

TATJANA MACEINIENĒ

*„Ne tikrovēs drumzlēse,
o ideālo šviesoj“*

Katalikų pasaulis

TATJANA MACEINIENĒ

*„Ne tikrovēs drumzlēse,
o idealo šviesoj“*

Katalikų pasaulis

UDK 008(474.5)
Ma32

© Tatjana Maceinienė, 2004
© LVK leidykla „Katalikų pasaulis“, 2004

ISBN 9986-04-220-8

*Šią knygą skiriu tos kartos ateitininkams,
kurie gyveno „idealo šviesoje“,
kurių viltį gailino meilė ir ištikimybė
Dievui, tautai ir Tėvynei*

TURINYS

Ižanga

7

Pratarmė.

Ištikimi Dievui ir Tėvynei

11

KILNUS ŠVIESUOLIS

Prof. Juozas Ambrazevičius-Brazaitis

29

Biografinė rodyklė

99

GYVOJI DVASIA

Prof. Zenonas Ivinskis

103

Biografinė rodyklė

161

ATEITININKUOS TARNAS

Dr. Juozas Girnius

167

Biografinė rodyklė

219

PABAIGOS ŽODIS.

Vakarų saulėlydis - Lietuvos saulėlydis?..

223

Asmenvardžių rodyklė

235

IŽANGA

Mes gyvename sunkiais sunykusios vertybinės sistemos laikais. Pasikeitus valstybės organizacijos ir valdymo sistemai, neišspręsta vertybių problema stovi prieš mus tarsi nepajudinama, aklinau užmūryta ir nepasiekiamą sieną, pro kurią neregėti mūsų ateities. Vertybių problema neišvengiamai iškyla kultūrinių tradicijų nuvertinimo ir visuomenės ideologinių principų paneigimo laikotarpiu. Kai griauinama valstybės santvarka, savaime žlunga ir jos ekonomika, ir kultūra, tačiau kartu su tuo nyksta ir ankstesnis žmogaus tipas. Naujos visuomenės ugdymo problema tampa naujos žmogaus dvasinės struktūros problema, kitaip tariant, naujo žmogaus problema. Naujo žmogaus tipo formavimuisi turi įtaką naujos valdžios politika ir vertybinės nuostatos...

Visuomenės istorija kartu yra ir vertybių sistemos realizavimo istorija. Tačiau kaip tik čia ir iškyla klausimas, ką daryti, jeigu visuomenėje nesusiformavo vertybių sistema ir ją atitinkanti ideologija? Kas tuomet yra visuomenės raidos orientyrai? Vertybė įprastine ir siaurąja prasme - tai tam tikrų reiškinių, objektų žmogiškasis, socialinis, kultūrinis reikšmingumas: jų reikšmė visuomenei, man kaip asmeniui. Kuo didesnę reikšmę teikiame reiškiniui ar

objektui, tuo didesne vertybe jis mums tampa. Viskas pasaulyje vertinama, o „vertinimas visados suponuoja atranką, atranka suponuoja vertybę, o vertybės pergyvenimas priklauso nuo pažiūrų į pasaulį ir į gyvenimą. Vertinimo esmėje slypi pasaulėžiūriniai principai“¹... Asmens vertybinė orientacija daugiau ar mažiau priklauso nuo visuomenės vertybinės orientacijos. Tačiau visuomenės ideologinių nuostatų ir vertybinės orientacijos neapibrėžtumas visados sutrikdo ir asmens vertybinę orientaciją, nes asmuo formuojasi visuomenėje. Tad visuomenėje, kurioje nėra aiškios vertybių sistemos arba jos tik ieškoma, norint ją pritaikyti prie naujos valstybės santvarkos, asmuo neturi tvirtų vertybinių orientyrų. Jo vertybinė orientacija prieštaringa, nenuosekli, nes pats jis nesivadovauja nei tam tikrais idealais, nei principais ar įsitikinimais, o svarbiausia - jis neišvengiamai praranda tikėjimą. Jis supranta tik tai, kas *yra* dabar, bet nesupranta, kas „*privalu būti*“. Tokia asmenybė, nesant apibrėžtos vertybių sistemos, nesubręsta iki „vienaprasmio“ reiškinių (ar atskiro reiškinio), kuriuos galima interpretuoti tiktai atsižvelgiant į jų visumą, vertinimo.

Mes gyvename baisingais vertybinės dezorientacijos laikais. Garsusis Nietzsche's teiginys - „Dievas mirė“, reiškiantis, kad „aukščiausios vertybės praranda savo vertę“, kad pasaulio tvarka netenka savo atramos, tapo akivaizdžiu dabarties liudijimu. Pas mus pernelyg daug kalbama apie kažkokias naujas vertybes, tačiau kažkodėl šios vertybės neįvardijamos, todėl lieka neapibrėžtos. Matyt, jos vis dar neišrastos, tiksliau - nesukonstruotos. Žymus amerikiečių psichologas A. H. Maslowas teigia, kad vertybių reikia ieškoti ir atradus atskleisti, o *ne išradinėti*, konstruoti ar kurti.

¹ A. Maceina. Buržuazijos žlugimas. Raštai, t. II. 1992, p. 270.

Jos laukia, kad mes jas pažintume ir atskleistume, o tam reikia daug pastangų ir žinojimo². Sokratas teigė, kad nė vienas žmogus sąmoningai nepasirinks netikro vietoj tikro, blogo vietoj gero, kad neteisingo pasirinkimo priežastis slypi jo tamsume, nežinojime. Savaiame peršasi išvada - tik *šviesus* (žinantis ir mąstantis) žmogus pajėgus suprasti įvykių, reiškinių esmę bei prasmę, o supratęs teisingai pasirinkti. Sunku pasirinkti tokioje visuomenėje, kur nevertinamas, taigi ir neskatinamas žinojimas, tam tikros pasaulėžiūros ugdymas. Tačiau kaip gali būti ugdoma pasaulėžiūra, jei per keturiolika valstybės gyvavimo metų taip ir nesusiklostė nei ideologija, nei vertybių sistema? Kas tuomet vyksta su pačia žmogaus esme? Ji deformuojasi - teigia Maslowas. Žmogaus esmės deformavimasis, pasak jo, tai blogų socialinių sąlygų, netikusios švietimo sistemos, vertybinių orientyrų neapibrėžtumo ir blogio bei gėrio kriterijų nebuvimo padarinys³.

Šis žmogaus esmės deformavimasis - „nužmogėjimas“, kuris dabar vyksta, neleidžia teisingai suprasti net ir tos vienintelės vertybės, kurią visi pripažįsta ir įvardija kaip laisvę, prasmės. Bet jeigu, pasak dr. J. Girniaus, „laisvė yra tai, kas žmogų padaro žmogumi“⁴, tad „nužmogėjimas“ ir yra neteisingai suprantos laisvės, kitaip tariant, savivalės, padarinys. „Nužmogėjimas“ liudija apie pas mus įsivyravusį „dvasios patologijos sindromą“, nes kai prarandami idealai, o tikrosios vertybės taip ir lieka neatskleistos, dvasia miršta. Tad apie „šviesią ateitį“ belieka tik pasvajoti...

² Plg. A. Г. Маслоу (Abraham Harold Maslow). Дальние пределы человеческой психики. Санкт-Петербург, 1997, с. 162.

³ Ten pat.

⁴ J. Girnius. Laisvė. Raštai, t. I. 1991, p. 528.

Stasys Šalkauskis

PRATARMĖ

IŠTIKIMI DIEVUI IR TĖVYNEI

Juos vadino ateitininkais, t. y. žmonėmis, kurių tikrasis ir pagrindinis rūpestis buvo „laimingesnė“ savos tautos ateitis. Ir nors šis rūpestis visada turėtų būti aktualus, tačiau dabar jis akivaizdžiai nustumtas į audringo mūsų gyvenimo pakraštį. Veikiausiai taip atsitiko todėl, kad *tikrų* ateitininkų dabar jau nebėra. Nėra pas mus tokių žmonių, kuriems iš tikro rūpėtų savų žmonių ateitis, tad ir tenka apgailestauti, kad ateitininkų dvasia tarsi numirė, o jei ir nenumirė, tai gyvybė joje vos rusena, nes jos reikškimasis visuomenėje nejaučiamas ir nepastebimas. Tačiau ši dvasia galėtų atsigauti, bet, manau, tik tuo atveju, jei ateitininkijos principai bei idealai bus suvokiami ne vien kaip tam tikras unikalus lietuvių tautos istorijos reiškinys, o ir kaip jos dabartis, „kuri brandina ir ateitį“. Nes „viskas telkiasi dabartyje - ir šiandienos rūpesčiai, ir ateities viltys“¹.

St. Šalkauskis, keldamas klausimą, „koks realinis reikalas yra pašaukęs „Ateities“ organizaciją į gyvenimą“, pažymi, kad šios „organizacijos tikslai pareina, iš

¹ J. Girnias. Idealas ir laikas. Raštai, t. III. 1995, p. 177.

vienos pusės, nuo jos faktinės kilmės ir, iš antros pusės - nuo jos idealinės esmės"². O idealinė ateitininkijos esmė, pasak Šalkauskio, yra „Viskas atnaujinti Kristuje“, „tarnauti sykiu Dievui ir Tėvynei“³. O tai, galima teigti, laikui bėgant nesikeičiantis uždavinys, reikalaujantis nuolatinio triūso. „Šia prasme ateitininkai, tarsi kokie šaukliai - bėgikai, yra perėmę krikščionybės švyturį, kurį prieš juos nešė įvairūs sambūriai sambūrėliai, einą ne tik ligi Valančiaus, bet net ligi šv. Povilo, kuris pirmasis yra nusakęs ateitininkų šūkį: Visa palenkti Kristui kaip Galvai (plg. Ef 1, 10). Faktinė šios idealinės esmės lytis visados yra kildinama konkrečių istorijos paskatų“⁴. Kalbėdamas apie ateitininkų atsiradimo aplinkybes, St. Šalkauskis pabrėžia du reikšmingus dalykus - „pirma, kad „Ateitis“ atsirado vienos kartos atstumoje nuo mūsų tautinio atgimimo pradžios, t. y. tada, kai šitas atgimimas ne tik pusėtinai įsigalėjo lietuvių visuomenėje, bet ir laimėjo minimalines laisvo išsivystymo sąlygas; ir antra, kad „Ateitis“ buvo savo kilme *protestu* (išskirta mano - T. M.) prieš tą demoralizuojančią rusų mokyklą ir valdžios įtaką, kuri nešė su savimi dechristianizaciją, nihilizmą ir anarchiją. Jei mūsų tautinis atgimimas buvo visų pirma ir labiausiai *protestu* (išskirta mano - T. M.) prieš mūsų šviesuomenės sulenkėjimą ir suaristokratėjimą, tai mūsų religinis atgimimas buvo visų pirma ir labiausiai *protestu* prieš mūsų šviesuomenės religinį, dorinį ir visuomeninį sumenkėjimą rusiškojo nihilizmo įtakoje. Todėl,

² St. Šalkauskis. Ateitininkų ideologija. Raštai, t. V. 1996, p. 17.

³ Ten pat, p. 20.

⁴ A. Maceina. Ateitininkų darbai ir dienos. // Ateitis, 1994, Nr. 2-3, p. 54.

jei su „Aušra“ yra surištas mūsų tautinis atgimimas, tai su „Ateitimi“ dera rišti dvasinis mūsų atgimimas. Pirmasis suteikė mūsų šviesuomenės gyvenimui individualinės tautinės lyties, antrasis veda šviesuomenę į pilnutinį krikščioniškojo gyvenimo turinį (išskirta mano-T. M.)⁵, t. y. į tokį turinį, kurio visada reikia siekti, nes šį turinį sudaro Meilė, Tiesa, Gėris ir Grožis. „Konkretus tad reikalas, pašaukęs Ateities organizaciją į gyvenimą, arba faktinė šios organizacijos kilmė yra ryžtas spirtis nutautinimui, nukrikščioninimui ir suburžuazėjimui (išskirta mano - T. M.)“⁶. Atsiradus šiems pavojams, atsirado ir ryžtas jiems priešintis... Praėjo daug metų nuo to laiko, kai pirmieji ateitininkai pasiryžo priešintis minėtiems pavojams. Daug grėsmių ir pavojų teko patirti Lietuvai savo istoriniame kelyje iki mūsų dienų, kai Lietuva vėl atgavo nepriklausomybę... O juk tada, kai kūrėsi pirmieji ateitininkų būreliai, apie nepriklausomybę buvo galima tik pasvajoti. Tačiau šiandien mums svarbu kitkas - praėjus tiek metų po ateitininkijos atsiradimo mes vėl susiduriame su tais pačiais pavojais, kurie ir pašaukė šį sąjūdį į gyvenimą, būtent - su nutautinimu, nukrikščioninimu ir suburžuazėjimu. Tik tų, kurie kadaise ryžosi „spirtis“ šioms negerovėms, Lietuvoje seniai jau nebėra, o jeigu vienas kitas dar yra, jis, deja, jau ne kovotojas. Naujų nėra... Ir čia visu ryškumu kyla klausimas - kodėl nėra? Gal todėl, kad dabar Lietuvoje kažkodėl asmenybės negimsta: nėra dabartinėje Lietuvoje tokių asmenybių kaip pirmieji ateitininkų vadai - pirmasis

⁵ St. Šalkauskis. Ateitininkų ideologija, p. 17-18.

⁶ A. Maceina. Ateitininkų darbai ir dienos, p. 55.

„Ateities" leidėjas prel. A. Dambrauskas-Jakštas (jis dar vadinamas Ateities „seneliu"), prof. Pranas Dovydaitis, prof. kun. Pranas Kuraitis, gamtininkas Vytautas Endziulaitis, prof. Stasys Šalkauskis, „davęs ateitininkų sąjūdžiui tvirtus ideologinius ramsčius"⁷, prof.

J. Eretas, prof. V. Mykolaitis-Putinas, prof. K. Pakštas, vysk. M. Reinys, vėliau juos pakeitė jų mokiniai - prof. J. Ambrazevičius-Brazaitis, dr. Pr. Dielininkaitis, prof. J. Grinius, prof. Z. Ivinskis, redaktorius, rašytojas J. Keliuotis, prof. A. Maceina, dar vėliau - dr. J. Girnius, prof. S. Sužiedėlis, prof. A. Vaičiulaitis ir daug kitų išsilavinusių, Lietuvai ir Lietuvos kultūrai nusi-pelnusių žmonių. Visi jie buvo savo šalies patriotai, „tautinės krikščioniškos kultūros kūrėjai ir skleidėjai". Tačiau būtent St. Šalkauskis suformulavo pagrindinius ateitininkų ideologijos principus: *katalikiškumas, tautiškumas, inteligentiškumas, visuomeniškumas ir šeimyniškumas*. Katalikiškumas - tai tarnavimas ir ištikimybė Kristui, krikščioniškojo idealo, tobulybės siekimas; tautiškumas - meilė bei tarnavimas tautai ir Tėvynei; inteligentiškumas - tai žinojimo, žmogiškojo šviesumo siekimas; šeimyniškumas - tvirtų tradicijų ir dorovinių pagrindų puoselėjimas, turintis didelę reikšmę dvasiniam lietuvių tautos atgimimui; visuomeniškumas - tai ryškiausia meilės žmogui išraiška, todėl ir atsidėjimas visuomenės bei valstybės reikalams. Siekdami savo idealo ateitininkai vadovavosi būtent šiais principais. O „idealas, kurį pasistatė sau ateitininkai, yra ne tik aukštas, bet ir realus. Realus ta prasme, kad jis pritaikomas gyvenimui... idealas yra

⁷ St. Yla. Ateitininkų vadovas. Chicago, 1983, p. 338.

nuolat siektinas, ir pats jo siekimas veda žmogų pirmyn - į ateitį, į tobulesnį gyvenimą. Gyvenimas be idealo sustingtų ir pasimestų. Idealas be gyvenimo netektų savo prasmės. Ateitininkų idealizmas buvo atgręžtas į tikrovę su įpareigojimu ją atnaujinti, t. y. atnaujinti gyvenimą idealo šviesoje⁸, o tai reiškia - „Visa atnaujinti Kristuje“. Tačiau, pasak Šalkauskio, siekiant aukščiausio idealo reikia žinoti ir savo pastangų ribas, nes šis idealas yra beribė tobulybė, o gyvenimas nėra tobulas. Todėl norint pakeisti gyvenimą, padaryti jį geresnį ir šviesesnį mums *privalu* nuolat siekti tobulėjimo. Nuo mūsų pačių tobulėjimo, nuo mūsų pastangų ir veiksmų priklausys ir tolesnis mūsų gyvenimas, t. y. mūsų ateitis. Mūsų tobulėjimo variklis yra aukštasis idealas, kuriuo tikime ir kurio siekiame. Šis „*idealas yra nelygstamosios reikšmės idėja-vertybė, kuriai žmogus yra pasiryžęs nesuinteresuotai tarnauti*“⁹, būtent - *nesuinteresuotai*, nes yra „*nesuskaitoma daugybė lygstamųjų idealų, kuriems žmogus paprastai tarnauja suinteresuotu būdu. Tokie yra, pavyzdžiui, sveikata, stiprybė, valdžia, įvairios utilitarinės vertybės ir t.t.*“¹⁰. Todėl, pabrėžia Šalkauskis, „*turėti aukštąjį idealą reiškia ne tik teoriškai pripažinti jo vertę, bet ir jam nesuinteresuotai tarnauti. Žmogus, kuris tik žodžiais pripažįsta aukštuosius idealus, bet nėra linkęs nieko padaryti jų laimėjimui gyvenime, faktiškai jokių aukštųjų idealų neturi, jo idealai yra negyvi: tai tušti garsai be realaus turinio. Idealų pripažinimas turi būti organiškai*

⁸ Ten pat, p. 38.

⁹ St. Šalkauskis. Raštai, t. V. 1996, p. 359.

¹⁰ Ten pat.

susijęs su jų branginimu, su atsidėjimu jiems, su jų realizavimu, žodžiu tariant, turi būti susijęs su veiksminga ir išdavia meile¹¹...

Atrodo, ateitininkų idealai bei principai ir dabar turėtų būti mums svarbūs, nes „pritaikyti“ prie bet kurio gyvenimo meto reikalavimų jie visada tarnauja vien žmonių gerovei, nes jie pagrįsti Meile. Atskleidus jų turinį nesunku nustatyti bet kurios veiklos gaires, o vadovautis jais reiškia tikrai tobulinti mūsų gyvenimą - daryti jį šviesesnį, gražesnį, geresnį ir visomis prasmėmis turtingesnį... Tačiau, neturėdamas aiškių, aukštų „idėjų-vertybių“, t. y. idealų, dėl kurių būtų verta pakovoti galvojant apie ateitį, dabartinis žmogus, susirūpinęs duonos kąsniu, dažniausiai sukyla *tik* prieš skurdą, nes savo ateitį jis sieja vien tik su materialinėmis gėrybėmis, kurios tampa jam vertybėmis. Todėl ir atrodo, kad šiuo metu duona žmogui tapo didžiausia vertybe, beje, kaip ir „pinigas“. O „pinigu“ šv. Augustinas vadina viską, kas yra susiję su materialinėmis gėrybėmis, su turtu, kuris „turi savo logiką ir stato tam tikrų reikalavimų, kurių nevykdant, jis išslysta iš turinčiojo rankų. Turėti turto ir jam nesiaukoti yra nesuderinami dalykai“¹². Kalno pamoksle Kristus yra sakęs: „Kur tavo turtas, ten ir tavo širdis“ (Mt 6, 21). Tai yra neginčijami ir amžini žodžiai, kuriuos dažnai pamiršta tie, kurie, stovėdami prie valstybės vairo ir formuodami valstybės politiką, privalo ne tik visada juos prisiminti, bet ir jais vadovautis. Amerikiečių filosofas Williamas Barrettas norintiems

¹¹ Ten pat.

¹² A. Maceina. Jobo drama. Raštai, t. III. 1990, p. 453.

vadovauti valstybei davė gerą patarimą - „Kiekvienas, kuris šiandien nori kištis į politiką, pirmiau tesusidaro bent keletą išvadų apie tai, kas yra žmogus ir ką galų gale reiškia žmogaus gyvenimas... Juo labiau tie, kurie nori suprasti dabarties nerimą, privalo visų pirma susidaryti žmogaus prigimties ir gyvenimo vaizdą“¹³. Tikrieji ateitininkai, be abejojimo, turėjo aiškų žmogaus prigimties ir gyvenimo „vaizdą“, todėl ir jų „turtas“ gulėjo ne materialinėje, o dvasinėje erdvėje. „Dauginti duoną“ nebuvo jų tikslas, nors prieš žeminantį žmogų skurdą jie ne kartą protestavo, nes „skurde sunku ir dvasiškai neskursti“¹⁴. Tačiau šis jų protestas buvo „tarnavimas tiesai ir teisybei“, tai buvo tarnavimas, kuris, pasak Šalkauskio, „niekad nepasiekia be kovos su netiesa ir neteisybe“. Kiekvienas protestas yra stojimas į kovą už tas vertybes, kurias žmogus ar žmonės išpažįsta. „Juk kodėl gi protestuotume, jei mums būtų vis tiek, ar mūsų pasaulėžiūra, dorovė, tautybė, garbė yra puolamos, ar pripažįstamos? O jei protestuojame prieš jų niekinimą bei naikinimą, tai tuo pačiu jau liudijame šių vertybių brangumą bei šventumą. Nes tylą grėsmės atveju reiškia savo vertybių, o tuo pačiu ir savęs išdavimą. (...). Štai kodėl protestas prieš ką visados yra kova už ką“¹⁵. Atrodo, kad mūsų dienų protestas liudija tik vieną vertybę - „pinigą“, už ką ir yra nuolat kovojama. Tad ši vertybė vis „stiprėja“. Už kitką mes seniai jau

¹³ Plg. A. Paškus. Pilni pilvai, tuščios sielos. // Aidai, 1973, Nr 7, p. 289 (citata - W. Barrett. Irrational Man. Garden City, Doubleday, 1962, p. 274.)

¹⁴ J. Girnys. Idealas ir laikas. Raštai, t. III. 1995, p. 365.

¹⁵ A. Maceina. Ateitininkų darbai ir dienos, p. 56.

nebekovojame, nes neturime idealų, neturime aukštų vertybių. Mes pasyvūs, o tarp pasyviai nusistačiusių žmonių ima įsivyrauti dezorientacija¹⁶. „Protesto sąmonės blėsimas ir yra tokios dezorientacijos arba pasimetimo savame kelyje ženklas“¹⁷. Tačiau, regis, tai niekam dabar nerūpi: dezorientacijos procesas toliau plečiasi, o daugelis žmonių sutrikę - mes jau nebejaučiame grėsmės (ypač savo dvasiai), nes praradome „krikščioniškąją klausą“. „O neturėti šios klausos reikštų gyventi išmonės pasaulyje. Grėsmės jautimas sutikrovina gyvenimą, nes atskleidžia pasaulį tokį, koks jis iš tikro yra, būtent: persunktą blogio, su kuriuo turime kovoti tiek savyje, tiek aplinkui mus“¹⁸. O tų blogybių, pasak Šalkauskio, „ardomųjų dechristianizacijos veiksmų yra aplink mus didelė daugybė, ir visi jie reik demaskuoti ir visiems paskelbti kovą“¹⁹. Tačiau mums, atrodo, patinka gyventi „išmonės pasaulyje“, mes nenorime pasaulio matyti tokio, koks jis iš tikrųjų yra. Todėl ir tas, kas rūpėjo ateitininkams ir buvo jiems šventa - meilė Dievui, Tėvynei, žmogui, laisvės meilė - visa, už ką buvo kovojama, mums šiandien ne itin terūpi. Visa tai praranda savo reikšmę - patriotizmas blėsta, tikėjimas sparčiai nyksta (koks gali būti tikėjimas, jei nėra idealų?), žmogus nėra vertinamas. Aukštų vertybių nebėra, ir tik viena, įsigalėjusio melo smarkiai iškraipyta, vertybė dar gyva - tai, ką mes pripratome vadinti „laisve“, nelabai suprasdami, ką iš tiesų tai reiškia. J. Girnius yra gra-

¹⁶ Plg. St. Šalkauskis. Ateitininkų ideologija, p. 177.

¹⁷ A. Maceina. Ateitininkų darbai ir dienos, p. 57.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Šalkauskis. Ateitininkų ideologija, p. 177.

žiai pasakęs, jog „laisvė yra tai, kas žmogų padaro žmogumi, jį išskiria iš kitų gyvųjų būtybių“, tai yra „tasai pagrindas, kuris įgalina žmogų iš gamtos išsiveržti į *dvasinę* (išskirta mano - T. M.) tikrovę“²⁰. O išsiveržti į *dvasinę* tikrovę reiškia išsiveržti į „moralinę“ tikrovę, nes „laisvė žmogų pastato prieš moralinio apsisprendimo prievolę. Jei laisvė nepakiltų aukščiau savivalės, ji būtų ne pakilimas aukščiau gamtos, o greičiau iš kosmo nustumimas į chaosą“²¹. Todėl laisvė niekada negali būti savivalės pateisinimas, o visados „atsakomybės reikalavimas“. Ir jeigu mums šiandien atrodo, kad moraliniai principai, kurie skiria gėrį nuo blogio, pažeidžia laisvę, tuomet mūsų laisvės supratimas yra gerokai iškreiptas. „Moralinės normos nepažeigia laisvės, nes: 1. jos tik apeliuoja į žmogų, bet jo nepriverčia, o 2. jos išreiškia ne kažką žmogui svetima, o jo paties idealą. Laisvės grėsmė yra ne jos nušvietimas tuo, kas žmogui privalu, o jos išvirtimas į aklą savivalę, į tą bergždžią egocentrizmą, kuris temato egoistinius rūpesčius, o kitus žmones skelbia „pragaru“ (J. P. Sartre'o žodžiai „pragaras - tai kiti“). Kiti žmonės nėra nei pragaras, nei laisvės riba, o kaip tik ta erdvė, kurioj laisvė gali prasmingai išsiskleisti. Meilė yra ta šviesa, kuri nušviečia laisvę (šv. Augustino žodžiu: *ama, et fac quod vis* - mylėk, ir daryk, ką nori)²². Būtent Meilė buvo galingas ateitininkų kultūrininkų veiksmų bei darbų variklis. Vadovaudamiesi ateitininkų ideologija, kurios centras yra Dievas-Meilė, jie kūrė naują Lietuvą, jos kultūrą, darbavosi visose

²⁰ J. Girmius. Laisvė. Raštai, t. I. 1991, p. 528.

²¹ Ten pat, p. 529.

²² Ten pat, p. 530.

gyvenimo srityse, kovodami su tomis blogybėmis, kurių visada buvo ir yra apstu. Jie buvo laisvai apsisprendę, nes žinojo, kaip *privalu* būti... O tai, ką mes šiandien vadiname laisve, nušviečia, atrodo, ne Meilė, o greičiau - neapykanta Dievui, žmogui ir žemei, plačiai paplitęs melas. Ar suderinami yra laisvė ir melas? „Nėra jokios abejonės, kad melas ir laisvė yra nesutaikomi: melaginga laisvė yra prieštaravimas. Dar daugiau: melas laisvėje yra šiosios išjuoka ir žūtis“²³. Kaip perspėjimas skamba Antano Maceinos žodžiai: „Melas yra didžiulė grėsmė. Tačiau ši grėsmė mus tyko laisvės erdvėje, kurią esame pasirinkę. Todėl nuo mūsų pačių priklauso, ar nusilenksime laisvėje esančiam melui, ar ne. Eiti prieš melą laisvėje reiškia eiti prieš srovę...“, tačiau „susitaikyti su melu laisvėje yra žymiai pavojingesnis dalykas, negu su juo susitaikyti prievartoje. Kas palūžta prievartoje, gali atsitiesti. Bet *kas palūžta laisvėje, nebeatsitiesia...*“ (Išskirta mano - T. M.)²⁴

Tikrieji ateitininkai niekada nebijojo „eiti prieš srovę“, nors ne kartą buvo persekiojami, šmeižiami... Jie steigė mokyklas, rašė vadovėlius, leido laikraščius bei žurnalus, skaitė paskaitas, dėstė universitete, rengė katalikus mokytojus, žurnalistus, rašytojus, sociologus, jie vadovavo katalikiškai akcijai ir aktyviai joje dalyvavo, „gaivindami (mūsų) tautoje naujus apaštalinio ir socialinio veikimo metodus ir idėjas“. Jiems teko išugdyti ne tik katalikiškas institucijas, katalikišką spaudą ir katalikišką socialinį gyvenimą, bet „taip

²³ A. Maceina. Ateitininkų darbai ir dienos, p. 58.

²⁴ Ten pat.

pat teko mėginti formuluoti ir busimosios lietuviškos demokratijos metmenis, kuriuos jie paskelbė 1936 metais „N. Romuvoje“ (kovo mėn.)²⁵, jie ugdė lietuvišką mokslą ir meną. Prasidėjus karui ir pirmajai sovietų okupacijai, ateitininkai ir kiti Lietuvos patriotai organizavo (nebe vokiečių pagalbos) pasipriešinimo okupantams pogrindį. Pogrindininkai pasivadino Lietuvių aktyvistų frontu. Tačiau po to, kai naciai paleido Laiskinąją vyriausybę ir uždraudė LAF'o veiklą (1941 m. rudenį), jo dalyviai, kurie ir anksčiau nebuvo vieningi (nors ir siekė vieno tikslo), pradėjo burtis partiniu-ideologiniu pagrindu. Pažangieji katalikai arba ateitininkai 1941 m. pabaigoje įkūrė Lietuvių frontą, kuris daug nuveikė pasiaukojamai dirbdamas Lietuvai²⁶. Treptyje ateitininkai taip pat energingai tęsė ir kultūrinį, ir rezistencinį darbą, kūrė savosios valstybės idealą, tokios valstybės, kurioje išgalėtų „pilnutinė“ demokratija, o turiniu taptų lietuviškoji kultūra. Kūryba kaip kultūros pagrindas visada buvo svarbiausias ir galingiausias ateitininkų veiklos veiksnys. Jie buvo kūrėjai kilniausia ir plačiausia šio žodžio prasme. Ir protestuodami, ir kovodami jie būdavo kūrėjai. Ateitininkų uždavinys, pasak prof. J. A. Herbačiausko, buvo „kurti tautos Ateitį“. Tad ateitininkus be jokių išlygų galima pavadinti reformatoriais, nes kovodami su visomis gyvenimo negerovėmis jie siekė pakeisti savo krašto ir savo žmonių gyvenimą. Realizuodami tikrąsias vertybes ir siekdami aukščiausio idealo, jie

²⁵ Antano Maceinos laiškas prel. Pranciškui Jurui. Vilnius, 1997, p. 26, 35.

²⁶ Plg. T. Maceinienė. Pašauktas kūrybai. // Aidai, 2000, p. 95-105.

rūpinosi „geresnio pasaulio kūrimu“. Be abejonės, jie buvo idealistai, tačiau ne ta prasme, kuri kartais sukelia kiek ironišką (o gal ir paniekinančią) šypsnelę, nes jie nebuvo idealistai svajotojai. Jie buvo idealistai „praktikai“, todėl ir jų idealizmas, kaip minėta, buvo susijęs su tikrove ir išsipareigojimu ją atnaujinti idealo šviesoje. A. Maceina, vienas iš ateitininkų ideologų, buvo įsitikinęs, kad, jeigu bolševikų okupacija nebūtų nutraukusi pažangiųjų katalikų planų, jie jau tada būtų pradėję „naują tarpsnį visuomeninėje srityje“²⁷. Jis, kaip ir kitas žymus ateitininkų ideologas dr. J. Girnius, buvo tikras, kad „*idealas yra galimas realizuoti*. Ko neįmanoma realizuoti, tas ir nesudaro jokio idealo, o tėra tik paprasta utopija“²⁸. Girniaus įsitikinimu, „*idealizmas ne tikrovės jausmo stoka, o ryžtas prieš ją vergiškai nesuklupti*“, nes „*idealistas blaiviai žiūri į tikrovę, tik ne vergo, o Viešpačio žvilgiu*“²⁹. Juk tikrovę kuriame mes patys, ir nuo mūsų pačių priklauso, kokia ji bus. Todėl ateitininkai ir norėjo sukurti tokią tikrovę, kurioje *visiems* būtų geriau gyventi, o žmogus būtų vertinamas „*tuo, kuo jis pats yra, o ne tuo, ką jis turi*“. Tikrovė yra rūpesčių versmė, nes ji nėra tobula, tačiau vilties versmė yra idealai, kurie ir žadina kurti geresnę ir skaidresnę tikrovę, rūpintis ne tik savo paties, bet ir kitų gerove. Ateitininkai nematė „*jokios priešybės*“ tarp realizmo ir idealizmo, tačiau ją matė tarp idealizmo ir materializmo, kuris labiau vertina materialines gėrybes, o ne dvasines vertybes, daiktus, o ne

²⁷ Antano Maceinos laišakai prel. Pranciškui Jurui, p. 36.

²⁸ J. Girnius. Idealas ir laikas. Raštai, t. III, p. 354.

²⁹ Ten pat, p. 356.

žmones. Jiems buvo svetimas materialistinis „naudos žvilgis“ į visa, ką tik galima aprėpti „žvilgiu“, nuolatinis naudos ieškojimas, susirūpinimas - ar naudinga, ar apsimoka. Naudos ir vertės sutapatinimas jiems buvo nepriimtinas. Jie buvo tikri (ir, be abejonės, teisūs), kad „naudos žvilgis“ iškreipia visas tikrąsias žmogiškas vertybes, nes visa, kas aukščiau naudos, iš esmės yra „nenaudinga“. Ne nauda išsemia viso to vertę... Tačiau teigdami, kad idealizmas ir materializmas sudaro tiesioginę priešybę, jie neneigė paprastų, kasdienių žmonių rūpesčių. Žinodami, kad visi trokšta geriau gyventi, jie norėjo sukurti sąlygas geresniam žmonių gyvenimui. Tik šį geresnį gyvenimą jie suprato kur kas plačiau, negu šiuo metu dauguma mūsų jį supranta, turėdami galvoje vien materialinę to geresnio gyvenimo pusę ir beveik nekreipdami dėmesio į dvasinį žmogaus auklėjimą, neteikdami dvasiniams dalykams jokios vertės, nes rinkos sąlygomis tokiems žmonėms jie nedaug tėra naudingi. Iš tikrųjų, kokia nauda mylėti savo kraštą, savo tėvus, artimuosius?.. Kilnios dvasios ateitininkai nesiekė sau jokios naudos, jie tiesiog mylėjo...

Ateitininkai, be abejonės, buvo reformatoriai. Reformatoriška jų dvasia išryškėjo dar Lietuvoje, kai jie sukūrė ir paskelbė garsiąją savo deklaraciją „J organiškosios valstybės kūrybą“ (1936), kurioje iškėlė reformų būtinumą - „Valstybės gyvenimas reikalauja gilių, realių reformų, stiprinančių, o ne silpninančių gyvąsias tautos jėgas, skatinančių, o ne alsinančių visuomenės veiklumą. Tokių reformų reikalui visos gyvosios tautos kultūrinės ir politinės jėgos pagrindiniais klausimais ilgesniam laikui turi rasti supratimo

kelią - ir turi būti įtrauktos į valstybės kuriamąjį darbą³⁰, - teigiama deklaracijoje. St. Šalkauskis, labai palankiai vertindamas romuviečių deklaraciją, rašė: „Tasai būdas, kuris romuviečių deklaracijos siūlomas sutartiniam darbui, neturi savyje nieko, kas leistų jos autorius įtarti kokiu nors asmeniniu suinteresuotu išskaičiavimu. Štai jų pačių pareiškimas: „Išeidami viešu kolektyviniu žodžiu, norime bendradarbiauti su platesne visuomene, su įvairiomis grupėmis bei asmenimis, ir lojalių diskusijų, bendrų išsiaiškinimų ir sutelktinių pastangų keliu prisidėti prie naujos tobulesnės mūsų valstybės santvarkos realizavimo. Kam valstybės reikalai yra brangesni už atskirų grupių ir asmenų reikalus, kas smerkia perversmus ir jų nenori, tas nuo reformų, kurių reikalauja objektyviniai valstybės interesai, neturi teisės atsakyti“ (p. 174). Taip tegali kalbėti vien žmonės, turį gilų visuomeninio atsakingumo pajautimą.“³¹ Visuomeninio atsakingumo jausmas lydėjo ateitininkus visur, kur tik jiems buvo skirta gyventi ir dirbti - šis jausmas buvo gyvas Lietuvoje, kai jie rūpinosi savo tautos ir valstybės kūrimu, norėdami padaryti savo valstybę kur kas tobulesnę, pagrįstą „reikšmingomis idėjomis“, kurios aukščiausiu turiniu turėjo tapti lietuviškoji kultūra. Šis jausmas neišnyko ir tada, kai jiems teko trauktis iš Lietuvos. Gal tik naujomis sąlygomis šis jausmas įgijo naujų atspalvių, tapo aštresnis, o pats atsakingumas - griežtesnis, nes atsirado naujų rūpesčių. Lietuvai praradus

³⁰ Į organiškiosios valstybės kūrybą. // Naujoji Romuva, 1936, Nr. 8, p. 175.

³¹ St. Šalkauskis. Ateitininkų ideologija, p. 574-575.

nepriklausomybę, reikėjo rūpintis ir Lietuvos išvadavimu... Tačiau darbas, pradėtas Lietuvoje - savosios valstybės kūrimas, nebuvo užleistas: ateitininkai tikėjo savo Tėvynės ateitimi, todėl ir gyvendami svetur kūrė busimosios lietuviškosios valstybės pamatus. Kas gi buvo jų leidinys „Į pilnutinę demokratiją“, jeigu ne busimos laisvos Lietuvos valstybingumo programa, prie kurios parengimo daugiausia dirbo A. Maceina ir J. Brazaitis, nemažai prisidėjo J. Girnius, A. Damušis, Z. Ivinskis ir kiti iškilūs žmonės. Tai buvo rūpinimasis busimosios nepriklausomos valstybės kūrimu. Maceina teigė, jog „kiekvienas rezistencinis sąjūdis, jeigu jis nėra tikrai grynai techninė grupė pasipriešinimo uždaviniams vykdyti, turi turėti savą valstybės idealą, už kurį jis kovoja su krašto priešu“³². Tad jie ir kovojo dėl savo valstybės idealo, kurdami „naują kultūrą“, kuri augo „iš laisvos krikščioniškai humanistinės dvasios“, nes „tremtinių gyvenimo įprasminimas ir būtų sukurti tokios kultūros vertybių bent pirmiems laisvojo gyvenimo dešimtmečiams, kad laisvę atgavusi tauta neatsidurtų kultūrinio gyvenimo tuštumoje...“³³ Visos jų pastangos buvo skirtos Lietuvos ateičiai, kuria jie tikėjo. Todėl jie ir buvo ateitininkai tikrąja ir plačiąja šio žodžio prasme, nes ateitininkija - tai ne tik jaunųjų organizacija, kaip mano daugelis, bet visų „gyvos dvasios“ žmonių organizacija. „Kas tiki Tėvynės ateitimi kaip tikintis krikščionis inteligentas, kas kovoja ir kuria, tas jau priklauso ateičiai, tas yra

³² A. Maceina. Savosios valstybės idealas. //Į laisvę, 1988, Nr. 103.

³³ A. Maceina. 40 metų sukakties temomis. //Į laisvę, 1958, Nr. 15 (52), p. 15.

ateitininkas"³⁴, - sakė kun. St Yla. Tad ar yra dabar Lietuvoje tokių ateitininkų?..

Sakoma, kad yra. Tačiau jų balso kažkodėl negirdėti. O juk, kaip minėta, ateitininkas - tai reformatorius, kuris rūpinasi „geresnio gyvenimo kūrimu ne tik sau pačiam, bet ir kūrimu visiems geresnio pasaulio“. Žinoma, visais laikais atsirasdavo asmenų, kurie imdavosi veiklos šventai tikėdami, kad būtent jie gali sėkmingai tarnauti žmonėms amžiname jų kelyje į laisvę ir laimę. Tokius žmones, kurie ryždavosi imtis šio visais laikais nedėkingo darbo, dauguma įprato vadinti reformatoriais. Tačiau, deja, nelygu reformatorius... Todėl ir norisi būtent šiandien, kai žodžiai „reforma“, „reformatorius“ baigia įgyti neigiamą prasmę, prisiminti kitus *tikrus* reformatorius. O *tikrais*, manau, galima vadinti tik tuos, kurie savo veiklą grindžia aukštais idealais, kurių veiklos kriterijus yra nesavanaudiškumas, o patriotizmas - veiklos akstinas...

Beje, tikrų reformatorių atsirasdavo visais bet kurios valstybės istorinio gyvavimo laikais. Ir tai išties nuostabu. Atrodo, kad ilgainiui jie turėjo visai išnykti kaip senovės gyvūnai, nes laikas ir skaudi bei sunki istorinė patirtis jiems niekada nebuvo itin palankūs, dažnai tiesiog negailestingi... Kartais, žiūrint į dabartinį mūsų gyvenimą, peršasi nelinksma mintis - o gal kaip tik dabartis ir yra visiško jų išnykimo metas?.. Nes šiandien, atsiradus pas mus akivaizdiems ir tikriems *nutautinimo, nukrikščioninimo, suburžuazėjimo* pavojams, jau nebėra nei noro, nei „ryžto“ jiems „spiritis“. Matyt, išties „protesto sąmonė“ išblėso ir jau

³⁴ Tolyn į laiką - gilyn į gelmę... // Aidai, 1997, p. 191.

niekas nebenori kovoti prieš mūsų žmonių „religinį, dorinį ir visuomeninį sumenkėjimą“, kuriam įtaką daro dabar jau ne „rusiškasis nihilizmas“, bet amerikoniškasis utilitarizmas.

Tačiau visai neseniai *ateitininkai* reformatoriai gyveno Lietuvoje ir dirbo Dievo ir Tėvynės labui, ryžtingai priešindamiesi tautai gresiantiems pavojams. Jų darbuose bei žygiuose slypi neįgyvendinta, bet labai patraukli lietuvių tautos ateitis. Tačiau, kaip atrodo, ja visai nesišavi tie, kurie šiandien stovi prie valstybės vairo ir kurių aš nedrįsčiau pavadinti reformatoriais. Šie atsakingi valdžios vyrai siekia Lietuvai *kitos* ateities, o ji galbūt, jų manymu, kur kas geresnė bei patrauklesnė negu ta, kurią įsivaizdavo ir siūlė prieškarinio meto „jaunieji reformatoriai“ katalikai, norėdami *kurti Lietuvą*.

Taigi apie ateitininkus reformatorius, kurie *tikrai* norėjo *savo paties* sukurtoje valstybėje padaryti žmonių gyvenimą ir laisvesnį, ir geresnį, o patį žmogų - tobulesnį...

Juozas Ambrazevičius-Brazaitis

KILNUS ŠVIESUOLIS

Prof. Juozas Ambrazevičius-Brazaitis

Jis buvo vienas iš iškiliausių ateitininkų reformatorių. Maža to, atrodo, kad tik jam iš 1935 metais savaime susiklosčiusio kultūros žmonių „būrelio“, norėjusio pertvarkyti savo valstybę, buvo būdingi visi tie bruožai, kuriais pasižymi tikrieji ateitininkai reformatoriai - visapusiškas išsilavinimas, aukšta kultūra, kūrybiškumas, nuodugnus savo tikslų siekiant tobulesnės valstybės suvokimas, didžiulis aktyvumas, nepaprastas darbštumas, retas veiklos nuoseklumas, savo vietos bendrame darbe žinojimas, galimybių supratimas, nesavanaudiškumas, patriotizmas, neturėjimas garbės troškimo, išskirtinis kuklumas... Atrodo, šis žmogus gimė reformatorius ir toks liko iki pat mirties. Tad, regis, visai neatsitiktinai Antanui Maceinai Brazaičio asmenybė virto „prasmeniu“, t. y. simboliu, kuriame slypi reikšmingas turinys, niekada neprarandantis savo svarbos apibūdinant tam tikrus reiškinius...

Apie mus dominančią asmenybę, kuri baigė savo gyvenimo kelią, bet paliko ryškų pėdsaką savo šalies gyvenime, apie jos darbus paprastai sužinome iš kitų žmonių prisiminimų, laiškų, dienoraščių, jos pačios

kultūrinio palikimo, išlikusių istorinių dokumentų, nuotraukų ... Tačiau rašyti apie asmenybę, apibūdinti ją taip, kad kitiems būtų aiškus to susidomėjimo bei rašymo tikslas, nepažeidus tiesos priartėti prie jos, kiek tai įmanoma, nėra lengva. Antanas Maceina, kuris ne kartą rašė apie išėjusius savo bičiulius (beje, kaip ir pats Brazaitis), rašė: „Atrodo, kad esama trijų kelių, kuriais galime artintis prie asmenybės, klausdami: 1) kuo *žmonės* ją laiko, 2) kuo *mes* ją laikome ir 3) kuo *ji pati* save laiko". Maceina teigia, kad būtų idealu juos visus „suderinti“, tačiau abejoja, ar tai įmanoma, nes „kitų išpūdžiai, mūsų išvalga ir paties vaizduojamo asmens savimonė ne sykį stipriai skiriasi ar yra net ir priešingi“¹. Bet bandyti „derinti“ kelius reikia. Tai darė ir pats Maceina, rašydamas apie artimą savo bičiulį bei bendražygį prof. Juozą Ambrazevičių-Brazaitį, ketindamas surinktą apie jį medžiagą paversti monografija. Beje, monografiją apie Brazaitį rengė ir dr. Juozas Girnius, ją žadėjo išleisti fondas „Į laisvę“, tačiau, deja, ji taip ir nepasirodė. Maceina taip pat nesuspėjo įvykdyti savo sumanymo. Jo surinkta medžiaga irgi liko archyvuose, o dabar lyg ir prašosi būti paskelbta. Tai anaip tol nereiškia, kad tai, ką skaitytojas ras šiame rašinyje apie prof. J. Ambrazevičių-Brazaitį, bus vien tik Antano Maceinos surinkta medžiaga, tačiau ji bus man patikimiausia atrama priartėti prie J. Brazaičio asmenybės.

Tad kuo laikė Juozą Ambrazevičių-Brazaitį *Maceina*, kuo *aš* jį laikau ir kuo save laikė *pats Juozas Brazaitis*? Savaiame aišku, kad publicistinis tokio tyrinėjimo

¹ A. Maceina. Kapas be paminklo. // Aidai, 1975, Nr. 9, p. 393.

variantas negali duoti išsamaus atsakymo į šiuos klausimus, tačiau, manau, jis gali tapti laiptais į J. Brazaičio asmenybės gelmes...

J. Ambrazevičius-Brazaitis buvo Lietuvos šviesuomenės ir kartu *tikros* aukštuomenės atstovas. Į šias garbingas gretas jis įsirikiuoja savo aktyvia kultūrine bei profesine veikla ir aukšta „išvidine kultūra“. Tačiau ir tai dar ne viskas - J. Ambrazevičius-Brazaitis priklausė *geriausiai* šviesuomenės daliai, kurią sudaro *tikrieji* reformatoriai. Kas gi padarė jį reformatoriumi? Nuo jaunų dienų Brazaitis priklausė ateitininkams, kurie tuo metu plačiai veikė Lietuvoje... Tad, regis, reformatoriumi jį visų pirma padarė nuo ankstyvos jaunystės įsisavinta *ateitininkų ideologija*, kurią jis, kaip retas kitas, „pritaikė“ *visam* savo gyvenimui bei veikimui. Nes „viso veikimo pagrindu Brazaitis laikė idėjinį išpareigojimą ir tų idėjų pritaikymą gyvenime“². Juk neįmanoma tapti reformatoriumi, neturint tvirto ideologinio apsisprendimo, neaukojant savęs visuomeniniam reikalui. Plačia *visuomenine* veikla jis siekė geresnės savo šalies bei savo tautos ateities. Deja, visuomeninė veikla, visuomenės veikėjas ir dabartiniais (ypač!), ir Ambrazevičiaus-Brazaičio laikais, jo paties žodžiais tariant, „nesulaukia palankaus žodžio. Visuomenės veikėjas virto ironijos, kai kada pasigailėjimo titulu. Visuomenės veikėjas, aha, tai toks, kuris bėgioja po susirinkimus ir konferencijas ir liežuviu putas plaka arba iš šiaudų virvę veja. Kitam visuomenės veikėjas sukelia panašaus pasižavėjimo ir pasigailėjimo kaip jo

² V. A. Dambava. Nesibaigianti rezistencija. // Kn.: Ugninis stulpas (25 metai be Juozo Brazaičio). Kaunas, 2000, p. 18.

pirmtakui senajam donkichotui. Vargsti, laiką eikvoji, o kas tau už tai užmokės?.. Trečias pažiūri ir su lengva panieka, kad dirba darbą, iš kurio niekam nėra naudos. Ir kas iš tų jūsų susirinkimų, konferencijų, kuriose tik pešatės ir ramių žmonių ramybę drumsčiate; ar kam nuo to geriau? (...) Prieš tokį visuomeninį darbą pastatomas kitas idealus darbas - tai savos profesijos darbas. Joje dirbk, gilinkis, darykis specialistas, tai bus pačiam ir kitiems naudos.."³ Šie J. Ambrazevičiaus-Brazaičio žodžiai skamba išties šiuolaikiškai. „Profesija reikalinga - ir joje gilintis taip pat. Bet ar ji turi užimti visą žmogų tiek, kad nebeliktų jame vietos rūpesčiui kitais (išskirta mano - T. M.), visuomeniniam rūpesčiui?"⁴ - klausia Brazaitis ir griežtai atsako - ne, neturi. Profesija, jo manymu, neturi tiek užvaldyti žmogaus, kad jam nebeliktų laiko visuomeniniam veikimui, nes „visuomeninio veikimo vardas apima visa, kas tik vieno asmens daroma kitų asmenų gerovei savo laisvu pasiryžimu (išskirta mano - T. M)". Čia Brazaitis kalba apie artimo meilės įsakymo vykdymą, nes „visuomeninis veikimas yra ne kas kita, kaip to paties artimo meilės įsakymo pratęsimas ir konkretizavimas komplikuotoje šių laikų visuomenėje"⁵. Šis „visuomeninis veikimas gali būti įvairiausių pavidalų. Du jo kraštutiniai pavidalai: viename ašigalyje karitatyvinis veikimas, o kitame ašigalyje politinis veikimas. Tarp jų rasime jaunimo saviauklos organizacijas, profesines organizacijas, kultūrinio veikimo organizacijas ir t. t.

³ Juozas Brazaitis. Artimo meilė visuomeniniame veikime. Raštai, t. V. Chicago, 1984, p. 24.

⁴ Ten pat, p. 29.

⁵ Ten pat, p. 25, p. 28.

Kiekvienas reiškiasi vienoje kurioje srityje daugiau negu kitose. Kiekviena iš jų yra savotiškai vertinga.⁶ Tačiau, norint pasiekti gerų rezultatų, kiekvienoje veikimo srityje turi būti laikomasi, pabrėžia Brazaitis, „artimo meilės principo“. Brazaitis atkreipia dėmesį į politinį veikimą kaip į akivaizdžiausią sritį, „kuri rodo, kad ne politinis veikimas savaime yra blogas, bet blogus vaisius jis duoda, kai nėra jame vykdomas artimo meilės principas...“⁷

Taigi ne „bėgimas per profesiją“, o tik visuomeninis darbas, dalijimasis savo gyvenimu su kitais (čia nesvarbu, koku būdu žmogus dalysis su kitais - karitatyviniu, politiniu, kultūriniu ar kitu) gali suteikti žmogui pasitenkinimą. „Nėra didesnio pasitenkinimo, - teigia Brazaitis, - kaip matyti, kad tu esi prisidėjęs kitam ką gero padaryti, nors tas kitas ir nedėkos tau.“⁸ O tai jau yra nuostata. Regis, kaip tik ši mintis yra bene svarbiausia (o gal ir pagrindinė) Brazaičio nuostata, nulėmusi visą jo gyvenimą. Todėl ir norėtusi atkreipti dėmesį būtent į tą Brazaičio straipsnį, kuris vadinasi „Artimo meilė visuomeniniame veikime“. Nes, atrodo, šis straipsnis yra programinis pačiam Brazaičiui, todėl ir gali tapti savotišku raktu jo asmenybei atskleisti.

Brazaičio asmenybės išskirtinumas atsiveria, kad ir kaip atrodytų keista, kaip tik *visuomeniniame*, šiame nedėkingame ir mažai pastebimame, darbe. Vargu ar pavyktų nurodyti vieną sritį, kuriai jis paaukojo savo

⁶ Ten pat, p. 25.

⁷ Ten pat, p. 28.

⁸ Ten pat, p. 30.

gyvenimą; apie jį sunku kalbėti vien kaip apie literatūros istoriką, kritiką, lietuvių literatūros tyrinėtoją, žurnalistą arba kaip apie vieną iš literatūros mokslo Lietuvoje pradininkų, nors jis ir pasireiškė visuose šiuose kultūros baruose... Pavyzdžiui, apie Antaną Maceiną, artimą jo bičiulį ir bendražygį, mes nesvyruodami sakome - jis buvo filosofas, tuo pabrėždami pagrindinį jo veiklos barą, apie kitą Brazaičiui artimą žmogų prof. Z. Ivinskį sakome - jis buvo istorikas... Tačiau kaip tik Brazaičiui ir netinka toks glaustas apibūdinimas, nes jis tikrai „nebėgo per profesiją“, t. y. jis nebuvo atsidavęs savo profesijai tiek, kad būtų galima kalbėti apie jį vien tik per jo profesijos prizmę. Tai galima laikyti savotišku trūkumu, bet galima priskirti ir prie teigiamybių - viskas čia priklauso nuo mūsų pačių nuostatos, nuo, kaip pasakytų Maceina, „žiūrėjimo kampo“... Turiu pažymėti, kad aš jokiū būdu nenoriu sumenkinti Ambrazevičiaus-Brazaičio profesinių nuopelnų - jo profesinė veikla buvo ir reikšminga, ir prasminga. Tačiau apie tai bus kalbama šiek tiek vėliau... O dabar norėusi pabrėžti, jog kaip tik dėl to, kad Brazaitį sunku apibūdinti vienu žodžiu ir nurodyti vieną sritį, kuriai jis paaukojo savo gyvenimą, dažnai girdimi apgailestavimai, kad literatūros mokslo srityje jis padarė kur kas mažiau, negu galėjo, nes buvo „kamštis“, kuriuo būdavo užkamšomos skylės... Prof. B. Ciplijauskaitė savo straipsnyje apie Juozą Brazaitį rašo: „Graudu, pagalvojus, kad tiek pajėgumo parodęs, davęs tokią gražų pradą pakelti ir lietuvių literatūros kritiką iki tarptautinio lygio, Brazaitis *sąmoningai* (išskirta mano - T. M.) paaukojo save - mokslininką, kad pavirstų „kamščiu“, kemšamu

į tiek daugelį mūsų tautiniame ir visuomeniniame gyvenime atsirandančių skylių"⁹. „Kamštis“ gana šiurkštus žodis žmogui apibūdinti, o Brazaičio atžvilgiu dar ir neteisingas, nes Brazaitis „kamščiu“ tikrai nebuvo. Jis *sąmoningai* vykdė savo žmogišką, krikščionišką įsipareigojimą pasauliui - daryti gera kitiems ir, vadovaujantis artimo meilės principu, eiti dirbti ten, kur yra reikalingas. Turint tai galvoje teisinga jį apibūdinti kaip *visuomenės veikėją* plačiausia ir kilniausia, dabar, deja, užmiršta šio žodžio prasme, t. y. kaip tikrą reformatorių, kurio tikslai ir veikla visada buvo pertvarkymas - ar tai būtų valstybės tobulinimas, ar mokyklų bei mokslo reorganizavimas, ar savos tautos kultūros lygio kėlimas, ar valstybės atkūrimas ir kt. Pats (gana miglotas) pavadinimas „visuomenės veikėjas“ Brazaičio asmenyje įgijo konkrečių bruožų, nepaprastai gilų turinį... Be to, vien literatūros kritikų, tyrinėtojų, žurnalistų, rašytojų tikrai yra daug, o tokių pasiaukojančių ir savo Tėvynei ištikimų žmonių, kurie *konkrečiomis* sąlygomis dirbo *konkretų* darbą savo Tėvynės labui ir koks, be abejonės, buvo prof. Brazaitis, vienetai. Tad šiurkštokeris ir neatsargus kitų lūpose žodis „kamštis“, kuriuo kartais buvo bandoma apibūdinti Brazaičio visuomeninį veikimą, gali tik suklaidinti žmogų, kuris panorės šiek tiek giliau pažvelgti į jo asmenybę. Tačiau būtent čia reikia pertraukti savo samprotavimus ir stabtelėti, nes tuoj gali pasigirsti pasipiktinusių balsų - juk kaip tik *pats Brazaitis* pavadino save ... kamščiu. Savo laiške A. Maceinai, atsiliepdam

⁹ B. Ciplijauskaitė. Juozas Brazaitis kaip literatūros kritikas. // Kn.: Literatūros eskizai, 1992, p. 27.

mas į pastarojo straipsnį, skirtą jo 70 metų sukakčiai, Brazaitis rašo: „Parašei su Pačiam įprasta elegancija, meistriškai mesdamas mane ant svarstyklių, kuriom kitados kitus sverdavau... Padarei net daugiau: nu-movei man gyvam kailį ir užtempei ant šakių, kaip kitados Suvalkijoj papjauto avino kailį, kad išdžiūtų ir tiktų kailiniam. Ir iš mano kailio norėjai padaryti būgnelį, kurį užgavus skambėtų, anot Taveš, *prasmuo* (išskirta mano - T. M.) šitoks ar toks... Tos nuotaikos pagautas, padėčiau Pačiam išreikšti mane ir daiktiškai - ne gotine linija, kaip Šalkauskį, ne barokine lini-ja, kaip Putiną, bet... *kamščiu* (išskirta mano - T. M.). Taip, kamščiu, kuriuo užkemšama atsiradus skylė. Dr. Jokantas pajuto skylę redakcijoje¹⁰, pasišaukė: eik šen, Juozai, užkimšti; jam reikėjo mokytojo¹¹; eik šen, Juozai. Reikėjo skylę užkimšti fakultete¹², nesiprieši-nau. Tokios skylės būta ir sukilime¹³. *Vienintelis mano nuopelnas - kad nesipriešinau būti kamščiu* (išskirta ma-no - T. M.)". Ir čia pat su jam būdingu kuklumu Bra-zaitis priduria: „O gal nè to nuopelno nebuvo; gal gyvenimo sriautas buvo toks, kad savaime prinešė mane ir įkimšo į skylę..“¹⁴ Taigi pats Brazaitis, išreikš-damas save „daiktiškai“, pavadino save „kamščiu“.

¹⁰ Kalbama apie laikraščio „Lietuva“ redakciją.

¹¹ Turima galvoje „Aušros“ mergaičių gimnazija, kur Brazaitis dirbo mokytoju.

¹² Kalbama apie Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą, kuriame dėstė Brazaitis.

¹³ Kalbama apie 1941 metų birželio sukilimą, kai J. Ambrazevičiui-Brazaičiui teko eiti Laikinosios vyriausybės ministro pirmininko pareigas.

¹⁴ J. Brazaičio laiškas (1974 04 03) A. Maceinai. M. Mažvydo biblio-tekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-74.

Tačiau, kai pats žmogus vienaip ar kitaip save apibūdina, tai toli gražu nėra tas pat, kai kiti, pasinaudodami jo paties sumanytu ir pritaikytu sau vaizdu, bando daryti tą patį, nes esama tokių vaizdingų posakių, kurių prasmė dažnai nevienodai traktuojama, kartais net iškreiptai. Taip, manyčiau, ir įvyko B. Ciplijauskaitės straipsnyje. Prof. Ciplijauskaitė išvelgė žodyje „kamštis“ neigiamą prasmę, t. y. visai ne tą, kurią teikė, kaip atrodo, šiam žodžiui pats Brazaitis. Tad, matyt, reikėtų būti itin atsargiems interpretuojant kito žodžius, pasakytus apie save patį. Apie Brazaičio „kamščio būseną“ nemažai rašo ir A. Maceina, bet visai kitame kontekste...

Brazaičiui niekada nekilo klausimas - kodėl jis turi daryti tai, ko kratosi kiti. Tai, ką jis darė, ne tik *reikėjo* daryti - jam tai buvo *privalu* daryti. Atlikti būtinus savo tautai „šios dienos reikalus“ arba, kitaip tariant, darbus, buvo *sąmoningai* jo pasirinktas kelias. Tai, kad darbas Brazaičiui buvo *reikalas* - „tautinis, visuomeninis, grupinis, šeimyninis, asmeninis“, pabrėžia ir A. Maceina, čia pat patikslindamas - „tačiau visados tik reikalas, niekad ne būseną, kurios jis negalėtų išsivilkinti“, kitaip nei antai Zenonui Ivinskiui, kuriam darbas buvo jo būseną, o ne reikalas, nes jis (Ivinskis - T. M.), Maceinos įsitikinimu, „dirbdavo ir ilsėdamasis“¹⁵. Tą patį, ką Maceina sako apie Ivinskį, galima pasakyti ir apie patį Maceiną, kuriam darbas išties buvo būseną, nes jis, kaip ir prof. Z. Ivinskis, pirmiausia buvo „profesijos žmogus“. J. Brazaitis buvo kitoks - tarp Brazaičio ir artimų jo bičiulių šiuo atžvilgiu, pasak Maceinos,

¹⁵ A. Maceina. Kapas be paminklo, p. 394.

„tvyro gili praraja“, nors tai, tarp kitko, visai netrukde artimiems jų santykiams. O gal ši praraja nebuvo tokia gili, kaip vėliau atrodė Maceinai?.. Juk 1933 metais, prasidėjus jaunųjų katalikų sąjūdžiui, kuriam jie visi priklausė ir kuris „judino katalikų kultūrinį-religinį gyvenimą“, jų santykiai buvo tikrai glaudūs. „Mus surišo ne tik idėjos, bet ir pats likimas būti drauge: drauge fakultete, drauge politikoje, drauge tremtyje, galop drauge net meilėje literatūrai“, rašė 1952 metais A. Maceina Brazaičiui¹⁶. Matyt, ta „praraja“, apie kurią rašo Maceina, atsirado vėliau, kai pastarasis atsisakė bet kokio visuomeninio darbo ir atsidavė vien profesijai. O Brazaitis liko ištikimas savo idėjai - „dalintis savo gyvenimu su kitais“ per visuomeninį veikimą, tvarkyti būtinus „šios dienos reikalus“. Jo „idėjinis įsipareigojimas“ buvo toks tvirtas, o ideologinis apsisprendimas toks gilus, kad jis ligi paskutinės savo dienos buvo *visuomenės veikėjas*. Kartais atrodo, jog Maceina, kalbėdamas apie Brazaitį, tarsi apgailestauja, kad pastarasis ne toks kaip kiti, atsidavę savai profesijai. Galimas dalykas, kad šis Brazaičio kitoniškumas ir sutrukdė jiems dar labiau suartėti... Bet tai visai nesukliudė Maceinai deramai įvertinti Brazaičio asmenybę, jo reikšmę Lietuvos istorijoje. Norėdamas pabrėžti šią reikšmę, Maceina atrado galbūt tinkamiausią žodį, apibūdinantį Brazaičio asmenybę. Jis neleido sau pasinaudoti paties Brazaičio sau pritaikytu žodžiu „kamštis“ ir jame išvelgti jo asmenybės esmę.

¹⁶ A. Maceinos laiškas (Freiburg, 1952 m. birželio 16 d.) J. Brazaičiui. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-139.

Maceina pavadino jį „*prasmeniu*“. Taigi mums reikės pabandyti suvokti šį apibūdinimą ir gal net vaizdu išreikšti „prasmeninį Brazaičio pobūdį“; tai padaryti Maceinos laikais, jo paties įsitikinimu, buvo „dar per anksti“...¹⁷

Kaip minėta, darbas Brazaičiui buvo reikalas. Tačiau darbas jam buvo ne vien tik reikalas, bet ir *pareiga*. Šios pareigos esmė - dalytis savo gyvenimu su kitais, nes, pasak jo, to reikalauja pati žmogaus prigimtis. Brazaičio dalijimosi su kitais būdai buvo labai įvairūs ...

Pagal profesiją J. Ambrazevičius-Brazaitis buvo literatūros istorikas bei kritikas, arba, kaip jį apibūdino dr. J. Girnius, „literatūros mokslininkas“, tiksliau tariant - „rašto žmogus“. Toks jis ir liko iki gyvenimo pabaigos. Tačiau tai visai neprieštarauja tam, kas buvo pasakyta anksčiau, apibūdinant jį visų pirma kaip visuomenės veikėją, nes beveik visa literatūrinė Brazaičio veikla buvo glaudžiai susijusi su jo visuomeniniu darbu - didele dalimi ji buvo *šviečiamojo* bei *auklėjamojo* pobūdžio... Studijuoti literatūrą Brazaitis nutarė neatsitiktinai. Manychiau, jis gana anksti suprato „žodžio magiškąją galią“, kuri „skaitytojo širdį atidaro“¹⁸. Norėdamas praskaidrinti „skaitytojo širdį“, padaryti ją jautresnę grožiui, gėriui, tiesai, jis rašė apie lietuvių literatūrą, apie jos kūrėjus, nes „pro žmogų ir žodį skaidrėja tautos dvasios plastėjimai“¹⁹. Tad „šitam tau-

¹⁷ A. Maceina. Kad niekas manęs nepastebėtų. // Aidai, 1973, Nr. 10, p. 441.

¹⁸ J. Brazaitis. Žmogus ir žodis tautos kūryboje. Raštai, t. III, Chicago, 1982, p. 12.

¹⁹ Ten pat, p. 13.

tos dvasios plastėjimui" ir atsirado jo studijos bei straipsniai apie lietuvių rašytojus. Svarbiausi Brazaičio literatūriniai darbai skirti didiesiems, jam, pasak J. Girniaus, „artimos dvasios" lietuvių rašytojams - visų pirma kan. J. Tumui-Vaižgantui ir Maironiui. Tiesa, studija apie Maironį taip ir liko neišspausdinta. Jis baigė ją rašyti vokiečių okupacijos laikais. J. Girnius ir A. Maceina teigia, kad rankraštis liko Lietuvoje ir jo likimas nežinomas²⁰. Tačiau straipsnių apie Maironį Brazaitis paskelbė nemažai. „Maironiu Brazaitis domėjosi nuo seno: jau 1932 m. apie jį išspausdino du straipsnius. Iš viso parašė dešimt straipsnių, įvairiais atžvilgiais svarsčiusių Maironio kūrybą"²¹. Didelis Brazaičio susidomėjimas Maironiu yra dėsningas, nes jis puikiai suvokė Maironio „poveikį tautos atgimimui". Tad Brazaitis visų pirma rašė apie tuos rašytojus, kurie, jo manymu, darė „poveikį" tautai, buvo svarbūs jai savo kūryba. Atrodo, kad ir Vaižgantas (beje, kaip ir kiti rašytojai, kurie atsidurdavo jo dėmesio centre) buvo jam įdomus ir reikšmingas visų pirma kaip „tautos žadintojas", *pozityvus* žmonių sielų gaivintojas.

Savo „dalį" literatūroje Brazaitis apibūdino kaip „Jono Krikštytojo, kuris turi parodyti kitiems ... kūrėjus ar jų žiedus"²². O tinkamai parodyti kitiems kūrėjus bei jų „žiedus", kad jie sugrižtų į gyvenimą jį gerinti, yra nelengvas ir sudėtingas uždavinys. Tam

²⁰ Plg. J. Girnius, Juozas Brazaitis - literatūros mokslininkas. // LKMA suvažiavimo darbai, t. X, Roma, 1984, p. 49; A. Maceina. Kad niekas manęs nepastebėtų, p. 446.

²¹ J. Girnius. Juozas Brazaitis - literatūros mokslininkas, p. 49.

²² J. Brazaičio laiškas (1971, Antaninės) A. Maceinai (kopija). S. Maceinos šeimos archyvas.

išties reikia nemažai pastangų ir visapusiško pasirėngimo. Maceina teigia: „Literatūra Brazaičiui yra tikroji tiek jo vidinės traukos, tiek pasiruošimo, tiek galop profesijos sritis“²³. Tai, kad literatūra buvo Brazaičio „vidinės traukos“ sritis, neabejotina. Juk ne veltui jis pasirinko ją savo profesija ir gana anksti pradėjo reikštis kaip „rašto žmogus“. Tačiau ar vien tik vidinė trauka 1922 metais jį atvedė į Kauno universitetą studijuoti literatūrą? Ar nepastūmėjo jo šiam žingsniui literatūros sąsaja su pasaulėžiūra? Juk literatūra tuo metu buvo bene vienintelė „galingoji priemonė“ auklėti žmogų, ugdyti jo tautišką sąmonę bei pasaulėžiūrą. „Budėjimą idėjų sargyboje“ Brazaitis visada laikė vienu iš svarbiausių savo uždavinių. Tačiau tikriausiai nevertėtų, kaip mano J. Girnius, Brazaičio laikyti „ideologiniu dogmatiku“, nors jis ir buvo įsitikinęs, kad „pati kūryba neįmanoma be ideologijos“. Ideologinis dogmatikas jis tikrai nebuvo, bet savo literatūrinę ir visuomeninę veiklą grindė tvirtais pasaulėžiūros nuostatais. Kaip minėta, literatūrą Brazaitis studijavo Kauno universitete ir 1923 metais, būdamas antrame kurse, pradėjo dirbti dienraštyje „Lietuva“. Ten 1925 metais ir paskelbė savo pirmąją literatūrinę recenziją. 1927 metais, baigęs Teologijos-filosofijos fakultetą, pradėjo mokytojauti Kauno „Aušros“ mergaičių gimnazijoje, 1931-1932 metais savo žinias gilino Bonos universitete. Tačiau rašyti ne tik nenustojo, bet dar ir suaktyvino savo literatūrinę veiklą. Pradedant 1928 metais Brazaitis savo recenzijas pradėjo spausdinti „Židinyje“, o 1930 metais jau išleido savo pirmąjį

²³ A. Maceina. Kad niekas manęs nepastebėtų, p. 446.

vadovėlį „Literatūros teorija“. Šiuos metus dr. J. Girnius laiko Juozo Brazaičio mokslinės raiškos pradžia. Studijuodamas Bonos universitete Brazaitis, pasak J. Girniaus, pasižymėjo dideliu produktyvumu, nes sugebėdavo „parengti po tris studijinius straipsnius, o vėliau kasmet tokių straipsnių paskelbdavo po keturis ar penkis“²⁴. Aktyvi bei produktyvi literatūrinė mokslinė jo veikla tęsėsi ir toliau, nors ilgainiui ji įgijo kitokį pobūdį... Literatūros mokslui J. Ambrazevičius-Brazaitis atidavė vos dešimt metų. Bet tie metai jam buvo nepaprastai vaisingi. Jo kaip literatūros mokslininko kelias kaip tik ir prasidėjo „Literatūros teorija“, kurią jis parengė gimnazijoms dar prieš pradėdamas dėstyti universitete. Šis jo darbas ypač reikšmingas tuo, kad jis (šalia kitų parengtų vadovėlių) užpildė nemenką spragą mokyklinio lavinimo procese, nes Lietuvoje tuo metu nebuvo gerų vadovėlių nei vidurinėms, nei aukštosioms mokykloms. Brazaičio parengti trys vadovėliai sudaro šešias knygas: po minėtos „Literatūros teorijos“ (1930) išėjo „Visuotinės literatūros istorija“ (1931-1932)²⁵, vėliau (1936-1938) - trijų dalių lietuvių literatūros chrestomatija „Naujieji skaitymai“²⁶. Vadovėliai buvo teigiamai įvertinti, o svarbiausia, Brazaičio vadovėlių vertę parodė pats gyvenimas: anksčiau naudoti vadovėliai dingo iš mokyklų, o jo vadovėliams vis reikėjo naujų leidimų. „Literatūros teorijos“ Lietuvoje išėjo keturi leidimai: 1930, 1933,

²⁴ J. Girnius. Juozas Brazaitis - literatūros mokslininkas, p. 33.

²⁵ Pirmąją šios istorijos dalį Brazaitis parengė su J. Griniumi, antrąją - su A. Vaičiulaičiu.

²⁶ Šią chrestomatiją Brazaitis parengė kartu su A. Skrupskelienė ir A. Vaičiulaičiu.

1936 ir 1938 m. „Visuotinės literatūros istorijos“ abiejų dalių Lietuvoje taip pat išėjo po keturis leidimus: pirmosios dalies - 1931-1942 m., antrosios dalies - 1932-1942 m. Vidurinės mokyklos pirmosioms trims klasėms skirtos lietuvių literatūros chrestomatijos „Naujieji skaitymai“ pirmųjų dviejų knygų Lietuvoje pasirodė po tris leidimus (1936-1941 m.), trečiosios knygos, rodos, pora leidimų (1938 ir 1942 m.). (...). Vokietijoje veikusioms lietuvių gimnazijoms 1947 m. buvo perspausdinta „Visuotinės literatūros istorijos“ antroji dalis (iš pirmojo leidimo 1932 m.) ir hektografuota „Literatūros teorija“ (iš antrojo leidimo 1934 m.). Amerikoje, Bostone, 1953 m. išleistas „Naujųjų skaitymų“ I dalies IV pataisytas leidimas, skiriamas tremties mokyklai²⁷.

Ypač daug dėmesio Brazaitis skyrė literatūros teorijai, norėdamas atrasti jos „tiesas“, kurias būtų galima pritaikyti „praktiškajam gyvenimui“. Jis ir universitete skaitė literatūros teorijos kursą, siekdamas, kad literatūros mokslas, kaip ir kiti mokslai, kurie „iš gyvenimo gimsta ir juo maitinasi“, grįžtų į gyvenimą, bet norėjo, kad grįžtų jo gerinti, o ne naikinti... Juk, pagal Brazaitį, literatūros teorijos objektas yra „žmogiškoji grožio kūryba, kuri reiškiasi žodžio formomis“. O grožis tarnauja gyvenimo tobulumui... Brazaitis rimtai ir giliai skverbėsi į literatūrą, norėdamas suprasti jos paslaptį. Tačiau, kaip minėta, nepriklausė gryniems mokslininkams, nes jam visų pirma rūpėjo „praktiškas gyvenimas“, kuris, pagal jį, turėtų būti nuolat gerinamas... Todėl literatūra Brazaičiui buvo viena iš

²⁷ Plg. J. Girnius. Juozas Brazaitis - literatūros mokslininkas, p. 56.

reikšmingiausių ir galingų priemonių paveikti žmogų, padaryti jį geresnį, pažadinti, Brazaičio žodžiais tariant, žmoguje „žmoniškumą“...

Brazaičio laikais literatūros mokslas Lietuvoje nebuvo išvystytas. Rimtų analitinių literatūros mokslo darbų nebuvo. Pirmieji lietuvių literatūros dėstytojai prof. M. Biržiška ir kan. J. Tumas-Vaižgantas, pasak J. Girniaus, buvo „savamoksliai“. O pirmasis tikras literatūros mokslininkas, studijavęs literatūros mokslą užsienyje, buvo V. Mykolaitis-Putinas, pradėjęs dėstyti universitete 1923 metų rudenį. 1929 metais jis perėjo dėstyti iš Teologijos-filosofijos fakulteto į Humanitarinių mokslų fakultetą, o jo įpėdiniu Teologijos-filosofijos fakultete 1933 m. tapo Brazaitis. Jų abiejų moksliniai darbai padėjo rimtą pagrindą lietuvių literatūros mokslo raidai.

Taigi, supratęs „žodžio magiškąją galią“, Brazaitis kiek įmanydamas stengėsi atskleisti ją, nukreipdamas savo „žvilgį“ į didžiųjų lietuvių rašytojų kūrinis. Pagrindinis Brazaičio darbas - studija „Vaižgantas“ (1936). Kažkodėl atrodo, kad būtent „Vaižgantu“ prasideda daugelis lietuvių rašytojų didelių ir mažų portretų, kuriuos „nutapė“ Brazaitis, nagrinėdamas jų kūrinis. Nors žurnaluose ir anksčiau dažnokai pasirodydavo jo straipsnių apie lietuvių rašytojus, kurie vėliau tapo antros J. Brazaičio knygos „Lietuvių rašytojai“ pagrindu, tačiau „Vaižgantas“ pralenkia visus savo užmoju. Brazaičio užmojis išties buvo platus, nes šioje studijoje, kurioje jis visapusiškai analizuoja Vaižganto kūrybą, nesigilindamas į jo biografiją, Vaižgantas pristatomas kaip kūrėjas plačiau šio žodžio prasme, nes „visur, kur tik jis (Vaižgantas - T. M.)

galėjo pozityviai gaivinti kitų sielas, jam buvo kūryba"²⁸. Ir čia pat Brazaitis rašo: „Jis neniekino nė vienos srities... Juk ar svarbu, kuriomis priemonėmis žmogaus siela pasireiškia: žodžiu, spausdiniu, granitu, drobe". Tai tiesa, ir ši tiesa, kaip teisingai pažymi A. Maceina, šimtu procentų tinka pačiam Brazaičiui, kuris irgi neniekino nė vienos srities, leisdamas „sielai pasireikšti įvairiais būdais"²⁹ - mokytojaudamas, profesoriaudamas, užsiimdamas moksline, visuomnine, politine veikla... Tad neabejotinai Vaižgantas Brazaičiui buvo ne tik „artimos dvasios" rašytojas ir žmogus, bet kažkuria prasme ir sektinas pavyzdys. Jam, kaip ir Vaižgantui, „jaunas noras Lietuvai tarnauti... išliko visą amžių..." Pabrėždamas Vaižganto kaip „tautos žadintojo" reikšmę, Brazaitis lieka ištikimas savo pasaulėžiūros nuostatoms. Ir čia galima sutikti su prof. B. Ciplijauskaitės pastaba, kad Brazaitis „lieka nuoseklus savo ideologijai: į literatūrinį kūrinį negali žiūrėti *tik* (išskirta mano - T. M.) kaip į estetinę vertybę; jo galvosenoje šis yra neatidalomai susietas su tauta"³⁰. Literatūrinio kūrinio teminę kryptį lemia rašytojo pasaulėžiūra (taip tikriausiai ir turėtų būti), nuo jos priklauso kūrinio poveikis skaitytojui. Todėl Brazaitis, analizuodamas rašytojų kūrinius, visada gilinasi ir į jų pasaulėžiūrą, atsispindinčią nagrinėjamose problemose. Pats jis dažnai keldavo visuomenines problemas, negalėjo nekelti, nes šios problemos vienaip

²⁸ J. Brazaitis. Vaižgantas. Apmatai kūrybos studijai. Raštai, t. I, Chicago, 1980, p. 16.

²⁹ Plg. A. Maceina. Kad niekas manęs nepastebėtų, p. 438.

³⁰ B. Ciplijauskaitė. Juozas Brazaitis kaip literatūros kritikas, p. 25.

ar kitaip nulemia rašytojų kūrybą, kaip lėmė ir jo paties... Brazaitis norėjo suvokti, „kame gi glūdi laiko dvasia ir *ką* gi literatūra savimi iš tikro išreiškia". Jis ieškojo „materialaus prado tiek laiko dvasioje, tiek ją išreiškiančioje literatūroje" ir rado jį ... *pasaulėžiūroje*³¹. Būtent pasaulėžiūra veikia literatūrą ir kaip laiko dvasia, ir kaip vidinis kūrėjo akstinas³², nuo pasaulėžiūros priklauso kūrybos vaisingumas. Tačiau pasaulėžiūra turi centrą, į kurį kūrėjas orientuojasi ir nuo kurio priklauso jo santykis su pasauliu, su savimi... Brazaitis buvo ateitininkas, todėl tikriausiai nereikia aiškinti, tos buvo jo pasaulėžiūros, pagrįstos ateitininkų ideologija, centras. Tad jeigu iškiltų klausimas, kas gi buvo tikrasis Brazaičio mokytojas, galima drąsiai daryti prielaidą, kad tai buvo ne kas kitas, kaip prof. St. Šalkauskis. „Šalkauskis - didžiausias savo intelektu; didžiausias savo vizija į idealinę tautos ateitį; didžiausias savo skausmu dėl trijų milijonų; didžiausias savo įtaka to meto intelektualiniam sluoksniui; didžiausias iš tų, kuriuose tobuliausiai realizuotas pilnutinio žmogaus idealas", „Šalkauskis mano akyse yra iš tų, kurie statomi ant altoriaus ir kyla kaip gotiko linija..."³³, „Šalkauskis buvo lietuvių tautos auklėtojas. Jis davė idealą nepriklausomos Lietuvos ateičiai. (...) Nežinau kito, kuris būtų turėjęs tiek konstruktyvinės ugdamosios įtakos kaip Šalkauskis". „Kai įsižiūriu į Šalkauskio nueitą kelią, jo veidas tame fone man vaizduojas graudžiai giedras. (...) Giedras, nes vargiai

³¹ Plg. A. Maceina. Kad niekas manęs nepastebėtų, p. 446.

³² Plg. Ten pat.

³³ J. Brazaitis. Stasys Šalkauskis (Lietuvių tautinės misijos raidoje). Raštai, t. IV, Chicago, 1983, p. 203.

berasime žmogų, kuris anais laikais būtų taip mokėjęs savyje suderinti principus su savo gyvenimu, kuris taip būtų realizavęs savyje vienybę"³⁴. Brazaitis kaip tik ir buvo iš tų žmonių, kurie mokėjo suderinti principus su savo gyvenimu ir orientavosi į idealą, Šalkauskio duotą „nepriklausomos Lietuvos ateičiai"... Būtų neteisinga neprisiminti ir kitos asmenybės, kurią Brazaitis labai vertino - tai V. Mykolaitis-Putinas, kuris lietuvių literatūrai „davė romaną žmogišką, lietuvišką, putinišką, davė romaną, kuriame ir kitoms tautoms įdomi psichologinė problema yra įvilкта į lietuviško gyvenimo ir dvasios pavidalus ir putiniškai interpretuota"³⁵. „Mykolaitis - yra didžiausias nepriklausomoje Lietuvoje savo poetine jėga; didžiausias tos jėgos pločiu, amplitude; didžiausias literatūrine įtaka"³⁶. Brazaičiui buvo artima novatoriška Mykolaičio-Putino dvasia, gilus jo žmoniškumas. Mykolaitis, pasak Brazaičio, buvo „žemės žmogus" ir „savo siekimais", ir „klydinėjimais", ir „kentėjimais"... Brazaitį irgi galima pavadinti „žemės žmogumi", nors kiek ir kitokia prasme negu Mykolaitį, nes Brazaičio siekimai ir kentėjimai visada buvo susieti su šiandienos reikalavimais...

Antroji J. Brazaičio knyga, „Lietuvių rašytojai" (1938), kurią sudaro 17 straipsnių, parašytų 1931-1937 m., - reikšminga, kaip teisingai pastebėjo J. Girnius, tuo, „kad per atskirus rašytojus išryškėja ne tik mūsų literatū-

³⁴ J. Brazaitis. Stasys Šalkauskis. Raštai, t. V, Chicago, 1984, p. 400, 406.

³⁵ J. Brazaitis. Vincas Mykolaitis (Altorių šešėly). Raštai, t. II, Chicago, 1981, p. 431.

³⁶ J. Brazaitis. Stasys Šalkauskis (Lietuvių tautinės misijos raidoje), p. 203.

ros, bet ir tautinės sąmonės raida".³⁷ S. Daukantas, M. Valančius, A. Baranauskas, Maironis, G. Petkevičaitė-Bitė, J. Biliūnas... Vieni keičia kitus ir prieš mūsų akis tarsi praeina Lietuvos gyvenimas, kuris keičiasi laiko perspektyvoje, kaip keičiasi ir pats žmogus... Tad literatūros kritikės prof. B. Ciplijauskaitės priekaištas, kad Brazaitis negali išsijungti iš visuomeninių problemų, tiktų, matyt, ir šiai knygai. Tačiau ar iš tikrųjų reikalingas atitrūkimas nuo šių problemų? „Grynoji literatūra nėra atitrūkimas nuo visuomenės. Ji yra pati tikroji, kuri visuomenei vadovauja"³⁸, būtent todėl „į autorius žiūrima visų pirma kaip į susipratusių lietuviškumo dvasios puoselėtojus..."³⁹

Literatūros mokslas toli gražu nebuvo vienintelis Brazaičio kultūrinės bei visuomeninės veiklos baras. Nors kai tik pradedame gilintis į jo literatūrinę mokslinę veiklą ir skaičiuoti, kiek straipsnių bei knygų jis yra parašęs per tą palyginti trumpą laiko tarpą, kai jis dirbo „Aušros" gimnazijoje mokytoju ir tuo pačiu metu universitete, gali pasirodyti, kad jis tikrai buvo vien „profesijos žmogus". Dr. J. Girnius teigė: „Per dešimt metų išleistos 8 knygos, paskelbti apie 45 studijiniai straipsniai ir apie 60 smulkesnių rašinių literatūros klausimais ar apie atskirus rašytojus, įvairių recenzijų, metinių literatūros derliaus apžvalgų."⁴⁰ Tai išties „įspūdingas balansas", galintis paliudyti Brazaičio

³⁷ J. Girnius. Juozas Brazaitis - literatūros mokslininkas, p. 45-46.

³⁸ J. Brazaitis. Rašytojas tremtinių bendruomenėje (Rašytojo auklėjamoji reikšmė). Raštai, t. IV, 1983, p. 78.

³⁹ B. Ciplijauskaitė. Juozas Brazaitis kaip literatūros kritikas. // Kn.: Literatūros eskizai, 1992, p. 25.

⁴⁰ J. Girnius. Juozas Brazaitis - literatūros mokslininkas, p. 33.

priklausymą „profesijos žmonėms“ ir ... suklaidinti. Nes gali pasirodyti, kad tiek daug dirbdamas savo profesijos srityje Brazaitis neturėjo ir netgi fiziškai negalėjo rasti laiko kitiems darbams. Tačiau taip nebuvo. Jis nepriklausė „gryniems“ mokslininkams, kurių mokslas, jo žodžiais tariant, „nieko nesako dabarties žmogui“. „Toks, matai, aš ne mokslininkas“, -1970 m. rašė jis A. Maceinai. Todėl visai pagrįstai galima teigti, kad svarbiausias Brazaičio rašinių bei mokslinių ieškojimų tikslas buvo paveikti „dabarties žmogų“, padaryti jį šviesesnį, tobulesnį, kultūringesnį, paskatinti aktyviau dalyvauti savo šalies gyvenime. Tas tikslas išryškėjo, kai jis, norėdamas dalyvauti konkrečioje, tuo metu naudingoje veikloje, sąmoningai ir aktyviai įsitraukė į šalies visuomeninį gyvenimą. O įsitraukė jis į šią veiklą tam, kad galėtų „gaivinti kitų sielas“... Todėl ir jo straipsniai buvo ne tik profesinio, bet dažnai profesinio-visuomeninio bei politinio pobūdžio.

J. Ambrazevičius-Brazaitis pradėjo aktyviai reikštis visuomeninėje veikloje, įsijungęs į jaunųjų katalikų sąjūdį, „kuris prasidėjo Lietuvoje apie 1933 metus, stiprėjo ligi pat Nepriklausomybės galo ir savaime atsigavo tremtyje“⁴¹. Kaip tik tais 1933 metais, kaip liudija A. Maceina, „į religinių-kultūrinių mūsų Tautos gyvenimą pradėjo įsijungti jaunų, Vakaruose studijavusių žmonių: prof. J. Ambrazevičius, dir. K. Bauba, dr. Pr. Dielininkaitis, prof. A. Damušis, prof. J. Grinius, prof. Z. Ivinskis, adv. J. Katilius, red. J. Keliuotis, dr. J. Leimonas, prof. A. Maceina, dr. P. Mantvydas,

⁴¹ Antano Maceinos laiškas prel. Pranciškui Jurui. Vilnius, 1997 (3 laiškas), p. 25.

prof. J. Meškauskas, dr. Pankauskas, prof. P. Padalskis, prof. A. Vaičiulaitis, dr. Skrupskelis ir kiti⁴². Visi šie žmonės buvo Lietuvos šviesuomenės atstovai - kultūrininkai, ateitininkai, nė vienas iš jų, išskyrus dr. Dielininkaitį, Maceinos teigimu, nepriklausė jokiai politinei partijai. Šie žmonės išugdė katalikiškąją spaudą („Židinys“, „Ateitis“, „N. Romuva“, „XX amžius“), išvystė Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyrių, išleisdami paruoštų katalikų mokytojų, žurnalistų, rašytojų ir sociologų, vadovavo katalikiškai akcijai ir joje intensyviai veikė, gaivindami tautoje naujus apšaltavimo ir socialinio veikimo metodus ir idėjas. Jie nebuvo sudarę jokios *formalios* organizacijos. Jie tik judino katalikų kultūrinį-religinį gyvenimą..⁴³ Būtent taip savo laiške prel. P. Jurui A. Maceina apibūdino jaunųjų kultūrininkų veiklą tuometinėje Lietuvoje. Tačiau šie anksčiau paminėti garbingi žmonės dar panoro *pertvarkyti* savo valstybę, padaryti ją tobulesnę, o tam reikėjo pakeisti pačią valstybės struktūrą. Taigi „formalios organizacijos“ gal ir nebuvo, bet „savaimė“ susiklostė „būrelis“, kuris, kaip prisimena A. Maceina, buvo „gimęs iš pasikalbėjimo“ tų žmonių, kurie panoro „viešai pasisakyti valstybinės santvarkos reikalu“⁴⁴. Ir jie pasisakė „valstybinės santvarkos reikalu“, kai parengė ir paskelbė deklaraciją „Į organiškiosios valstybės kūrybą“. J. Brazaitis daug prisidėjo prie šios deklaracijos parengimo. Prisimindamas tuos laikus,

⁴² Ten pat, p. 26.

⁴³ Plg. Ten pat.

⁴⁴ Medžiaga Juozo Brazaičio monografijai: 1. Deklaracija „Į organiškiosios valstybės kūrybą“, M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-74.

Maceina savo užrašuose pažymi, kad rengiant deklaraciją „susitarimo principas galiojo tarsi nerašytas įstatymas“. Galima spėti, kad tik neformalioje organizacijoje šis principas ir yra galimas. „Pasitarimai vykdavo dažniausiai Kazio Pakšto, Skrupskelio ir retkarčiais mano butuose sekmadieniais po 10 val. pamaldų Įgulos bažnyčioje ir trukdavo paprastai ligi 13 val. Jų eiga buvo tokia: 1) pareferuoti iš eilės atitinkamą deklaracijos punktą, 2) pasisakyti šio punkto reikalui, 3) paieškoti visiems priimtinos šiai minčiai žodinės formulės. Pareferuoti ir formuluoti buvo mano uždavinys, taip kad aš visą laiką buvau tarsi nuolatinis pranešėjas. Pasisakydavo, kas norėdavo; dažniausiai visi arba bent dauguma. Galop ieškodavome tinkamos formulės, kuri būtų priimtina pasitarimo dalyviams ir sykiu nesužalotų pačios minties. (...) Šioje vietoje kaip tik dažnai ir įsijungdavo Juozas Brazaitis. Būdamas sisteminio polinkio savame mąstyme, jis mėgindavo derinti iškilusias priešingybes ar šalinti atsiradusias painiavas *sava formule*, turinčia išreikšti ir minties tikslumą, ir anuo metu reikalingą atsargumą, einant viešumon. O tai ne visados būdavo lengva. Nes pirmuosiuose posėdžiuose reiškėsi dvi linkmės deklaracijos pobūdžio klausimu - kas ji bus: *atsišaukimas ar programa*. Atsišaukimui reikėjo tam tikro iškilmingumo ir gal net kiek patoso; į tai linko ypač Keliuotis ir Pakštas, gal truputį Pranas Dielininkaitis ir Zenonas Ivinskis; šios linkmės atoidžių yra likę deklaracijos įvade ir užbaigoje. Programai reikėjo daugiau sisteminumo ir gal net kiek filosofškumo; į tai linko Jonas Grinius, Jonas Pankauskas, didele dalimi Skrupskelis, Brazaitis ir, suprantama, aš pats. Nugalėjo ši pastaroji

linkmė... Brazaitis užtat ir mėgindavo savais pasiūlymais suminkštinti programos kietumą ir kartu vengti atsišaukimo patoso... Deklaracija buvo ruošiamą labai rūpestingai - ligi pat smulkmenų. Todėl ji savo visumoje *vieno* autoriaus neturi: tai iš tikro sutelktinis kūrinys pačia tiesiogine šio žodžio prasme. Man vėliau niekad nėra tekę dalyvauti tokioje aiškiai sutelktinėje kūryboje, kaip anos deklaracijos ruošimas. O šis sutelktinis kūrybiškumas išėjo aikštėn dėl to, kad visi žinojo, jog reikės deklaraciją pasirašyti ir paskelbti visuomenei; užtat kiekvienas ir stengėsi, kad *visa* būtų kartu ir jo *paties*"⁴⁵. Išties neregėtas kiekvieno deklaracijos kūrėjo atsakingumas. Šiek tiek apie deklaracijos pagrindus, remiantis Maceinos žodžiais: „1. Pr. Bučio - K. Pakšto - St. Šalkauskio valstybės ir kultūros santykių samprata, iš kurios išaugo kultūrinės autonomijos idėja, įimta į deklaraciją ir siūloma vykdyti per Vyriausiąją Kultūros Tarybą; 2. pop. Pijaus XI enciklika „*Quadragesimo anno*“ (1931), iš kurios išaugo korporatyvinė idėja, taip pat įimta į deklaraciją (šia idėja buvo ypatingai susižavėjęs Pr. Dielininkaitis) ir siūloma konkretizuoti Vyriausiąją Korporacijų Tarybą; 3. įprasta J. Locke demokratijos samprata, būtent: trijų galių (parlamento, vyriausybės, teismo) nepriklausomybė viena nuo kitos, kurios buvo veikusios Lietuvoje prieš 1926 ir kurias atgaivinti siūlė deklaracija. Trimis dalykais deklaracija pasisakė *prieš bet kokią fašistinę* (išskirta mano - T. M.) valstybės sąrangos pobūdį: 1. reikalavimu, kad korporacijos būtų kuriamos draugijiniu būdu iš apačios, o ne etatistiniu

⁴⁵ Ten pat.

iš viršaus, kaip tai buvo vykdoma Italijoje ir Portugalijoje; 2. reikalavimu, kad „ideologinė laisvė būtų atjungta nuo politinių ir visuomeninių interesų“ (nepasaulėžiūrinės politikos prototipas) ir 3. reikalavimu įsteigti Administracinę Teismą, kuris apsaugotų pilietį nuo valdančiųjų organų ar asmenų saivalios. Senųjų partijų kritika deklaracijoje yra labai švelni - net per švelni - (pradinėse redakcijose ji buvo žymiai aštresnė, tačiau pasitarimuose ji sušvelnėjo, kad neužkirstų kelio santykiams); tik pastebima, kad partijos „dažnai atsistojo tam tikrų dalinių interesų sargyboje“ ir kad „šitų interesų gynimas, atrodo, ėjo net ir bendrojo tautos ir valstybės gėrio sąskaita“. (...) Trumpai tariant, deklaracija buvo pirmasis teorinis bandymas teikti pilnutinės demokratijos metmenis, kurių pasigesta tiek partijos, tiek vadizmo valdymo metais.⁴⁶ Plačiau sustojau ties deklaracijos rengimu bei turiniu, nes ji, atrodo, tapo Brazaičio gyvenimo kelrodžiu. „Susitarimo principas“, kuris buvo įstatymas jauniems kultūrininkams, rengusiems deklaraciją, Brazaičiui liko vienu labiausiai jo vertinamu įstatymu, kurio jis visada laikėsi, nes šis įstatymas rėmėsi artimo meile. O „artimo meilė reiškia ne sentimentą, bet valios nusiteikimą padaryti kitam ką gero“. Atrodo, mintimis Brazaitis dažnai grįždavo prie šios Deklaracijos. Rašydamas apie artimo meilės reikšmę „visuomeniniame veikime“, jis cituoja Deklaracijos tekstą: „Meilė yra didžiausias socialinės ir politinės vienybės veiksnys. Visi kiti dalykai, sukurti palaikyti taikai ir visuomeninei vienybei, nors ir atrodytų tobuli, bet jei

⁴⁶ Ten pat.

jie neturės savo pagrindu išvidinio sielų ryšio, jie sunkių bandymų valandą gali suirti ir nueiti niekais. Tuo tarpu meilė atsveria išviršinius socialinių ryšių netobulumus, juos patobulina ir palaiko. Ji visados kovoja dėl didesnio teisingumo ir dėl tobulesnės santvarkos. Ji sukuria visuomenines institucijas ir malšina luominės, partinės, ideologinės kovas. Meilė pati techniškai nesprendžia jokių juridiskų ir politinių problemų. Bet ji rūpinasi, kad visos jos būtų humaniškai išspręstos" („N. Romuva", 1936, Nr. 8)⁴⁷. Brazaitis apgailestauja, kad šis artimo meilės principas neveiksmingas politikoje, kur „labiausiai išplėtotas ... kovos principas. Kovos visom priemonėm". Jis teigia, kad „kovos principas visuomeniniuose santykiuose yra marksistinės ideologijos padaras", bet „toks užkrečiantis, kad jį ne kartą prisiima ir tie, kuriems marksizmas yra visai svetimas. Prisiima dėl to, kad jį lengva vykdyti, nes jis remiasi žmogaus žemesniąja prigimtimi, gyvuline"⁴⁸. Tęsdamas savo mintį Brazaitis pabrėžia, kad šis kovos principas priešingas krikščioniškajam principui, būtent - artimo meilei, kuri yra žmogaus aukštesnės dieviškosios prigimties pagrindas. Todėl visokios politinės nesėkmės, jo nuomone, yra akivaizdus įrodymas, kad politinė veikla remiasi klaidingu pagrindu. O klaidingas pagrindas paprastai demaskuojamas visuomeniniame gyvenime tuo, kad jis priveda prie katastrofos, prie aklagatvio, iš kurio nebėra išėities. Kas nori rasti išėitį iš aklagatvio politiniame veikime, turi grįžti prie kito pagrindo, prie krikščioniškojo ar-

⁴⁷ J. Brazaitis. Artimo meilė visuomeniniame veikime, p. 26.

⁴⁸ Ten pat, p. 27.

timo meilės principo⁴⁹. Brazaičio teiginiai išties skamba ir įtaigiai, ir šiuolaikiškai, juos paneigti būtų tikrai sunku, nes jie neabejotinai teisingi, tačiau tik tiems, kurie vadovaujasi krikščioniškosios moralės principais. Mums šie Brazaičio teiginiai svarbūs dar ir todėl, kad atskleidžia jį patį, kuriam kovos *visom priemonėm* principas buvo ne tik svetimas, bet iš esmės nepriimtinas. Užtat jis pats dažnai, kaip prisimena Maceina, buvo „kovos objektas: jis čia puolamas, čia ginamas, čia neigiamas, čia pripažįstamas...“ Taigi Brazaitis iš esmės nebuvo kovotojas, nors, vedamas pareigos ir meilės Lietuvai, tapo tautos „nelaimės valandomis“ vienu „iš pačių pagrindinių lietuvių rezistencinės taktikos kūrėjų ir strategų“, tačiau „jo linijos dėka lietuvių rezistencinis pagrindis nesprogdino tiltų, nevertė nuo bėgių traukinių nei vykdė kitų užpuolimų, kurie provokuotų okupanto kerštą...“⁵⁰

Brazaitis visada buvo artimo meilės principo vykdytojas, susitarimo bei „sugyvenimo“ su kitais šalininkais. Tad kaip šis artimo meilės principas buvo „išplėtotas“ paties J. Brazaičio veikloje bei gyvenime? Tačiau čia derėtų pridurti, kad šalia artimo meilės principo Brazaitis iškėlė dar du - laisvės ir teisingumo - principus, kurie turėjo jam didelę reikšmę.

Kaip ne kartą minėta, Brazaitis nuo pačios savo sąmoningo gyvenimo pradžios buvo „rašto žmogus“ ir toks liko iki mirties. Dažnas žmogus, dirbdamas pagal savo profesiją, nori kažko pasiekti - garbės, pinigų, karjeros... Tikriausiai tai natūralu ir nesmerktina.

⁴⁹ Plg. Ten pat.

⁵⁰ V. A. Dambava. Nesibaigianti rezistencija, p. 32.

Tačiau Brazaitis, daug rašydamas ir skelbdamas savo kūrinčius spaudoje, nesiekė nei garbės, nei karjeros, nei pinigų. Vengdamas platesnės viešumos, jis dažnai net nepasirašydavo savo straipsnių ar recenzijų, o jei ir pasirašydavo, tai tik inicialais arba slapyvardžiu „Servus“ (tai reiškia „tarnas“). Nemanau, kad šis slapyvardis buvo atsitiktinis. Brazaitis sąmoningai pasivadino *tarnu*; atrodo, tai kaip tik ir atskleidžia „prasmeninį Brazaičio pobūdį“. Ir nors kartais Brazaitis pasirašydavo ir kitais slapyvardžiais (pvz., „Sūduvis“), kaip tik *Servus* išreiškia viso jo gyvenimo prasmę - ištikimai tarnauti Dievui ir Tėvynei... Tarnavimas kitiems buvo Brazaičio misija. Jis buvo iš tų žmonių, „kurių niekas neįpareigoja iš viršaus“, kurie „tik jaučia sąžinės įpareigojimą, arba visuomeninės sąmonės beldimąsi, arba tautinės atsakomybės šūkį, kartais lyg dangaus balsą: eik, daryk, judink. (...) Tokie... keičia gyvenimą - skaidrina, tobulina, kelia, kuria naują atmosferą“⁵¹. Brazaitis ėjo, darė, judino, tačiau visada stengėsi likti nepastebėtas. Šis savotiškas anonimiškumas buvo tikro tarnavimo ženklas. Lietuvoje jis daug rašė kultūrinėmis, politinėmis, socialinėmis temomis. Rašydamas (ir dažnai nepasirašydamas) savo straipsnius, jis norėjo „pasidalinti su kitais“ savo mintimis, savo žinojimu, nes puikiai suvokė, kad „nepriklausoma Lietuva gavo menką, labai menką kultūrinį palikimą. Menką aparatą, reikalingą kultūrai organizuoti“⁵². Čia jis turi galvoje „menką mokyklų tinklą, mokyklom

⁵¹ St. Yla. Ateitininkų misija. // Kn.: Tolyne laiką - gilyn į gelmę. 1997, p. 287.

⁵² J. Brazaitis. Kultūros kelias nepriklausomoje Lietuvoje. Raštai, t. IV, Chicago, 1983, p. 100.

reikalingo mokytojų kadro trūkumus, teatrų, galerijų, mokslo įstaigų nebuvimą⁵³. Todėl neatsitiktinai ką tik baigęs universitetą Brazaitis ėmė mokytojauti „Aušros“ mergaičių gimnazijoje ir ten dirbo (su vienu metų pertrauka) iki savo gyvenimo bei veiklos Tėvyneje pabaigos. Literatūros, kurią jis dėstė, paskirtis jam jau tada buvo visiškai aiški. Pasak jo, ji turi „žmogaus dvasią gaivinti, organizuoti, kurti. Tai šviesusis, kuriamasis pradasis. Literatūros rolė - kaip saulės...“⁵⁴ Tad mokytojaudamas ir dėstydamas universitete, jis ir „gaivino“ jauno „žmogaus dvasią“, nes „prašnekti į žmogų ir pažadinti jame tauresnius tikrai žmogiškus pergyvenimus yra aktualusis rūpestis“⁵⁵ ne tik literatūros, bet ir paties mokytojo. Prof. J. Grinius teigė, kad darbą gimnazijoje Brazaitis „mėgo ir vertino“ ir „net draugų raginamas mesti mokytojo pareigas, jis jų nemetė net tada, kada jau profesoriavo universitete ir, be to, jau buvo pradėjęs dirbti politikoj“⁵⁶. Manychiau, nemetė kaip tik todėl, kad rūpinosi jaunų žmonių *pasaulėžiūros* ugdymu. Jaunimas buvo „dėkingai palankus“ savo dėstytojui, nes jis buvo ne tik nuoširdus žmogus, bet ir savo dalyko žinovas. Tad jaunimas ir jo ateitis buvo tikrasis Brazaičio rūpestis, tais laikais jis „dalijosi“ savo gyvenimu su jaunimu „kultūrinio būdu“. Šis „kultūrinis būdas“ buvo vienas pagrindinių Brazaičio „dalijimosi“ su kitais būdų, nors ir ne vienintelis... Brazaitis, kaip prisimena J. Grinius, tarnavo Lietuvos jaunimui dar ir plunksna - „redaguodamas

⁵³ Ten pat.

⁵⁴ J. Brazaitis. Kūrybos vaidmuo šiandien. Raštai, t. IV, p. 84.

⁵⁵ Ten pat, p. 85.

⁵⁶ J. Grinius. Prof. J. Brazaičiui 50 metų. // Aidai, 1954, Nr. 1, p. 45.

bene dvejus metus moksleivių žurnalą „Ateitį“, ruošdamas jiems vadovėlius⁵⁷; apie tai jau buvo kalbėta anksčiau. Paskaitas studentams jis visada parašydavo, tačiau ta gausi medžiaga, kurią jis naudojo paskaitoms, deja, taip ir netapo pagrindu vėliau parašytoms jo studijoms (kaip, pavyzdžiui, A. Maceinai), išskyrus knygą apie Vaižgantą.

Literatūrinis J. Brazaičio darbas, glaudžiai susietas su visuomeniniu darbu, ilgainiui išstūmė iš jo gyvenimo mokslinį profesinį darbą. Tačiau nedrįsčiau, kaip kad kiti, apgailestauti, kad jis nutolo nuo šio savo darbo dėl kitų, paties Brazaičio įsitikinimų, svarbesnių Lietuvai reikalų. Apgailestauti gali tik tie, kurie priskiria Brazaitį prie grynų mokslininkų, kuris dėl ne visai jiems aiškių (o gal ir ne visai rimtų?) priežasčių pasitraukė iš pastarųjų tarpo. Bet „kad jis nebuvo koks perbėgėlis iš vieno veiklos lauko į kitą, o kultūrą ir rezistencinę politiką organiškai rišo, aiškėja jau iš prieškarinių pasisakymų „XX amžiaus“ vedamuosiuose, pvz.: „Visi turi būti kūnu ir dvasia pozityviai ir aktyviai pasinėrę valstybės reikaluose ir jos gyvenime“⁵⁸. Jis tikrai buvo „pasinėres“ šiuose reikaluose. O literatūrinio darbo Brazaitis niekada ir nebuvo atsisakęs - kaip minėjau, tai buvo vienas iš būdų „dalintis su kitais“ savo gyvenimu, žiniomis, patirtimi... Ypač aktyviai Ambrazevičius-Brazaitis reiškėsi žurnalistikoje. Atrodo, kad ši specifinė literatūrinio darbo sritis buvusi jam kasdieninė duona ir tiesiogine, ir perkeltine prasme ... Tėvynėje ji galbūt dar nebuvo jam tokia

⁵⁷ Ten pat, p. 46.

⁵⁸ J. Kojelis. Idėjos Juozo Brazaičio raštuose. // Kn.: Ugninis stulpas, 2000, p. 35.

reikšminga (nors ir gana svarbi), tačiau jam pasitraukus į Ameriką ji pasidarė neatskiriama jo gyvenimo dalimi. Lietuvoje periodinė spauda jam buvo jo (ir ne tik jo paties) idėjų bei minčių skleidėja. Tėvynėje jis dirbo „Lietuvoje“, „XX amžiuje“, jo rašinių buvo galima užtikti ir kituose leidiniuose - „Ateityje“, „Naujojoje Romuvoje“, vėliau „Į laisvę“ ...

„XX amžius“, galima sakyti, atsirado J. Ambrazevičiaus-Brazaičio kambaryje Kaune, Ugniagesių gatvėje. Šis laikraštis, kaip prisimena A. Maceina, „gimė labai netikėtai“. Tai atsitiko 1936 metų pavasarį, kai Brazaitis pasikvietė kun. Stasį Ylą ir Maceiną išgerti kavos. „Progos šiam susiejimui kokios ypatingos nebuvo: Brazaitis pasikvietė kun. Ylą ir mane taip sau pasikalbėti, visų pirma apie Ylos išpūdžius, gautus užsienyje, ir apie jo planus, ypač apie religinį laikraštį. Bekalbant apie šio laikraščio reikalą bei galimybes, aš prasitariau, kad gal būtų galima kun. Ylos planą praplėsti, būtent šia prasme: „Rytas“ yra uždarytas (rodos, dviem ar trim mėnesiam), o ir praėjus uždraudimo laikui, nieko gero iš jo nebus, nes jo tiražas yra nepaprastai smukęs (kalbama, tuomet turėjęs tik 800 abonementų); tad ar nebūtų įmanoma šokti į šią tuštumą ir vietoje „Ryto“ išleisti naują laikraštį mūsų pačių pastangomis?“⁵⁹ Naujas laikraštis išties buvo reikalingas būreliui jaunųjų katalikų kultūrininkų, kurie neseniai buvo paskelbę savo garsiąją deklaraciją „Į organiškiosios valstybės kūrybą“. Juolab kad „ją paruošęs būrelis anaipatol neišsiskirstė; jis posėdžiavo ir

⁵⁹ Medžiaga Juozo Brazaičio monografijai. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-74.

toliau, tik ne taip reguliariai, kaip anksčiau; buvo nutarta, kad dabar reikia atskirais straipsniais skleisti toliau deklaracijos mintis, net buvo pasidalinta darbu: Dielininkaitis turėjo rašyti apie korporacinę santvarką, ašen apie kultūrą ir valstybę, o koks nors teisininkas (Skrupskelis pažadėjo jį surasti) apie valstybės politinę sąrangą. Tačiau kas kita straipsniai, o kas kita savas laikraštis. „Naujoji Romuva“ sutiko tokių straipsnių dėti (...) Tačiau tokių straipsnių buvo per maža, kad deklaracija virstų iš tikro visuomeniniu sąjūdžiu⁶⁰. Šis sumanymas, kuris netikėtai gimė Brazaičio kambaryje, tada jiems atrodė „tik graži svajonė“. Tačiau pati mintis išleisti laikraštį, kuris taptų jaunųjų katalikų kultūrininkų idėjų skleidėju, „pradėjo mus visus masinti“. „Brazaitis ryžosi sukviesti didesnę būrelį ir pačią mintį pasvarstyti jau iš esmės. Tai įvyko, rodos, gegužės mėnesį 1936 m., netrukus po pradinio pasitarimo, irgi Brazaičio kambaryje. Šiame susitikime dalyvavo: Brazaitis, Grinius, Maceina, Skrupskelis, Yla (...). Sumanymas buvo persvarstytas iš naujo ir plačiau. Niekas nesipriešino; visi sutiko, tad kodėl gi nepabandyti kalbėtis su „Žaibo“ bendrove⁶¹, kuri leidžia „Rytą“, kad ji šį uždarytų, o jo vietoje imtųsi leisti naują, jau mūsų redaguojamą laikraštį (...) Gavus „Žaibo“ sutikimą⁶², viskas ėjo labai greitai. Kun. Yla pargabeno iš

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ „Žaibas“ - akcinė bendrovė, įregistruota 1930 m. rugsėjo 22 d. Kaune. Bendrovė turėjo savo spaustuvę ir leido katalikų laikraštį „Rytas“, vėliau - „XX amžių“.

⁶² Maceina mano, kad tik „klaikios „Ryto“ perspektyvos privertė „Žaibo“ bendrovės valdybą susidomėti jaunų katalikų pasiūlymu ir galop su juo sutikti“.

Pažaislio kurt. Prunskį; „Žaibas“ įteikė prašymą naujam laikraščiu „XX Amžius“ su nauju redaktoriumi kun. Prunskiu ir nauju viceredaktoriumi Zenonu Ivinskiu; prašymas buvo greitai patenkintas; mes įsipareigojome po vieną savaitę (...) padėti redaktoriui; Brazaitis, Dielininkaitis ir Skrupskelis paruošė programinį vedamąjį, kuriuo laikraštis pristatomas visuomenei, ir „XX Amžius“ pasirodė 1936 m. birželio 24 d., šv. Jono krikštytojo šventėje, tarsi šiojo prasmuo ruoštų kelią - „parare vias“ (Lk 1, 76).⁶³ Brazaitis, pasak Maceinos, buvo ne tik vienas laikraščio kūrėjų, bet ir vienas idėjinių vadų. „Brazaitis buvo uoliausias „XX Amžiaus“ redakcinio kolektyvo narys, nuolatinis redakcijos lankytojas ir įvairių įvairiausių straipsnių straipsnelių rašytojas. (...) Praktiškai „XX Amžius“ buvo Brazaičio, Dielininkaičio, Skrupskelio ir iš dalies Griniaus vadovybėje. Visi kiti, net ir oficialus viceredaktorius Ivinskis, buvo antrininkai.“ Maceina pabrėžia, kad laikraščio kolektyvas ir deklaracijos kolektyvas buvo *tas pat dalies ir visumos santykio prasme*, nes „laikraščio kolektyvas buvo sudarytas iš deklaracijos kolektyvo tų asmenų, kurie sutiko padirbėti po savaitę redaktoriaus talkoje, o deklaracijos kolektyvas dalyvaudavo redakcijos kolektyvo pasitarimuose... Net buvo galvojama kolektyvą praplėsti...“⁶⁴ Ir praplėtė, į kolektyvą atėjo naujų žmonių. Tačiau laikraštyje, tuometiniame naujų pažangių idėjų, paskelbtų deklaracijoje, centre, jau vyko pokyčiai, kurie buvo

⁶³ Medžiaga Juozo Brazaičio monografijai. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-74.

⁶⁴ Ten pat.

tarsi tam tikrų idėjinių nesutarimų ir gresiančios nesantaikos pavojaus atspindys. Redakciją turėjo palikti jos vyriausiasis redaktorius kun. Prunskis. Kaip rašo Maceina, „šis pasitraukė negalėdamas tarnauti dviem „dievam“: arkivyskupijos kurijai, nusistačiusiai prieš „XX Amžių“, ir pačiam „XX Amžiui“⁶⁵. Išėjus Prunskiui jo vietą užėmė dr. Ig. Skrupskelis. Laikraščio vadovybė pradėjo ieškoti šalininkų, „megzti santykius su liaudininkais ir tautininkais“. „Kokiu titulu? - klausia Maceina. Ir čia pat atsako: - Kaip katalikai visuomenininkai“. „Būrelio žmonės“ neveikė krikščionių demokratų vardu, nes ši partija tuo metu buvo formaliai uždrausta ir visiškai neveiksminga. „Mumyse visuose vyravo įsitikinimas, kad pamažu perimame vyresniųjų uždavinius. Tiesa, mes jautėmės iš senosios kartos išaugę, sykiu betgi ją jau ir peraugę ir einą savais keliais. Mes žinojome, kad ne vienas iš senesniųjų su šiais keliais sutikti nenorėjo ir todėl pradėjo telkti aplink save naują būrelį, kad mus atsvertų. Ypač čia buvo veiklus dr. P. Karvelis, susikūręs būrelį iš atkų vytautininkų ir kęstutininkų. Tačiau mums buvo aišku, kad senosios kartos likučiai nebepajėgia teikti jauniems nieko pozityvaus, išskyrus neigiamą kritiką ar priekaištus, esą mes neina su bažnyčios autoritetu ar net prieš jį, nors mūsų santykiai su vysk. K. Paltaroku ir su vysk. M. Reiniu buvo labai geri: mes su jais susitikdavome pas prof. Kuraitį. (...)“⁶⁶ Tačiau buvo dar ir kitų, su kuriais susikalbėti nebuvo įmanoma. Senoji karta, nenorėdama prarasti įtakos,

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Ten pat.

„veikė daugiau užkulisyje, nes buvo netekus plotmės, iš kurios būtų galėjusi prabilti į visuomenę: visi žymiausi laikraščiai buvo mūsų rankose: „XX amžius“, „Naujoji Romuva“, „Mūsų Laikraštis“ (red. J. Grušas).“⁶⁷ Kaip matome, metas jauniems reformatoriams buvo ypač palankus, nes jau nuo to laiko, kai jaunieji pradėjo leisti „XX amžių“, kuris populiarino deklaracijoje paskelbtas idėjas, „ne tik kultūrinis, bet ir visuomeninis gyvenimas - ir net politinis, kiek anuo metu jis buvo galimas, (...) perėjo grynai į jaunųjų rankas“⁶⁸. Taigi brendo smarkus konfliktas su dvasininkija. Šį kartų konfliktą pagilino ir žymus A. Maceinos pranešimas Katalikų veikimo centro (KVC) konferencijoje 1936 metų rudenį; ten jis apkaltino dvasininkiją socialinio teisingumo nevykdymu. Jaunieji katalikai visuomenininkai pradėjo platų puolimą prieš sustingusius, nenorinčius jokių pokyčių senuosius veikėjus. „Mūsų būrelio žmonės viešai kėlė dvasiškijos trūkumus, kat. akcijos nevykusią sąrangą, pastoracijos silpnybes, o dvasiškija atsakė į tai ne diskusijomis, bet spaudimu bei grasinimu atskiriems asmenims (Griniui, Maceinai, Ylai) arba ir visam būreliui. Mūsų būrelio iniciatyva po kai kurių pasisakymų spaudoje („XX Amžiuje“) Lietuvos jėzuitai įsisteigė savąją provinciją, nebeprisiklausomą nuo vokiečių, ir J. Kippas SJ buvo nuimtas nuo provinciolų; mūsų būrelio iniciatyva - po memorandumo nuncijui - buvo Vatikano atsiųstas vysk. P. Būčys vizituoti kazimieriečių vienuolyno, ir visa jo vadovybė buvo pašalinta: mūsų būrelio žmonės

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ Antano Maceinos laiškas prel. Pranciškui Jurui, p. 36.

straipsniu „Pašalinkime pikta iš savo tarpo“ („Židinyje“) papeikė renesansinį Kauno kurijos kunigų gyvenimą. Dvasiškių atoveika buvo įsteigimas laikraščio „Draugija“, kurį redagavo kun. Raštutis, o leido pats Metropolitai ark. J. Skvireckas. Nepakęsdamas šio laikraščio puolimų mūsų atžvilgiu, J. Brazaitis paskelbė „Židinyje“ straipsnį „Dalykui išaiškinti“ (pasirašytas J. A., 1939 m., Nr. 4, p. 541-543). Šis straipsnis yra būdingas tiek ano meto nuotaikai bei įtampai, tiek Brazaičio veiklai bei dėmesiui aktualiais reikalais suprasti. Anuo metu Brazaitis veikė anaip tol ne pagal principą „kad niekas manęs nepastebėtų“⁶⁹. Su pastaruoju Maceinos teiginiu nenorėčiau sutikti, bet apie tai šiek tiek vėliau. O dabar vėl grįžtu į tuos, atrodo, tolimus laikus, kurie nors ir skiriasi nuo dabartinių, tačiau ne taip jau ir ryškiai, nes „kovos principas“ išsigalėjo pas mus, kaip sakydavo Brazaitis, „iki kandžiojimo dantimis ir draskymo nagais“... Tuometinė atmosfera ir bendra situacija, kurioje vyko jaunųjų reformatorių ateitininkų kova dėl „laimingesnės“ lietuvių tautos ateities, buvo sudėtinga. Maceina rašo: „Du frontai Lietuvoje formavosi labai aiškiai ir net įtampiai. Jų sankirtis - esu tikras - būtų netrukus prasi-veržęs vienokia ar kitokia forma: pirmoje eilėje su dvasiškijs, o kartu su ja ir su senąja karta bei jaunaisiais šiosios šalininkais“⁷⁰. Tačiau kiti reikšmingi bei lemtingi istoriniai įvykiai iš esmės pakeitė Lietuvos padėtį, o kartu ir jaunųjų kovotojų už „laimingesnę“

⁶⁹ Medžiaga Juozo Brazaičio monografijai. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-74.

⁷⁰ Ten pat.

lietuvių tautos ateitį, gyvenimą bei veiklą. Bet nei karai, nei okupacijos neužgesino konflikto tarp jaunosios ir senosios lietuvių katalikų kartos, gal tik šių įvykių pradžioje šiek tiek jį sušvelnino. „Tas, kas vyko tremtyje, - rašo Maceina, - buvo atnešta jau iš Lietuvos, nors pagrindinė veikla vokiečių okupacijos metais plyšį ir buvo užgrindusi: 1942 m. žiemą buvo posėdis vysk. V. Brizgio bute (...), kuriame dalyvavo pats Brizgys, J. Matulionis, O. Labanauskaitė, J. Ambrazevičius ir ašen ir kur buvo sutarta, kad pagrindinis veikimas eis *LF rėmuose*; šitaip jis ir ėjo - net ir kuriant programą, kurios komisijoje dalyvavo Vl. Viliamas ir adv. Balčiūnas, šalia LF atstovų. Yra tad gryna demagogija teigti, kad LF yra atsiradęs tremtyje, suskaldydamas katalikus. Jeigu Lietuvoje pagrindinė veikla ėjo LF rėmuose, kodėl ji negalėjo eiti ir tremtyje tuose pačiuose rėmuose? Ne LF ką nors suskaldė, bet KD išsijungė iš LF bendros veiklos, kurioje jie Lietuvoje dalyvavo net programą ruošiant. O kad LF perima KD funkcijas, turėjo išpūdzio net prel. L. Tulabai, man prasitarusiam viename laiške: „Liet. Frontas susiformavo tada, kai Kr. Demokratai praktiškai neegzistavo. Aš buvau pradžioje tos minties, kad Liet. Frontas atsistoja Kr. Dem. vietoje. Deja, nelaimingas VLIKas prikėlė daugelį „mirusiųjų“, iššaukdamas visą šią nelaimingą fermentaciją ir tarp mūsų (1952 m. kovo 24 d.)...“⁷¹

Plačiau sustojau prie jaunųjų katalikų veiklos, sujaukusios tuometinį Lietuvos gyvenimą, kurią jaunieji katalikai, remdamiesi tam tikra ideologija ir siekda-

⁷¹ Ten pat.

mi geresnės ateities savo šaliai bei tautai, buvo pasi-
ryžę reformuoti. Tai buvo tikrų ateitininkų - *bendra-*
minčių, bendražygių ir *visuomenininkų* veikla. Nors visi
jie buvo skirtingi, šiame jų bendro visuomeninio gy-
venimo laikotarpyje jie tarsi susiliejo į vieną galingą
Asmenybę. Juk neatsitiktinai Maceina, prisimindamas
deklaracijos rengimą, rašė, kad tai buvo *sutelktinė kū-*
ryba, sutelktinis kūrybiškumas, vadinasi, savotiškas
susilieėjimas... Todėl išskirti kokią nors asmenybę iš
kolektyvo, kuris tuomet veikė išvien, norėdamas įgy-
vendinti deklaracijos idėjas, gana sunku. Atrodo, jie
visi buvo vienodai svarbūs. Tačiau jie skyrėsi savo žmo-
giškosiomis savybėmis, kurios ypač išryškėjo vėliau,
jiems patekus į ekstremalias sąlygas. Šiomis sąlygomis
daug kas išryškėjo - ištikimybė jaunystės idealams,
principams, galiausiai Tėvynei ir savo tautai...

Brazaičio vaidmuo bendroje jaunųjų katalikų visuo-
menininkų veikloje buvo tikrai svarbus, „jo žodis ir
autoritetas buvo...svarūs“, tačiau, nepaisant to, jis
pasižymėjo „draugišku būdu“ bei „taktu“⁷², o svar-
biausia - nepaprastu kuklumu ir tolerancija. Jis veikė,
vedamas idėjinio įsipareigojimo, o ne siekdamas pri-
pažinimo (apie tai net kalbos negali būti), tad todėl ir
nenorėčiau sutikti su A. Maceinos mintimi, kad tuo-
met, kai išplieskė konfliktas tarp jaunųjų katalikų ir
vyresniosios katalikų kartos, „Brazaitis veikė anaip-
tol ne pagal principą - kad niekas manęs nepastebė-
tų“, nes tai leistų manyti, jog Brazaičiui gal ir nebuvęs
svetimas garbės troškimas. Kita proga Maceina gana
aiškiai duoda suprasti, kad Brazaitis, kaip ir visi arba

⁷² J. Grinius. Prof. J. Brazaičiui 50 metų. // Aidai, 1954, Nr. 1, p. 45.

bent dauguma, norėjo būti pastebėtas ir kad jo slapyvardžiai nerodo, jog jis to nesiekė. „Anuo metu Brazaitis tikrai dar nebuvo ir nenorėjo būti „visuomeninis anonimas“, - be platesnių paaiškinimų teigia Maceina⁷³. Beje, „visuomeniniu anonimu“ Brazaitį pavadino kun. St. Yla per pamokslą Brazaičio laidotuvių dieną⁷⁴. Pagrindą tokiam Brazaičio apibūdinimui kun. Ylai davė Brazaičio išskirtinės savybės, Ylai ne tik gerai žinomos, bet ir labai jo vertinamos. Kokios tos savybės, kurios taip aiškiai išskyrė Brazaitį iš kitų jo bendražygių? Brazaitis, pasak kun. Ylos, išsiskyrė iš daugelio kitų savo „*idealistiniu realizmu*“, gebėjimu „*taikliau įžvelgti laiko reikalavimus, pramatyti uždavinius ir juos konkretizuoti*“, jam buvo svarbu atlikti tuos darbus, kurie yra reikalingi dabar, o jei kiti jų nedaro, padaryti pačiam. „Ir jis imdavosi darbų neraginamas ir neprašomas, neskaičiavo jėgų nė laiko“. Reikalai, susieti su tauta, su visuomene, su gyvybiniais jų rūpesčiais, „visada jam buvo aukščiau asmenų, aukščiau bet kokių asmeninių išskaičiavimų“. Brazaitis, sako kun. Yla, „*nekalbėdavo* (išskirta mano - T. M.) apie savo darbus, kurių gausa visada jį slėgė. *Neprisimindavo savo* (išskirta mano - T. M.) nemigo naktų, savo begalinio nuovargio ir išsisėmimo, o ypač skausmo. Visa tai jis *slėpė* (išskirta mano - T. M.) net nuo artimiausių savo draugų. *Slėpė ir savo darbus, savo patarnavimus* (išskirta mano - T. M.) kūrybos žmonėms, įvairias talkas visuomenės bei politikos atstovams bei institucijoms. *Nepasirašynėdavo* (išskirta mano - T. M.)

⁷³ A. Maceina. Kapas be paminklo, p. 397.

⁷⁴ J. Brazaičio laidotuvės įvyko 1974 m. gruodžio 2 d.

dažnai savo straipsnių. Yra nuslėpęs savo vardą net eilėje paruoštų leidinių... Jis *nepraleido* (išskirta mano - T. M.) savo pavardės viešumon, gavęs Šalkauskio vardo ateitininkų premiją. *Uždraudė* (išskirta mano - T. M.) prisiminti spaudoj jo sukaktį ir t.t."⁷⁵

Mes su vienodu pasitikėjimu galime priimti ir Ylos, ir Maceinos Brazaičio asmenybės savybių interpretacijas, nes jie abu pakankamai gerai jį pažinojo. Tačiau man priimtinesnis kun. Ylos vertinimas, nes, atrodo, jis objektyvesnis ir įtikinamesnis. Savo straipsnyje „Kapas be paminklo“ Maceina irgi cituoja Ylos žodžius, liudijančius išskirtinį Brazaičio kuklumą, tačiau susidaro įspūdis, kad šie Brazaitį apibūdinantys žodžiai lyg ir užgauna Maceiną. O užgauna, regis, todėl, kad apie jį patį taip nebūtų galima pasakyti. Maceina šiuo atžvilgiu buvo visiškai kitoks - jam anaipol nebuvo svetimas pripažinimo troškimas, jis mėgo (ypač jaunystėje) patraukti į save dėmesį, tikrai norėjo būti pastebėtas ir buvo pastebėtas, dažnai net atsidurdavo pačiame visuomenės dėmesio centre. Brazaičiui visa tai buvo svetima; tai rodo visas jo gyvenimas, jo elgsena, santykiai su kitais žmonėmis... Jo darbas arba veikimas, pasak paties Maceinos, buvo visų pirma *reikalas*, pridursiu, net daugiau negu reikalas - tai buvo įsisąmoninta būtinybė, net pasiaukojimas, t. y. kadaise savo paties pasirinkto kelio - literatūrinio mokslinio darbo - *atsisakymas* dėl kitų *bendrų* interesų. Tačiau Brazaitis nelaikė tai pasiaukojimu, nes, jo nuomone, pats asmuo nėra svarbus, kaip nėra svarbus ir jo vardas;

⁷⁵ Kunigo S. Ylos pamokslas J. Brazaičio laidotuvėse. / / Kn.: Ugninis stulpas, p. 493-494.

svarbu, kad būtų atliktas darbas, o darbas nėra nuopelnas, o tik pareiga, kurią žmogus turi atlikti. „Sunku būdavo suprasti, kodėl šia prasme jis toks jautrus, toks kietas, taip neperkalbamas. Už to viso, aišku, slėpėsi gilesni motyvai, gal ne tiek asmeniškai, kiek *visuomeniškai* (išskirta mano - T. M.).“⁷⁶ Atrodo, Yla teisus, nes Brazaitis buvo iš tų ypač retų žmonių, kuriuos „į gerus darbus iš tikro žadina ne sau nuopelnų laukimas, o nuoširdus noras padėti tiems, kurie reikalingi mūsų šilumos ar paramos. Tikras kitiems aukojimasis visada yra „užsimiršęs“ ta prasme, kad prieš akis turi ne savo aukojimąsi, o tuos, kuriems aukojasi“⁷⁷. Maceina, iš pradžių neigdamas, o vėliau bandydamas suprasti kategorišką Brazaičio nusistatymą savo paties atžvilgiu, teigia, kad „visuomeniniu anonimu“ „padaro žmogų ne tas ar kitas slapyvardis ar nepasirašytas raštas, o *pabaigos nuotaika - eschatologinė nuotaika* arba jausmas, kad esi priėjęs liepto galą, pasidaręs visuomenei netinkamas, dvasiškai miręs...“⁷⁸ Tai ginčytinas teiginys. Nenorėčiau su juo sutikti, kai kalbama apie Brazaitį, nes manau, kad būtent jo elgesio motyvai išties buvo „visuomeniškai“. Prisiminsime deklaracijos ir laikraščio „XX amžius“ kūrimą, kai „būrelio“ žmonės dirbo išvien, kai kiekvienas stengėsi, kaip rašė Maceina, kad visa būtų kartu ir jo paties. Brazaitis labai norėjo, kad visa būtų kartu ir jo. Ne jo asmeniškai, bet *kartu su kitais* ir jo. Atrodo, kad tai buvo bemaž pagrindinė J. Brazaičio nuostata. Ji savaime skatina bevardiškumą arba anonimiškumą...

⁷⁶ Ten pat, p. 494.

⁷⁷ J. Girnius. Idealas ir laikas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1995, p. 303-304.

⁷⁸ A. Maceina. Kapas be paminklo, p. 397.

Visuomeninis veikimas - tai bendras veikimas savo tautos, savo valstybės labui. Tuometinėje Lietuvoje šis veikimas buvo beveik idealus, nes tai buvo veikimas *kartu*. Tremtyje padėtis pasikeitė - bendras veikimas liko, bet jau ne toks sutelktinis, ne toks sutartinis kaip Lietuvoje. Tiesa, Vokietijoje Brazaitis dar dirbo kartu su artimais žmonėmis - Ivinskiu, Maceina, Griuniu, Girniumi... Tačiau Amerikoje artimų „būrelio žmonių“ beveik nebuvo. Veikimo laukas susiaurėjo (ypač dėl svetimos erdvės), ir žmonių, anksčiau pasiūžusių veikti kartu, dėl įvairių priežasčių vis mažėjo, o susiskaldymas tarp kovotojų už Lietuvos ateitį vis didėjo. Kaip teisingai, mano manymu, pažymėjo kun. St. Yla, Brazaitis priklausė tokio tipo žmonėms, kurie „eina į visuomenę ne per masę, bet per panašiai jaučiančių ir galvojančių draugų sambūrį“, todėl „draugų netekimas jam buvo daugiau negu žaizda“, nes „draugystė jam kaip moterystė - neatskiriama ligi mirties ir su mirtimi neužbaigiama“⁷⁹. Taigi jis „vienišėjo“. Štai tada ir užvaldė Brazaitį, Maceinos žodžiais tariant, eschatologinė nuotaika. Šią nuotaiką sustiprino ir gilėjanti šeimos krizė. Tai atsitiko Amerikoje, kur jis persikėlė 1951 metais.

J. Brazaitis vedė Vladą Matulaitienę (Prosciūnaite) 1943 metų vasario 16 dieną. Komentuoti šią santuoką sudėtinga: nedaug tėra duomenų, liudijančių apie jų santykius. Galima numanyti, kad Brazaitis labai mylėjo žmoną, nes išsiskyrimas su ja virto jam tikra

⁷⁹ Stasys Yla. Kultūros žmogus politikoje. // Tėviškės žiburiai, 1974, Nr. 51-52; 1975, Nr. 1.

tragedija. Apie savo sprendimą jį palikti žmona jam pranešė 1963 m. kovo 5 dieną⁸⁰. Iš J. Griniaus ir A. Maceinos prisiminimų⁸¹ susidaro nelabai patrauklus šios moters vaizdas. Pasak Maceinos, Brazaičio ir Matulaitienės santykiai prasidėjo dar esant gyvam jos vyrui, kuris buvo „sunkus širdies ligonis“. Tai negalėjo nesukelti artimų draugų pasipiktinimo. Netgi Šalkauskis, kuris buvo Vlados krikšto tėvas, rašė Brazaičiui, reikalaujamas, kad jis „neardytų šeimos“. „Brazaitis atsakė į Šalkauskio laišką mandagiai, tačiau aiškiai: tai esąs jo privatus reikalas“. Šis „privatus reikalas“ buvo išspręstas, pasak Maceinos, kun. Ylos pastangomis, mirus Vlados vyrui, „juodu kuo greičiausiai sutuokti ir tai dar *vasario 16 d.*“ Maceina teigė, kad „Vlada Brazaičiui yra buvusi piktas likimas iš pat pradžios. (...) Mums, stovintiems šalia (Maceina prisimena negausų draugų dalyvavimą sutuoktuvų ceremonijoje - T. M.), atrodė, kad ši moterystė yra tik farsas - daugiau nieko. Mums buvo gaila Brazaičio...“, nes tokia šeima „beveik neišvengiamai turėjo sudužti“⁸². Šeima išties sudužo (nors jie kartu ir išgyveno beveik 20 metų) ir tai kuriam laikui tikrai „pakirto dvasinę Brazaičio energiją“. „Kai skaitysi šį mano laišką, mano dramos naujas aktas bus jau įvykęs - Vlados pas mane jau nebebus. (...) Tai, kas įvyko, priimu kaip

⁸⁰ A. Maceina rašo, kad apie tai sužinojo iš J. Brazaičio laiško (1963 02 12) dukrai Marytei.

⁸¹ J. Grinius. Atsiminimai apie Juozą Ambrazevičių-Brazaitį. // Kn.: Ugninis stulpas, p. 49-52; Medžiaga Juozo Brazaičio monografijai, M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-74.

⁸² Medžiaga Juozo Brazaičio monografijai. A. Maceinos archyvas, F 181-74.

savo paties kaltės padarinius: stengiuosi juos priimti be maišto, be priekaištų kam nors. Ir Vladą, kuri mane dabar paliko, vis tiek tebemyliu ir visa širdim linkėčiau, kad ji bent prieš mirtį atgautų buvusią dvasią. Dėl savęs jau seniai išvadas pasidariau: pamažu pasitraukiau iš viešojo gyvenimo ir rūpinuosi, kad mano pavardė nebefigūruotų daugiau viešumoje. Ironija lėmė, kad mano finalas įvyktų 60 mano amžiaus metais ir 20 metų nuo vedybų. Žiūrėk, mielas Zenonai, į mane kaip į „kovotoją“ - „dingusį be žinios“. Tegul gyvenimas eina toliau, o kas su juo nesuspėjo, turi iš kelio pasitraukti. (...) Tai ir visa mano istorija - nepavykusio politiko, nepavykusio mokslininko, nepavykusio vyro istorija⁸³. Šiek tiek vėliau, bandydamas suvokti savo šeimos dramą, suprasti, kodėl vis dėlto taip atsitiko, kodėl iširo tai, kas, tvirtu jo įsitikinimu, „turėjo būti amžina“, Brazaitis 1963 m. liepos 24 d. rašo artimam savo bičiuliui Z. Ivinskiui: „Tiem, kurie reiškiasi visuomenės darbais, tegalėčiau linkėti, kad išvengtų mano kelio, kad dėl visuomeninio darbo neprarastų šeimos (išskirta mano - T. M.)“.

Taigi šis šeimas griaunantis visuomeninis darbas, šis „dulkių valymas“, „kuris nepadaro valytojo herojumi“, bet „padaro švaresnį, šviesesnį gyvenimą kitiems“⁸⁴. Herojumi būti Brazaitis niekada nenorėjo, bet daryti gyvenimą šviesesnį bei švaresnį kitiems laikė savo pareiga. Šis darbas buvo jam kaip įžadas, kaip aukščiausias įsipareigojimas, todėl neišvengiamas ir galintis pareikalauti net aukų. Ir nors šeimos iširimas⁸³

⁸³ J. Brazaičio laiškas (1963 03 04) Z. Ivinskiui. // Kn.: Ugninis stulpas, 2000, p. 369.

Brazaitį labai skaudžiai paveikė, jis vis dėlto „nedingo be žinios“ - gana greitai, nors ir pamažu, vėl grįžo prie savo visuomeninių kūrybinių darbų bei planų. Negalėjo negrįžti, jo žmogiškoji prigimtis, kaip visada, reikalavo „dalintis su kitais savo gyvenimu“. Tačiau tai nebuvo paprastas dalijimasis, tai buvo tikras aukojimasis - savęs užmiršimas dėl kitų, todėl sau pačiam jo paties gyvenimo lyg ir neužteko...

Kai Brazaitis vedė, o vedė jis vėlokai, turėdamas beveik 40 metų, tai buvo visiškai susiformavęs žmogus - asmenybė, paaukojusi save visuomeniniam veikimui, o savo darbais - moksliniais, publicistiniais, politiniais, kultūriniais - jau užsitikrinusi sau vietą Lietuvos istorijoje. Maceina pavadino Ambrazevičių-Brazaitį „*prasmeniu*“. Tačiau prasmeninę Brazaičio reikšmę Maceina sieja su 1941 m. birželio sukilimu ir su Laikinosios vyriausybės ministro pirmininko pareigomis, kurias Brazaičiui teko eiti, K. Škirpai neatvykus į Lietuvą. O buvo taip: 1941 m. balandžio viduryje Lietuvių aktyvistų fronto (LAF) karinis štabas nusprendė sudaryti Lietuvos vyriausybę. Šioje vyriausybėje švietimo ministro postas turėjo atitekti J. Ambrazevičiui, tačiau po dviejų mėnesių jam teko eiti ne tik švietimo ministro, bet ir ministro pirmininko pareigas, nes Lietuvos pasiuntinys Berlyne pulkininkas Kazys Škirpa, sukilimo paskelbtas ministru pirmininku, vokiečiams uždraudus negalėjo atvykti į Lietuvą. Ministru pirmininku arba, kaip rašo Maceina, „Laik. Vyriausybės *faktine* galva“ tapo Ambrazevičius-Brazaitis.⁸⁴

⁸⁴ J. Brazaičio kalba Z. Ivinskio mirties minėjime Niujorke. // Kn.: Ugninis stulpas, p. 451.

Maceina pabrėžia: „Tuo kaip tik ir prasidėjo jo kopimas į istorinio prasmens plotmę (išskirta mano - T. M.)...“⁸⁵ Tačiau, manyčiau, Brazaičio kopimas į prasmens plotmę prasidėjo kur kas anksčiau ir jo *prasmėninė* reikšmė gal dar gilesnė, nei manė Maceina...

Pareigų Brazaičiui niekada netrūko, ir nors jos nebuvo vienodai reikšmingos, tačiau kiekviena buvo svarbi tuometinės *dabarties* atžvilgiu. Kartais gali iškilti klausimas - kas iš tikrųjų buvo Juozas Ambrazevičius-Brazaitis - mokytojas, universiteto dėstytojas, lietuvių literatūros tyrinėtojas - mokslininkas? O gal žurnalistas? politikas? iškilus rezistentas?.. Jo asmenyje sutilpo visi minėti titulai, tačiau ne jie nusako jo asmenybės esmę. Atsakymą galima rasti tik jo visuomeninėje veikloje bei rašiniuose, kurie yra jo praktinės veiklos atspindys, ir laiškuose, nes jie, anot Maceinos, geriausiai atskleidžia žmogų. Jau buvo minėta, kad Brazaitis pats pavadino save „kamščiu“, kuris užtaiso visuomeniniame gyvenime atsiradusius plyšius arba „skyles“. Tokių „skylių“ arba plyšių bet kurios valstybės gyvenime visais laikais būna daugybė ir, savaime aišku, norint juos užtaisyti reikalingas daugelio žmonių darbas. Bet tokių žmonių, kurie savo noru imtųsi tokio sunkaus ir nedėkingo darbo, visais laikais buvo ir yra labai nedaug. Brazaitis kaip tik ir buvo toks retas žmogus. „Plėšė už save ir už daugelį šnekorių VLIK'e, plėšė persikėlęs į Ameriką. Lietuvos laisvės interesas veikė jį lyg narkotikas, tad dirbo nesižvalgydamas, ar kiti nors kiek dalijasi darbo našta. Širdies smūgis 1969 pradžioje, atrodo, jį buvo

⁸⁵ A. Maceina. Kad niekas manęs nepastebėtų. // Aidai, 1973, Nr. 10.

gražinęs į realybę. Jis bus supratęs, kad ir šventame darbe vienam už daugelį atidirbti neįmanoma. Taip reikia suprasti jo duotą patarimą man, kai 1970 perėmiau „Į laisvę“ redagavimą: „Noriu tik darbo pradžioje bičiuliškai įspėti Goethes Verterio žodžiais: „*Būk vyras ir nesek manim! Tai reiškia - neįdėk į darbą tiek širdies, kad ji sprogtų*“⁸⁶. Tačiau pats ir toliau elgėsi taip, kaip ir anksčiau - „dirbo labai daug“... Gal išties norėjo darbu „užmušti skausmą“? Iš dalies gal ir taip, tačiau, regis, pagrindinis jo aktyvios veiklos variklis buvo *pareiga*. Jis buvo savo tautos ir savo šalies Tarnas. Tai ir paaiškina, kodėl jis vengė viešumos - juk tarnai nesiveržia į priekį...

Brazaitis visuomet imdavosi tų darbų, kuriems jį „šiandiena įpareigojo“, kaip jis rašė Maceinai. Ir vėliau, pratęsdamas šią mintį - „Man pačiam svetimi tie, kurie savo darbais nori įsiamžinti ateities generacijom, nežiūrėdami šios dienos reikalų. *Man brangesni tie jų darbai, kuriais jie daro gerą darbą dabar, savo laikų žmonėm* (išskirta mano - T. M.), palikdami ateities įpėdiniui rūpintis jų laikais..“⁸⁷ Jis ir stengėsi dirbti tokius darbus, kurie darė gera jo laikų žmonėms, ėjo „ne į raktines pozicijas, o į darbines, į kurias niekas kitas nenorėjo eiti“⁸⁸, „lindau į bet kurią skylę, į kurią kas nors turėjo įlįsti. (...) Tad ir Tavo paskutinis linkėjimas grįžti prie literatūros yra tik pium desiderium.

⁸⁶ J. Kojelis. Juozas Brazaitis, kokį pažinau iš asmeninių kontaktų (jo penkerių metų mirties sukakčiai paminėti). // Kn.: Iš nakties į rytą, Kaunas, 1996, p. 424.

⁸⁷ J. Brazaičio laiškas (1970 01 24) A. Maceinai. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-74.

⁸⁸ J. Brazaičio laiškas (1952 10 05) prel. M. Krupavičiui, M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-74.

Politika, žinoma, niekad nebuvo man prie dūšios. Dėl politikos esu tokios pat nuomonės, kaip ir jūs visi ten, gal išskyrus Levą⁸⁹. Tačiau kas nors turi dar terliotis⁹⁰, ypač kai kiti nenori... Bet politika kaip svarbi visuomenės gyvenimo dalis, mano nuomone, visada buvo Brazaičio domėjimosi objektas. Su jo pasiryžimu dirbti visuomenei ji negalėjo jo nedominti. Ir jeigu būtų buvę kitaip, jis vargu ar būtų išitraukęs į tą „būrelį žmonių“, kurie, norėdami pertvarkyti savo valstybę, parengė žymiąją deklaraciją...

Tolesni politiniai įvykiai - karas, okupacijos, ypač 1941 metų Birželio sukilimas - ilgam įtraukė Brazaitį į konkrečią praktinę politinę veiklą. Ir gal ilgas dalyvavimas šioje konkrečioje veikloje, kurioje dirbo daugybė žmonių, labai dažnai nesutardavusių tarpusavyje (o jam sutarimo principas buvo ypač svarbus), padarė tai, kad galų gale ši veikla jam apkarto, pasidarė „ne prie dūšios“. Bet tai įvyko gerokai vėliau...

Prasidėjus Lietuvai lemtingiems įvykiams Brazaitis nedvejodamas aktyviai įsijungė į politinę rezistencinę veiklą - jis negalėjo likti nuošalyje, nes „Lietuva jam buvo kūnas ir kraujas, darbas ir kova, gyvenimo turinys ir prasmė“⁹¹. Šie įvykiai iškelė naujas užduotis, skatino imtis naujų darbų Lietuvos išlaisvinimo ir busimosios nepriklausomos Lietuvos ateities labui. Pasak J. Kojelio, „jam visada rūpėjo ateitis“, ir tai natūralu,

⁸⁹ Brazaitis turi omenyje Leoną Prapuolenį (g. 1913) - visuomenės ir pogrindžio veikėją, vieną Birželio sukilimo vadovų.

⁹⁰ J. Brazaičio laiškas (1953, Kalėdos) A. Maceinai, S. Maceinos šeimos archyvas.

⁹¹ V. A. Dambava. Nesibaigianti rezistencija. // Kn.: Ugninis stulpas, 2000, p. 17.

nes jis buvo tikras ateitininkas. O šios dienos darbų sąžiningas atlikimas, kurį Brazaitis tarsi propagavo savi-
mi, ir buvo pasiruošimas ateičiai. Galima numanyti,
kad jo išipareigojimai, jo atsidavimas šios dienos dar-
bams, kurių Lietuvai praradus nepriklausomybę gero-
kai padaugėjo, galėjo turėti neigiamą įtaką jo šeimos
gyvenimui. Tad ir jo palinkėjimai „tiem, kurie reiškiasi visuomenės darbais“, išvengti jo kelio, „kad dėl visuomeninio darbo neprarastų šeimos“, matyt, turėjo rimtą pagrindą.

Tad kokius darbus teko atlikti Brazaičiui, Lietuvai netekus nepriklausomybės? Kaip minėta, visuomeninėse kultūrinėse organizacijose Brazaitis dalyvavo jau nuo gimnazijos laikų. Jam ne kartą teko eiti ir vadovaujamąsias pareigas, nors, kaip teigė J. Grinius, vadovauti jis nemėgo. Dar nepriklausomoje Lietuvoje jis buvo Ateitininkų sendraugių sąjungos pirmininkas (1938-1940), Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjungos pirmininkas (1938-1940), tuo pačiu metu - Tautosakos komisijos prie Švietimo ministerijos narys (1938-1940), Kauno valstybinio dramos teatro repertuaro komisijos narys (1939), „XX amžiaus“ redakcijos narys (1936-1940), be to, jis aktyviai dalyvavo ir LKMA veikloje - buvo, kaip teigia J. Girnius, „iš pačių pagrindinių šulų“. Juk ne veltui LKMA 3-iajame suvažiavime, kuris įvyko 1939 m., jis buvo išrinktas Akademijos nariu mokslininku... Maceina tvirtina, kad visos šios pareigos, beje, kaip ir jo dėstytojavimas, „nebuvo prasmens pobūdžio“, nes jos buvo „vargu ar pralaužiančios kasdienos rėmus“. Tačiau ar taip iš tikrųjų buvo? Ar kruopštus, pasiaukojantis, ilgametis, visą gyvenimą trunkantis, dažnai kitų nepastebimas darbas yra

vien kasdieninis dalykas?.. O ar karai arba ilga okupacija ilgainiui netampa kasdienybe, kurioje mes priversti gyventi, dirbti, kovoti? Brazaičio gyvenimą, manyčiau, *įprasmino* ne tai, kad jis ėmėsi vadovauti Laikinajai vyriausybei (tai jam tebuvo viena „skylių“, į kurią jis turėjo „įlįsti“, nes kiti nepanoro), ne jo moksliniai darbai, o kaip tik *kasdienos* arba, pasak Brazaičio, *šios dienos darbai*... Be abejo, mes tampame labiau pastebimi ir kažkodėl daugiau vertinami, kai ryškiai reiškiamės kažkokioje vienoje darbo srityje - filosofijoje, tapyboje, poezijoje, politikoje ir kt. Juk ir pats Ambrazevičius-Brazaitis pirma atkreipė į save dėmesį būtent savo moksliniais darbais. Jo literatūrinė studija „Vaižgantas“, knyga „Lietuvių rašytojai“ iškart sulaukė daug dėmesio, o ir anksčiau parašyti vadovėliai („Literatūros teorija“, „Visuotinės literatūros istorija“) irgi neliko nepastebėti. Tačiau Brazaitis pasirinko kitą kelią - imtis darbų, kurie „daro gera dabar, savo laikų žmonėms“. Jis visai nesiekė „įsiamžinti“ savo darbais, o tie, kurie norėjo tokio „įsiamžinimo“, jam buvo svetimi. Tad galima numanyti, kad jo iškėlimas į ministro pirmininko postą buvo jam tarsi savotiška našta, kurią jis *privalėjo* nešti... Kaip minėjau, reikšmingi įvykiai bei ekstremalios sąlygos visada atskleidžia žmogų ir dažnai išryškina ne tik geriausias jo pusės, bet ir blogąsias, žodžiu - tai, kas žmoguje giliai paslėpta, išskyla aikštėn... Man regis, kad per karą ir okupacijas, tremtyje Brazaitis liko *toks pat* žmogus, koks jis buvo visada, t. y. *reikalo* žmogus.

Nuo vokiečių okupacijos laikų Brazaitis aktyviai dalyvavo rezistencinėje veikloje. Dirbo pagrindiniame laikraštyje „Į laisvę“, rašė ir kitiems leidiniams.

Bet ne vien rašymas buvo jo reikalas, tais laikais jis rašė kaip tik mažiau, nes atsirado svarbesnių darbų. „Rezistencijai prieš nacius derinti ir organizuoti J. B. (Brazaitis - T. M.) kartu su draugais sukuria Lietuvių Tautos tarybą, kuri vėliau buvo sulieta su Lietuvai Laisvinti komitetu. Iš to susijungimo 1943 m. rudenį susidarė VLIK'as, jo politinės komisijos pirmininku vėl tampa J. B.“⁹² Šios organizacijos politinės komisijos pirmininkas Brazaitis buvo nuo 1943 iki 1944 metų. Jam pavyko išvengti arešto, ir „kai 1944 m. nacių gestapo išaiškino VLIKo sudėtį ir jo lyderius ir ieškojo Ambrazevičių areštuoti, Ambrazevičius virto Brazaičiu ir pasiliko juo iki mirties“⁹³.

VLIK'o veikla buvo atnaujinta Vokietijoje. Nuo 1945 metų iki 1951-ųjų pabaigos, t. y. iki pat savo išvykimo į Ameriką, Brazaitis dirbo šioje organizacijoje kaip Lietuvių fronto atstovas. Tačiau ir politiniame kelyje Brazaitis neišvengė jam nemielų vadovaujamųjų pareigų. Kai 1946 m. Berno konferencijoje buvo sudaryta Vykdomoji taryba, Brazaitis tampa šios Tarybos Informacijos tarnybos vadovu (1946-1948), šiek tiek vėliau (1949-1951 m.) jam tenka eiti VLIK'o Užsienio reikalų tarnybos valdytojo pareigas, kurių atsisakė kiti VT nariai. Jis irgi atsisakinėjo sakydamas, kad netinka tai tarnybai, bet ką lieka daryti, jei niekas kitas nenori, o reikia... Ir vėl jis „užkamšo“ skyles... Bet visas jam pavestas pareigas Brazaitis vykdė, kaip rašė Maceina, „visa širdimi ir visu stropumu“. Tą patį teigia ir

⁹² J. Grinius. Prof. J. Brazaičiui 50 metų. // Aidai, 1954, Nr. 1, p. 46.

⁹³ V. Vaitiekūnas. Vidurnakčio sargyboje. T. 2, Chicago, 1994, p. 363-372.

J. Grinius⁹⁴. Be to, Brazaitis dar ir rašo. Tai buvo pirmieji jo rašiniai, kuriuose jis pasakoja pasauliui apie lietuvių tautos pavergimą ir jos pasipriešinimą - „In the Name of the Lithuanian People" (Lietuvių tautos vardu, 1945), „Ein kleines Volk wird aufgelöscht" (Maža tauta bus sunaikinta, 1948), „Living in Freedom" (Gyvenant laisvėje, 1948), „Appeal to the United Nations on Genocide" (Kreipimasis į Jungtines Tautas dėl genocido, 1951), „Allein, ganz allein" (Vienų vieni, 1964). Visos knygos, kurias išleido VLIK'as iki 1951 metų, buvo jo rūpesčio ir kruopštaus darbo rezultatas. Maceina prisimena apie aktyvų Brazaičio dalyvavimą įvairiose konferencijose, susirinkimuose, suvažiavimuose, posėdžiuose, taip pat apie Lietuvių fronto bičiulių, kuriems jis vadovavo, programos ir pačios organizacijos kūrimą ... Žodžiu, reikalų Vakaruose jam nestigo ir jis turėjo jaustis esąs reikalingas.

Tad kodėl 1951 metais Brazaitis išvyko iš Vokietijos į Ameriką ir ten pasiliko visiems laikams? Ar šis išvykimas buvo susijęs su darbo reikalais? J. Kojelis prisimena, kad „J. Brazaitis į Ameriką buvo atvykęs kaip oficialus VLIK'o žmogus"⁹⁵. Ar tai nereiškia, kad jis tikrai turėjo tam tikrą organizacijos pavedimą? O gal priežastis slypėjo kitur? Gal jis tiesiog buvo išsiųstas? J. Grinius liudija, kad Brazaitis, prieš išvykdamas iš Vokietijos (kaip tik tada jis ėjo URT valdytojo pareigas), pasirūpino, kad šis svarbus postas neliktų be vadovo - tam reikalui jis keliems mėnesiams „išplėšia" iš Romos Ivinskį, kad šis jį pavaduotų, o pats

⁹⁴ J. Grinius. Prof. J. Brazaičiui 50 metų. // Aidai, 1954, Nr. 1.

⁹⁵ J. Kojelis. Iš nakties į rytą. Kaunas, 1996, p. 421.

pasizada grįžti iš JAV į Europą...“⁹⁶ Tačiau jis jau niekada nebegrižo į širdžiai mielą Europą, į Vokietiją, kuri taip netoli nuo dar mielesnės jam Lietuvos. Jis taip ir liko svečioje šalyje, kuri ne tik niekada nebuvo jam miela, bet kėlė netgi atgrasą savo pragmatizmu, „kuris nuvertina visas vertybes“. Amerikoje jis taip ir liko svetimšalis... O juk vis puoselėjo viltį sugrįžti, tačiau žmona tam priešinosi, matyt, turėjo savų priežasčių... Galų gale jis liko vienui vienas - be savo krašto, kurį mylėjo visa širdimi, be šeimos, kurią irgi labai mylėjo, ir beveik be draugų, kuriais tikėjo...

Taigi išvykdamas į Ameriką Brazaitis, pasak Jono Griniaus, „pasizada grįžti“, bet ... „jei tik VLIKui bus reikalingas“⁹⁷. Tačiau VLIK'ui jis jau nebuvo reikalingas. Jis jam buvo reikalingas „iš pradžių - kol tremtiniam ir pačiam VLIKui grėsė pavojus.... Pavojui praėjus ir tremtiniam pradėjus keltis į užjūrius, o VLIK'o išde atsiradus amerikietišku dolerių, Brazaičio sąžiningumas ir intelektualinis pranašumas tapo tikra kliūtis“⁹⁸. Be to, būdamas tiesaus bei principingo būdo, Brazaitis toli gražu ne visada pritardavo VLIK'o vadovybės politikai, pvz., jis nepritarė tam, kad kovoje prieš okupaciją, dėl valstybės nepriklausomybės atkūrimo buvo „išsižadėta“ „valstybingumo ženklų“ - „taip buvo atsisakyta panaudoti aną 1941 vyriausybės buvimo faktą“. Jo manymu - „Vyriausybės buvimas ir išlaikymas iki dabar būtų galėjęs turėti

⁹⁶ Plg. J. Grinius. Prof. J. Brazaičiui 50 metų. // Ateitis, 1954, Nr. 1, p. 46.

⁹⁷ Ten pat.

⁹⁸ V. A. Dambava. Nesibaigianti rezistencija (25 metai be Juozo Brazaičio). // Kn.: Ugninis stulpas, 2000, p. 26.

reikšmės. Jos instituciją pratęsus, prestižas tarp svetimųjų būtų kitokis nei tų egzigilinių vyriausybių, kurios yra sudaromos užsieniuose, nes anoji vyriausybė turėjo mandatą iš Lietuvos - kraujo mandatą. Savo tarpe *vyriausybės išlaikymas būtų atėmęs bet kokį pagrindą ginčui dėl įgaliojimų ir kompetencijų* (išskirta mano - T. M.). Tačiau nuo šio valstybinio kelio nusisukome... (...)”⁹⁹, o „paskiau Vlikas atsisakė vientisos Lietuvos valstybės koncepcijos, prisiimdamas regioninį atstovavimą...”¹⁰⁰ Tad nėra nieko nuostabaus, kad Brazaitis daug kam buvo neparankus ir prieš jį prasidėjo plati bei garsi šmeižto byla. Kai kurie įtakingi VLIK'o atstovai apkaltino jį, kad - „(a) gaunąs iš amerikiečių atlyginimą be VLIKo žinios ir pritarimo, (b) gaunąs iš amerikiečių tam tikras sumas, kurias aš suvartojęs be vlikinės atskaitomybės, (c) iš tų sumų aš skirstąs algas savo draugams, (d) aš pristatinėjęs amerikiečiams kandidatus į apmokamas tarnybas”. Brazaitis paprašė VLIK'o veiklos tyrimo komisijos pirmininką ištirti „aukščiau minėtus klausimus”, nes manė, „kad tokiais gandais, leidžiamais VLIKo žmonių, yra diskredituojamas ne tiek pats asmuo, kiek žeminama pati institucija svetimųjų akyse”. Tai ištraukos iš Brazaičio pareiškimo. Nuorašai buvo išsiųsti VLIK'o pirmininkui, taip pat komisijos nariams¹⁰¹. Komisijų buvo daug, tačiau nė viena nesiteikė išklaudyti nei paties Brazaičio pasiaiškinimų, nei jo kaltintojų - jais buvo kažkodėl iškart patikėta. Visa tai prasidėjo kaip tik tada,

⁹⁹ J. Brazaitis. Rezistencija 15 metų fone. Raštai, t. VI, 1985, p. 501.

¹⁰⁰ Ten pat, p. 502.

¹⁰¹ Medžiaga Juozo Brazaičio monografijai. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F181.

kai Brazaitis rengėsi vykti į Ameriką. VLIK'o posėdyje buvo priimtas nutarimas jo į Vykdomąją tarybą nebekviesti¹⁰². Prieš šį nutarimą sukilo visi tikrieji Brazaičio draugai - A. Maceina, Z. Ivinskis, J. Grinius, o pats įvykis tapo precedentu LF palikti VLIK'o gretas. Nors visi žinojo, „kad išeiti yra politiškai netikslinga, gal net pražūtinga“, bet vis dėlto išėjo... Maceina, aiškindamas „šio keisto motyvo esmę“, rašo: „Šio motyvo esmė yra išreikšta LF programos §5: „Demokratijos pagrindą sudaro asmens pirmenybė prieš bendruomenę (taip buvo dėstoma ir Deklaracijoje - T. M.)“. (...) Tai yra pagrindinis mūsų programos punktas. (...) Kodėl gi LF konferencija negalėjo balsuoti už pasilikimą VLIKe ir už atstovo pakeitimą? - Todėl, kad tuo būdu LF būtų nustojęs keletu asmenų (3-5). Suvažiavimas nenorėjo šių asmenų paaukoti, todėl ir solidarizavo, kad ir sunkia širdimi, su apsisprendimu iš VLIKo išeiti. (...) Mes žinajome, kad, jeigu mes nusilenksime politiniam tikslingumui, mes išduosime bičiulį Brazaitį, nekaltą, apšmeižtą bičiulį. (...) Todėl mums Pfullingene, kaip ir jums Clevelande, atsistojo dilema: arba pasirinkti politinį tikslingumą, kaip tokiu atveju paprastai partijos daro, ir išduoti asmenį, ar pasirinkti asmenį ir atsisakyti politinio tikslingumo, išeinant į nežinomą, pilną sunkenybių, pavojų ir gal net žūties kelią. Tiek Pfullingenas, tiek develandas pasirinko antrąją dilemos pusę: jie abu išdavė politinį tikslingumą, bet neišdavė asmens. Tuo LF abiejuose kontinentuose pasielgė taip, kaip *jokia kita*

¹⁰² Plg. V. Dambava. Nesibaigianti rezistencija: 25-eri metai be Juozo Brazaičio. // Kn.: Ugninis stulpas, 2000, p. 27.

politinė grupė nebūtų pasielgusi. Tuo LF nustebino savo priešininkus ir draugus: tiems vyrams turbūt ne visi namie - taip galvojo ir tebegalvoja daugelis. Įprastinės politikos akimis žiūrint, mums iš tikro yra ne viskas namie. Bet apsispręsti už asmenį, jį statyti programiškai aukščiau už bendruomenę - jau pats šis principas šių dienų pasaulio akivaizdoje atrodo kaip pamišimas. Šiandien, kada nesiskaitoma su jokiais priemonėmis - tiek fizinėmis, tiek moralinėmis - žmogaus asmeniui suniekinti ir sunaikinti, kada melas, papirkinėjimas, šmeižtai, apgaulė, falsifikavimas žodžių ir minčių, dokumentų ir laiškų yra laikomi vartotinomis ir net labai gudriomis politinėmis priemonėmis (ar neatrodo, kad tai parašyta apie mūsų dienų realijas? - T. M.) - šiandien pasisakyti už *asmens primatą* ir šį primatą praveisti tegu kad ir kasdieniame atsitikime, iš tikro atrodo labai kvailas dalykas. Šio principo laikydamiesi, mes išeiname į kovą beveik su visais. Ar šioje kovoje mes laimėsime? Vargiai, bent artimu laiku. Bet tai nereiškia, kad mes asmens primatą *savo praktikoje* turime išduoti, savo bičiulius politiniam tikslingumui aukoti. LF tuo ir gali pateisinti savo *raison d'être*, kad jis renkasi politikoje kitą kelią, kad jis atmeta visas žmogų niekinančias priemones, kad jis protestuoja prieš jas, joms nenusileidžia - net politinės savo naudos kaina. Žinau, mielas Bičiuli, kad šitoks kelias yra *nenaudingas*, kaip nenaudingas yra kiekvienas principų laikymasis. Todėl kažkokios gražios ateities Frontui nepramatau. Bet jo misija yra ne ateitį turėti gražią, bet būti padoringos politikos sąjūdžiu, tikrai krikščioniškos politikos, kurioje nėra nei principų, nei asmenų išdavimo. (...) Brazaičio neišrinkimas rugp.

5 d. nebuvo *paprastas* neišrinkimas, kokių demokratinėse institucijose visados pasitaiko. (...) Tačiau ši sykių jis visų pirma buvo apšmeižtas tam, kad būtų rastas pasiteisinimas jo neišrinkimui: jokių kitų pagrindų laicistai jo neatmetė, kaip tik šiuo. Ar tad galėjo LF atstovas sutikti, kad šis motyvas būtų keliamas? Jokių būdu! Tačiau kadangi jis vis dėlto *buvo* naudojamas ir *dėl* jo Brazaitis nebuvo išrinktas, todėl LF negali sutikti su *tokiu* neišrinkimo faktu. O kadangi VLIKo dauguma su juo sutinka, ji nusideda moralei. Pasilikti tad tokios institucijos sąstatai reiškia nusilenkti šiam nemoraliam žygiui, ko LF negali leisti. Tai viena. Antra, sutikti su šitokiu neišrinkimu, reiškia išduoti Brazaitį, paaukojant jį 'bendram interesui', ko LF taip pat negali, nes čia kalbama ne apie kokią nors medžiaginę ar net socialinę naudą, bet apie žmogaus garbę, vieną iš asmeniškiausių dalykų, kurio kitas, jo bičiulis ir atstovas, negali aukoti visuomenės labui: joks žmogus neturi tam teisės. (...). Pfullingeno ir de-velando solidarizavimas su bičiuliais yra ne koks nors paviršutinis giminystės ar paviršutiniškos draugystės ryšys, bet prasiveržimas aukštesnio dalyko, kurį būtų galima pavadinti asmens prasmėškumu. Asmuo nėra tik paprastas privatinis individas, bet ir tam tikrų vertybių prasmuo arba reikšmuo: pro jį byloja aukštesni pradai. Jis visados didesnis ar mažesnis simbolis, kuris reiškia aukštesnę tikrovę. Todėl išduoti asmenį reiškia visados išduoti šias vertybes ir šią tikrovę. Brazaitis LF taip pat yra prasmuo - rezistencijos, sąžiningumo bei uolios darbo, galop garbingumo ir padarumo. 'Paaukoti' jį, kaip kai kas siūlytų, reikštų paaukoti ir visas šias vertybes. Kaip gi galėtų LF

pažiūrėti Brazaičiui į akis, Brazaičiui, kuris buvo vienas iš pirmųjų rezistencininkų, kuris stovėjo Laik. Vyriausybės priekyje, kuris nenuėjo vokiečių tarnybon, kuris galop visą laiką VLIKe nešė pačią didžiausią ir pačią kūrybingiausią našą? Sutikti su Brazaičio neišrinkimu reikštų nevertinti visų šių dalykų ir tuo pačiu virsti nebe Frontu, bet buržuazine politine partija, gyvenančia tos dienos reikalais. Taip buvo Pfullingene pažiūrėta į solidarizavimą su Brazaičiu. Manau, kad ne kitaip žiūrėjo Clevelande susirinkę Bičiuliai į tuos žmonės, su kuriais jie solidarizavo, jų neatšaukdami ir nenutardami į VLIKą grįžti. Man atrodo, kad kaip tik čia LF išlaikė egzaminą - ir Pfullingene, ir Clevelande. Sunkus tai buvo egzaminas, ir ne vienam gal prakaitas tekėjo. Bet jis buvo išlaikytas. Jeigu būtų įvykę kitaip, LF būtų pakeitęs savo pobūdį ir jis būtų virtęs viena partija iš daugelio. Dabar jis yra FRONTAS, tai yra kovotojas už naują Lietuvą ne tik sąrangos, bet ir dvasios prasme. (...) Mūsų gali būti nedaug, bet mes turime būti solidarūs aukštesnio žmogiškumo prasme. Masės, kuri laukia laimėjimų savo akiai ar bumai, mums nereikia."¹⁰³

Brazaitis labai jautriai išgyveno ir šmeižtą, ir savo pasitraukimą iš VLIK'o - visa tai, kas išprovokavo tolesnius įvykius. Jam buvo be galo sunku, kad jis atsidūrė nešvarios politikos dėmesio centre, kad tapo politinės kovos objektu; dėl viso to jis jautėsi, jo žodžiais tariant, „kaip uncurys ant petelnės“. Maceina ramino jį: „Pats jaudiniesi, kad mes kaip liūtai ir

¹⁰³ A. Maceinos laiškas (Freiburg, 1952 m. rugsėjo 7 d.) St. Barzdukui. Medžiaga Juozo Brazaičio monografijai, A. Maceinos archyvas, F 181-74.

šernai kovojame dėl teisybės ir kad „ta 'teisybė', dėl kurios kovoja tie vyrai, yra ... Brazaitis". Ne, Juozai, čia yra kovojama ne dėl Brazaičio! Brazaitis, kaip ir anksčiau rašiau, čia yra *symbolis*, kurio išdavimas yra šiuo simboliu reiškiamų principų bei vertybių išdavimas." Ir dar tame pačiame laiške Maceina priduria: „Visas būrys bičiulių stovi už Tavęs ir su Tavimi..“¹⁰⁴ Draugų palaikymas padėjo Brazaičiui ištvirti tuos sunkius ir ilgus mėnesius. Tačiau visa tai neliko be pėdsako - šis aktyvus visuomenininkas, aktyvus politinis veikėjas pamažu pradėjo trauktis iš viešo politinio veikimo - jis pavargo ir nusivylė. Su kartėliu Brazaitis rašo Maceinai: „Rezistencija seniai palaidota. Jos pasakutinis gražus blykstelėjimas baigėsi su Julijonu¹⁰⁵. O dabar tik vaidyba, vaidyba - tokia, kaip kaimo bernai surengia vakaruškas. Man tebėra kocktu, kad esu tos vaidybos artistas, blogiausia, kad virtau artistu.“¹⁰⁶ Būti politinėje arenoje artistu, tuo labiau „politine „lachudra“, kuria jis, kaip manė, pavirto¹⁰⁷, Brazaitis nenorėjo, todėl ir pradėjo pamažu trauktis iš aktyvios politikos. Jis darėsi vis labiau vienišas. Maceina mano, kad Brazaičio kelias į vienatvę prasidėjo jam

¹⁰⁴ A. Maceinos laiškas (Freiburg, 1952 m. rugpjūčio 15 d.) J. Brazaičiui. A. Maceinos archyvas, F 181-139.

¹⁰⁵ Būtėnas Julijonas (1915-1951) - žurnalistas, rezistencijos kovotojas. 1951 m. grįžo į Lietuvą, norėdamas įsijungti į kovą dėl Lietuvos laisvės, tačiau buvo „sovietinių agentų apsuptas slėptuvėj (tarp Lekėčių ir Griškabūdžio) ir ten žuvęs, nurydamas nuodu ampulę, bet nepasidavęs sovietams". Matyt, tai ir buvo tas „pasakutinis gražus blykstelėjimas", apie kurį rašo Brazaitis.

¹⁰⁶ J. Brazaičio laiškas (1952 m. liepos 25 d.) A. Maceinai, S. Maceinos šeimos archyvas (nuorašas).

¹⁰⁷ J. Brazaičio laiškas (1952 m. birželio 9 d.) A. Maceinai, S. Maceinos šeimos archyvas (nuorašas).

išvykus į Ameriką. Regis, taip ir buvo, nes ši jo kelią grindžia nešvari politinė veikla, kurios įkaitu jis tapo, nesutarimai tarp savųjų, intrigos ir, be abejo, kaip viso to padarinys - didelis nusivylimas, o gal jau ir netikėjimas tuo, kad bendromis pastangomis galima daug ką nuveikti siekiant Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir rengiant naujos, nepriklausomos valstybės projektą. O juk politinei veiklai Brazaitis paaukojo daug jėgų ir laiko. Lietuvių rezistencinė veikla, kurioje jis aktyviai dalyvavo, tapo jo knygos „Vienų vieni“ (1964) pagrindu. Ši knyga (dvidešimt penkerių metų rezistencijos apžvalga), išleista N. E. Sūduvio slapyvardžiu, svarbi dviem aspektais. Pirma, joje pateikti ryškūs lietuvių rezistencijos faktai, jų istorinė raida, siekta, kad šių „faktų tikrovė“ žmonių atminime liktų „gyva, neiškreipta“ ir „nesuteršta“¹⁰⁸, nes „praeities faktai, pasak Brazaičio, byloja dabarčiai“ (pridurčiau - ir ateičiai). Antra, jie padeda geriau suprasti J. Brazaičio asmenybę. Pats pavadinimas „Vienų vieni“ skatina susimąstyti ne tik apie Lietuvos rezistenciją tam tikrais laikotarpiais, bet ir apie paties autoriaus likimą, apie jo vienatvę. Rezistencija Brazaičiui buvo „moralinio imperatyvo rezultatas“, nes „kiekviena rezistencija plaukia iš asmens moralinių nusiteikimų. Rezistencija nebūtų įmanoma tarp asmenų, kurie savo siekimu ir norma laiko biologinį išlikimą ar prosperity ir tesivadovauja prisitaikymo principu. Oportunistinės moralės žmonės yra svetimi bet kokiai rezistencijai. Rezistencija galima tarp žmonių, kurie savo veiksmus vertina objektyviais principais, aukštesniais už

¹⁰⁸ Plg. J. Brazaitis. Vienų vieni. Raštai, t. VI, 1985, p. 11.

biologinį išlikimą, saugumą, patogumus. Tai idealistinės moralės žmonės.¹⁰⁹ Moraliniam žmogaus pagrindui Brazaitis teikė ypač didelę reikšmę. Todėl jam visada buvo nepriimtinas kovos kaip beprasmių žudynių supratimas: jis buvo „gyvulinės kovos“ - „iki kandžiojimo dantimis ir draskymo nagais“ nekompromisinis priešininkas. Didžiulis jo nuopelnas yra tai, kad jis iškelė moralę kaip pagrindinį rezistencinės kovos veiksnį. „Kodėl nei moralinės, nei materialinės paramos nesulaukusi tauta ir toliau rezistavo; kodėl Vakarai, jau metę išlaisvinimo šūkius, betgi nepavertė jų veiksmis, - tie faktai atskleidžia ypatingą (išskirta mano - T. M.) moralinę vienos ir antros pusės padėtį, kuri yra pagrindinis (išskirta mano - T. M.) veiksnys visam rezistencijos vyksmui. Pagrindinis veiksnys, gal būt, ir viso šaltojo karo likimui.“¹¹⁰ Tai itin reta, todėl ir ypatinga žmogaus pozicija. Tačiau moralė Brazilčiui buvo pagrindinis ne tik rezistencijos, bet ir viso „žmogiškojo veikimo“ veiksnys. Ši pozicija pradėjo ryškėti, kai Brazaitis įsijungė į jaunųjų katalikų kultūrinių, panorusių pertvarkyti savo valstybę, sąjūdį. Tai buvo savotiško taikaus pasipriešinimo autoritarizmui sąjūdis. Pasipriešinimas blogiui, visoms jo apraiškoms, laikantis moralės normų, - tai didžio Žmogaus pozicija. Todėl ir ekstremaliomis sąlygomis - Antrojo pasaulinio karo, okupacijų metu - Brazaitis liko ištikimas sau, savo principams bei vertybėms. Jis prisiėmė visą kovotojo dėl savosios valstybės nepriklausomybės atkūrimo našta ir tapo, kaip jį pavadino Maceina, „kovos

¹⁰⁹ Ten pat, p. 371.

¹¹⁰ Ten pat, p. 369.

prasmeniu". Manyčiau, „prasmeninį“ Brazaičio kovotojo pobūdį kaip tik ir lėmė aukšti moraliniai jo principai. „Krikščioniškoji moralė, - rašė Brazaitis, - mums yra nepaneigiama norma, kurios privalo paisyti visas žmogiškasis veikimas, taigi ir politinis.“¹¹¹ Iš šios moralės kilo „pareiga kovoti už asmens ir tautos laisvę“. Jis „šią pareigą pergyveno kaip aukščiausią iš vidaus plaukiantį moralinį imperatyvą“. O „tokią pareigą vykdyti, net akivaizdoje fakto, kad laimėjimo neteks matyti, tegalėjo žmonės tokių moralinių kvalifikacijų, kokių reikalavo lietuvių rezistencijos dvasia ir statusas...“¹¹² Tačiau Antrasis pasaulinis karas, okupacijos, tremtis „išryškino“ žmones, atskleidė tikruosius jų veidus, jų nusistatymus bei siekius. Pasirodė, kad aukštą „moralinių kvalifikacijų“, t. y. idealistinio nusiteikimo ir idealistinės moralės žmonių ne taip jau ir daug. Tad galbūt dėl to Brazaitis jau 1952 metais su dideliu nusivylimu pripažino: „Rezistencija seniai palaidota“. Bet tik ne jam... Gilus atsakomybės jausmas ir tvirtas apsisprendimas dirbti Lietuvai neleido jam „ištirpti“ neviltyje, ir jis tęsė savo rezistencinę ir visuomeninę veiklą, kurioje „reiškėsi asmenine aukos dvasia ir intensyviu darbu“¹¹³.

1951 metų pabaigoje atvykęs į Ameriką, Brazaitis jau kitų metų pradžioje pradeda dirbti „Darbininko“ redaktoriumi ir „juo išbuvo iki mirties“. Nuo 1953 iki 1959 metų redaguoja žurnalą „Į laisvę“. Kaip žumalis-

¹¹¹ J. Brazaitis. Srovė ir uola (Mūsų politinės diferenciacijos kelias). Raštai, t. V, 1984, p. 138.

¹¹² J. Brazaitis. Vienų vieni, p. 372.

¹¹³ V. A. Dambra. Nesibaigianti rezistencija (25 metai be Juozo Brazaičio). // Kn.: Ugninis stulpas, 2000, p. 18.

tas arba laikraštininkas Brazaitis, kaip minėta, pradėjo reikštis dar ikikarinėje Lietuvoje, buvo plačiai žinomas ir vertinamas. Tačiau kaip tik Amerikoje žurnalistinė veikla tapo labai svarbia jo visuomeninio gyvenimo dalimi. Pamažu jis pradėjo grįžti ir prie literatūros, nuo kurios jį atitolino ir jo paties apsisprendimas, ir politiniai įvykiai, įtraukę jį į politinės veiklos sūkurį. Spauda dabar tapo jam tarsi savotiška tribūna idėjoms nešti „iki masės“. „Nelaimė ta, kad intelektualinis vadovavimas nepasiekia vadovaujamų masių. Nelaimė, kad tarpininkai tarp tų intelektualinių vadovaujančiųjų ir masės neatlieka savo pareigos. Turiu galvoje spaudą. Nei Lietuvoje, nei čia spauda neatlika tos pareigos...“¹¹⁴, o „jis visa siekė įprasminti“¹¹⁵. Daug metų dirbdamas spaudoje, Brazaitis ir čia norėjo užkimšti skylę - įprasminti šį darbą. Todėl, pasak Maceinos, „Darbininko“ puslapiuose „tęsinių tęsiniais ėjo svarbesniųjų lietuviškųjų knygų turinio santraukos. Tai buvo sąmoningas Brazaičio ryžtas tapti tarpininku tarp idėjos ir visuomenės“¹¹⁶. Tai buvo „budėjimas idėjų sargyboje“, rūpinimasis, kad nepalūžtų lietuvių dvasia, nes jis matė lūžimo ženklų... Todėl jautė pareigą „kelti bei ugdyti“ išėivijoje (ypač jam rūpėjo jaunimas) „pasipriešinimo dvasią“. Šį savo rūpestį jis išsakė 1953 metų gegužės 15 dienos laiške A. Maceinai: „Mano galvoje, nors ir sausoje, išdžiūvusioje, kunkuliuoja mintis - gelbėti kas galima; gelbėti jaunimą,

¹¹⁴ J. Brazaičio laiškas (1970 m. sausio 24 d.) A. Maceinai, S. Maceinos šeimos archyvas (nuorašas).

¹¹⁵ V. Dambra. Nesibaigianti rezistencija..., p. 18.

¹¹⁶ A. Maceina. „Kad niekas manęs nepastebėtų“. // Aidai, 1973, Nr. 10, p. 445.

kuris dabar auga, studentus, gimnazistus... Tariamės keliese, kad reikia atgaivinti rezistencijos dvasią, suburti buvusios praeities rezistencijos žmones, pritraukti jaunimą ir sukelti jame simpatijų pasipriešinimo dvasiai - pasipriešinimo niveliuojančiam amerikonišmui". Tad rašydamas ir kalbėdamas su jaunimu jis norėjo „jaunimo mintis prikabinti prie senesnės kartos idealų"¹¹⁷. Dirbdamas spaudoje Brazaitis puikiai suvokė, kad „laikraštiniško likimas panašus į paties laikraščio likimą: paskaito, meta, užmiršta. Nors koks bus gabus žurnalistas, po keliolikos metų, kai jis baigė rašęs ir kasdien savęs nebeprimena, jis išeina iš atminimo"¹¹⁸. Bet ar ne panašus ir visuomenininko likimas - ir visuomenininkas, jeigu kasdien neprimena apie save darbus, „išeina iš atminimo"? Tačiau paties Brazaičio, kuris visada norėjo likti „nematomas", tai nebaugino ir jis nesirūpino „savo buvimo įamžinimu". Jam buvo daug svarbiau „nuosavos sąžinės pripažinimas, kad daryta, kas galėta". Jis „išgyveno į savo mažą rolę" - „į dabarties rolę", būdamas tikras, kad nuo šio „išgyvenimo" priklauso tarnavimo Lietuvai būdas, o pats „tarnavimas Lietuvai ir lietuvių tautai nepriklauso taip pat nuo to, kad mūsų rolės dabar kuklios. Daugiau nuo to, kiek yra gyva mummyse aukos dvasia"¹¹⁹. O toji dvasia jame buvo labai stipri;

¹¹⁷ J. Brazaičio laiškas (1957 m. balandžio 15 d.) A. Maceinai, S. Maceinos šeimos archyvas (nuorašas).

¹¹⁸ J. Brazaitis. Vienas iš laikraštinių. Raštai, t. IV, Chicago, 1983, p. 338.

¹¹⁹ J. Brazaitis. Jėgos ir aukos dvasia kariuomenėje. Raštai, t. V, 1984, p. 174.

tai, matyt, ir leido žurnalo „Į laisvę“ redakcijos kolektyvui 1974 m. jį pavadinti *Didžiuoju Lietuviu...*

Kartais atrodo, kad Brazaitis buvo visiškai abejingas kitų nuomonei apie save patį. Vargu ar taip galėjo būti, tačiau garbės ir pripažinimo jis tikrai netroško. Kai žurnalistinė jo veikla 1972 metais buvo pagerbta, kun. J. Prunskio įsteigta žurnalistikos premija, jis norėjo jos atsisakyti: „Pirmas impulsas buvo parašyti, kad aš premijos nepriimu. Bet suspėjau apsigalvoti, kad premijos 500 dol. bus jau gera pradžia apmokėti spaustuvės išlaidom už knygą apie Eretą. Taip tada ir padariau: atkentėjau visą pašlovinimo ceremoniją..“¹²⁰ Tuo metu jis kaip tik rengė knygą apie J. Eretą. Jam atrodė, kad lietuviai (visų pirma lietuviai katalikai) neparodė Eretui „pakankamai šilimos ir pripažinimo“, todėl ir sugalvojo rašyti jo biografiją, tačiau dėl ligos apsiribojo „mažesnės apimties“ projektu. Jam buvo be galo svarbu dabartį susieti su praeitimi - „parodyti kitiems ... kūrėjus ar jų žiedus“, atiduoti duoklę ir gyviems, ir jau mirusiems bičiuliams kultūrininkams. Todėl, nors dažnai kartodavo, kad visi jo darbai jau atlikti, vis ėmėsi naujų sumanymų, tačiau nuolat blogėjanti sveikata neleido jam įvykdyti visų sumanytų darbų. Gulėdamas mirties patale graužėsi, kad nesuspėjo parašyti apie Ivinskį ir tinkamai pristatyti jo darbus, apgailestavo, kad jo parengta knygelė apie Pr. Padalį per maža... Jį jaudino tai, kad tikriausiai niekas nepratęs jo darbo.

¹²⁰ J. Brazaičio laiškas (1972 m. birželio 13 d.) A. Maceinai, S. Maceinos šeimos archyvas (nuorašas).

Anksti suvokęs didžiąją kultūros reikšmę šalies ir žmogaus gyvenime, J. Brazaitis daug jėgų ir pastangų dėjo lietuvių kultūrai plėtoti. Visa savo literatūrine, taip pat ir žurnalistine veikla jis siekė šio tikslo. Užsienyje ši jo veikla dažnai buvo propagandinio pobūdžio. „Turim gerų knygų, bet nestengiam jų išstumti į kitų pasaulį ar bent savam lietuviškam skaitytojui įpiršti“, - rašė Maceinai 1971 m. Jį jaudino kitų „apatija“ ir nenoras „suprasti reikalo prasiveržti toliau už lietuviško kiauto“¹²¹. Tačiau jam vienam atlikti tokį didžiulį darbą buvo neįmanoma, nors, pasak Maceinos, jis ir buvo įpratęs atidirbti už kitus. Todėl iš esmės ir ėmėsi propagandinio darbo - populiarinti lietuvišką knygą per spaudą, kad jų idėjos pasiektų platesnius visuomenės sluoksnius. Bet „visos idėjos, - teigė jis, - daugiau atrakcijos gauna, kai jos sukasi apie konkretų žmogų“¹²². Gal todėl jis dažnai rašydavo apie konkrečius ir gerai jam pažįstamus žmonės. Jo *Raštų*, kuriuos išleido. *Į laisvę* fondas lietuviškai kultūrai ugdyti (1980-1985), pagrindą sudaro lietuvių rašytojų ir žymių veikėjų portretai arba tiesiog išraiškingi jų piešiniai. Jie įtaigiai prabyta jam rašant apie jų kūrinis arba Lietuvai naudingą veiklą. Tad penki iš šešių Brazaičio Raštų tomų - tai ištisa galerija „kūrėjų ... ir jų žiedų“.

O kaip su politika? Dešimt metų Brazaitis vadovavo Amerikos ir Kanados Lietuvių fronto bičiuliams, t. y. vadovavo sąjūdžiui. O kiekvieno sąjūdžio ir

¹²¹ J. Brazaičio laiškas (1969 m. rugsėjo 18 d.) A. Maceinai, S. Maceinos šeimos archyvas (nuorašas).

¹²² J. Brazaičio laiškas (1954 m. Antaninės) A. Maceinai, S. Maceinos šeimos archyvas (nuorašas).

¹²³ Plg. J. Kojelis. Iš nakties į rytą. Kaunas, 1996, p. 28.

kiekvienos organizacijos reikšmė, pasak jo, priklauso nuo to, kiek jie duoda darbininkų įvairioms lietuvių gyvenimo sritims. Pasak J. Kojelio, Brazaitis norėjo, kad LF žmonės eitų kaip apaštalai dirbti ten, kur reikia¹²³. Pats jis visada ėjo dirbti ten, kur reikia. Tad jeigu vadovavimą Lietuvių fronto bičiuliams galima priskirti prie politinės veiklos, tai jis vis dar buvo susijęs su politika. Bet gal jau - tik jos „pakraštyje“? „Jaučiu, kad aš vis labiau darausi svetimas visokiam politikavimui... „politika, žinoma, niekada nebuvo man prie dūšios ... tačiau kas nors turi dar terliotis“. Ir jis vis „terliojosi“, dažnai prisimindamas savo draugus, likusius „anapus balos“, kurie neišdavė savo „senųjų idealų“. Apie ištikimybę idealams byloja ilgas ir kruopštus darbas rengiant LF sąjūdžio programą, kuri „buvo vienas iš pagrindinių rūpesčių nuo pat mūsų veikimo pradžios“ ir kurios programiniai punktai buvo parengti jau 1942-1944 metais. Tačiau ir vėliau, kai Lietuvių fronto bičiuliai atsidūrė tremtyje, programos rengimas nebuvo pamirštas. Kaip rašė A. Maceina, „šalia veiklos VLIKe ir šalia specifinių rezistencinių uždavinių Lietuvių Frontas sielojosi ir programos gaminimu“¹²⁴. Šioje programoje atsispindėjo būsimos „savosios valstybės idealas“. LF programos metmenys - „Į pilnutinę demokratiją. *Svarstymai apie valstybės pagrindus*“ - pasirodė atskiru „Į laisvę“ leidiniu 1958 metais. Ši programa buvo savitas deklaracijos, skelbiančios savos valstybės kūrimo principus bei pagrindus, tęsinys. Brazaitis, kaip ir jo draugai - A. Maceina,

¹²⁴ A. Maceina. Savosios valstybės idealas. //Į laisvę, 1988, Nr. 103, p. 65.

A. Damušis, J. Girnius, J. Grinius, Z. Ivinskis, daug prisidėjo prie šios programos kūrimo. Kai jau buvo paskelbti programos metmenys, jis vis dar tęsė šį darbą - buvo užsimanęs „paruošti naują brošiūros „Į pilnutinę demokratiją“ versiją - kaip tam tikrą viziją į ateitį“, kuri „turėjo būti mūsų generacijos bičiulių testamentine deklaracija“¹²⁵. Darbas bei svarstymai apie valstybinio gyvenimo viziją tęsėsi ligi pat J. Brazaičio mirties. Brazaitis, kaip ir jo draugai, liko ištikimas aukštiems ateitininkų idealams, o rūpestis dėl Lietuvos ateities lydėjo visus jo darbus. Jau tada šviesiausi Lietuvos protai gerai žinojo, kad „demokratija savyje yra tuščia“ ir kad ją būtina pripildyti turiniu. Tad šiuo turiniu ir rūpinosi tikrieji Lietuvos patriotai, kiekvienas savoje srityje. Ateitininkiška reformatoriška dvasia juose neužgeso. Nors jie visi buvo patyrę daug nusivylimų ir kančių, geriausi iš jų gyveno viltimi, o gal ir tikėjimu ... į šviesią, kaip įprasta sakyti, savo tautos ateitį bei likimą.

Reformatoriška dvasia, kurios neužgesino nei karai, nei okupacijos, nei kitos nelaimės bei nusivylimai, ypač jaučiama Brazaičio asmenybėje. Atrodo, kad ji persmelkusi visą jo esybę. Tai patvirtino visa jo visuomeninė-apaštališka veikla, kai žmogus eina dirbti ten, kur reikia, *visą savo gyvenimą aukodamas šios dienos reikalams* tvarkyti, dirbdamas ne savo asmeniui, bet Dievo ir Tėvynės vardan, ir už tai nenorėdamas ničnieko - nei pinigų, nei valdžios, nei pripažinimo,

¹²⁵ J. Brazaičio laiškas (1973 m., Antaninės) A. Maceinai. A. Maceinos archyvas, F 181.

linkėdamas sau tik vieno, kad niekas jo nepastebėtų... Tačiau pats jis buvo pastabus ir matė daug - matė, kaip vartotojiška dvasia užvaldo ir pražudo žmogų, kaip nyksta idealistinis lietuvių nusiteikimas bei noras aukotis ir tarnauti lietuviškajam reikalui. Jo išvalgumas siekė daug daugiau - jis matė civilizacijos išsigimimo ženklus, visą tą „idiotizmą“, kuriame buvo „priverstas gyventi“... Šiandien gana pranašiskai skamba J. Brazaičio žodžiai apie „istorijos eigos supratimą“, kuriuos jis išsakė likus jau nedaug laiko iki mirties laiške A. Maceinai: „Deja, aš „istorijos eigą“ matau rutuliojantis ... barbarėjimo linkme, vakarų civilizacijos išsigimimo ir sunykimo linkme. Man rodos, kad barbarėjimas tiek toli pažengęs, kad jis nesulaukomas. Ir turės ateiti kitas pasaulis - gal geltonasis - kuris pakeis vakarų žmogų...“¹²⁶

Tad šia gana pesimistiška, tačiau, manau, pagrįsta J. Brazaičio išvada aš ir baigsiu savo apybraižą apie šią nepaprastą Asmenybę. Asmenybę - prasmenį, Asmenybę - ženklą, nurodantį mums, atrodo, vienintelį išsigelbėjimo iš barbarėjimo ir visiško išnykimo kelią - ištikimo savo tautai ir Tėvynei *tarno* („kristiniu požiūriu“¹²⁷) kelią... Juo galima ir tikriausiai reikia eiti, nepaisant to, kad šis kelias grįstas akmenimis... Tačiau J. Brazaitis ėjo šiuo keliu - „tarnavo tautai ...tiek visu gyvenimu, tiek savo moksliniu darbu. Gyvu žodžiu prof. Juozas Brazaitis jau neprabils į mus, bet jis byloja

¹²⁶ J. Brazaičio laiškas (1974 m., Antaninės) A. Maceinai. A. Maceinos archyvas, F 181.

¹²⁷ „Kristus apie save sakė: „Žmogaus Sūnus atėjo ne kad jam tarnautų, bet pats tarnauti“ (Mt 20, 28). Tarnauti „kristiniu požiūriu“ - tai kun. St. Ylos žodžiai. Žr. *Tolyn į laiką - gilyn į gelmę...*, p. 287.

į mus visa savo gyvenimo šviesa..."¹²⁸ Su šiais J. Girniaus žodžiais sunku nesutikti, nors... nors kartais atrodo, kad Brazaitis „byloja į mus“ (deja, toli gražu ne į visus) ne tik „savo gyvenimo šviesa“, bet ir savo žodžiu, kurį reikia tik išgirsti: „Tauta yra magiškas žodis... Tauta yra brangenybė, kurioje glūdi dvasinių vertybių lobis... Ir juo dvasinės vertybės sodresnės, juo pati tauta vertesnė *nepriklausomos* (išskirta mano - T. M.) egzistencijos...“¹²⁹ Tenka apgailestauti, kad šiandien dauguma mūsų prarado ne tik „krikščioniškąją klausą“, bet ir prigimtinę - žmogiškąją, todėl ir eina, Brazaičio skaudžiu teigimu, „barbarėjimo ... linkme, Vakarų civilizacijos išsigimimo ir sunykimo linkme...“ Eina atrodo, išties nesulaikomai...

¹²⁸ J. Girnius. Juozas Brazaitis - literatūros mokslininkas. // LKMA suvažiavimo darbai, t. X, Roma, 1984, p. 31.

¹²⁹ J. Brazaitis. Žmogus ir žodis tautos kūryboje. Raštai, t. III, p. 9.

BIOGRAFINĖ RODYKLĖ

BRAZAITIS JUOZAS (iki 1944 m. *Ambrazevičius*) gimė 1903 m. gruodžio 9 d. Trakiškiuose, Kvietiškių vls., Marijampolės apskr.; mirė 1974 m. lapkričio 28 d. South Orange, NJ; palaidotas Putname, CT, JAV.

1922 m. baigė Marijampolės gimnaziją.

1922- 1927 m. studijavo literatūrą Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakultete.

1923- 1927 m. dirbo *Lietuvos* dienraščio redakcijoje.

1931-1932 m. studijas gilino Bonos universitete (pas prof.

O. Walzelį)

1927-1943 m. Kauno *Aušros* gimnazijos mokytojas.

Nuo 1933 m. dėstė VDU Teologijos-filosofijos fakultete; 1941-1943 ekstraordinarinis profesorius.

1939 m. LKMA III suvažiavime už pasiekimus literatūrinėje mokslinėje srityje ir aktyvų dalyvavimą LKMA veikloje J. Brazaitis buvo išrinktas Akademijos nariu mokslininku (akademiku).

1936-1940 m. dirbo *XX amžiuje*, rašė vidaus ir užsienio politikos klausimais.

Dalyvavo ateitininkų veikloje; 1938-1940 m. Ateitininkų sendraugių sąjungos, Lietuvių kalbos mokytojų sąjungos pirmininkas.

Nuo sovietų okupacijos pradžios dalyvavo rezistencinėje veikloje.

1941 m. birželio sukilimo organizatoriai jį paskyrė Lietuvos

Laikinosios vyriausybės švietimo ministru, kartu ėjo ir ministro pirmininko pareigas.

1943-1944 m. - VLIK'o politinės komisijos pirmininkas. Redagavo rezistencijos pagrindinį laikraštį *Į laisvę*.

1944 m. pasitraukė į Vokietiją.

1945- 1951 veikė VLIK'e. Buvo Lietuvių fronto atstovas.

1946- 1948 m. Vykdomosios tarybos informacijos tarnybos vadovas.

1949-1951 m. Užsienio tarnybos valdytojas.

Nuo 1948 m. redagavo žurnalą *Į laisvę*.

1951 m. pabaigoje persikėlė į JAV, apsigyveno Niujorke.

Nuo 1952 m. iki mirties buvo vienas *Darbininko* redaktorių, rašė vedamuosius ir politines apžvalgas.

1953-1960 m. redagavo žurnalą *Į laisvę*. Kūrė Lietuvių fronto bičiulių (LFB) sąjūdį, rengė ir koordinavo jo programą.

1952 m. išrinktas Kanados ir JAV LFB centro valdybos pirmininku ir tas pareigas ėjo 10 metų.

1958-1964 m. LFB vyriausiosios tarybos pirmininkas. Rašė, redagavo politinius memorandumus, knygas, brošiūras.

J. Ambrazevičiaus-Brazaičio kūrybinė veikla prasidėjo 1923 m., kai jis, būdamas Kauno universiteto antro kurso studentas, pradėjo dirbti dienraštyje *Lietuva*.

1925 m. jis paskelbė pirmąją literatūrinę recenziją.

Nuo 1928 m. savo recenzijas pradėjo spausdinti *Židinyje*.

1930 m. išleido vadovėlį *Literatūros teorija*; 1931-1932 m. - dvių dalių *Visuotinės literatūros teoriją* (pirmąją dalį su J. Griniu mi, antrąją - dar ir su A. Vaičiulaičiu); 1936-1938 m. - trijų dalių lietuvių literatūros chrestomatiją *Naujieji skaitymai* (su A. Skrupskeliene ir A. Vaičiulaičiu).

1936 m. išleido pagrindinę savo studiją *Vaižgantas*.

1938 m. - *Lietuvių rašytojai* (straipsnių rinkinys).

Vokiečių okupacijos metais baigė rašyti studiją *Maironis*, rankraštis liko Lietuvoje. 1943 m. išleistame *Varpo* almanache Brazaitis iš minėtos studijos paskelbė straipsnį *Maironio asmenybės portretas*.

1940 m. parengė K. Donelaičio *Metų* (su komentarais), Mai-ronio *Pavasario balsų*, taip pat V. Pietario, Lazdynų Pelėdos kūrinių naujus leidimus.

1960 m. suredagavo ir papildė J. Lukšos-Daumanto knygos *Partizanai* II leidimą.

1964 m. N. E. Sūduvio slapyvardžiu išleido pasipriešinimo kovų Lietuvoje apžvalgą *Vienų vieni* (liet. ir vok. k.).

1972 m. suredagavo straipsnių rinkinį apie J. Eretą *Jo didysis nuotykis*.

1974 m. išleido apybraižą apie P. Padalį *Vienas iš rezistentų kartos*.

Po J. Brazaičio mirties *I laisvę* fondas lietuviškai kultūrai ugdyti Jungtinėse Amerikos Valstijose išleido jo *Raštus* (61., 1980-1985).

¹³⁰ Rodyklė parengta pagal *Lietuvių Enciklopediją*, Bostonas, t. III, 1954, p. 215; *Biografijų žinyną Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių*, t. I, 1998, p. 147-148; J. Girniaus straipsnį Juozas Brazaitis - literatūros mokslininkas. // *LKMA suvažiavimo darbai*, t. X, Roma, 1984, p. 31-57.

Zenonas Ivinskis

GYVOJI DVASIA

PROF. ZENONAS IVINSKIS

1998 m. į Lietuvą sugrįžo istoriko prof. Zenono Ivinskio palaikai. Vis dažniau į Lietuvą sugrįžta mirusieji, matyt, kadaise išsakę norą būti palaidoti Tėvynėje, norėję išvengti užmaršties svečioje šalyje. Jie dirbo savo Tėvynės labui ir tikėjosi bent pagarbos saviems darbams bei veiklai, kuri buvo susieta vien su Lietuva. Sugrįžta lietuviškosios kultūros pažiba, tačiau ... karste. Kartais atrodo - greit Lietuva taps mirusiųjų žeme ir perkeltine, ir tikraja - „gyvosios dvasios“ - prasme...

Karstas su prof. Z. Ivinskio palaikais buvo padėtas Šv. Jonų bažnyčioje. Susiruošiau ir aš į liūdną paskutinį susitikimą atiduoti pagarbos šiam iškiliam žmogui. Eidama per universiteto kiemelį, paklausiau kažkur skubančios studentės, ar atvežti Ivinskio palaikai? Ji pakėlė į mane nustebusias akis ir paklausė: „O kas jis toks?“ Tada nustebau ir aš... Ar tai įmanoma, kad Vilniaus universiteto studentė nežino, kas buvo ir yra prof. Zenonas Ivinskis, kuris ne tik dėstė šiame universitete, bet ir įėjo į Lietuvos kultūros istoriją savo moksliniais darbais, plačia visuomenine veikla ir begaline meile Tėvynei... Ar tai ne ženklas, kad mes

pamirštame savo praeitį, kad praeitis (gal sąmonin-
gai?) eliminuojama iš dabartinio mūsų gyvenimo?.. O
juk tauta, kuri pamiršta savo praeitį, yra pasmerkta,
nes ji neturi ateities...

Zenonas Ivinskis pelnytai užima garbingą vietą tarp
iškiliausių XX amžiaus lietuvių kultūrininkų. Kartu su
prof. A. Maceina, prof. J. Ambrazevičium-Brazaičiu,
prof. J. Grinium, dr. J. Girnium, prof. A. Damušiu jis
priklausė „anam jaunesniųjų katalikų sąjūdžiui, kuris
prasidėjo Lietuvoje apie 1933 metus, stiprėjo ligi pat
Nepriklausomybės pabaigos ir savaime atsigavo trem-
tyje"¹. Jų visuomeninė bei kultūrinė veikla buvo plati
ir reikšminga, o jų palikimas gerokai praturtino lietu-
vių kultūros aruodus. Tenka apgailestauti, kad šiuo
metu mūsų žmonės ne itin dažnai žvelgia į šiuos aruo-
dus, todėl ir iškiliausių kultūrininkų bei visuomeni-
ninkų vardai atrodo tarsi apgaubti užmaršties šešėliu.
O juk visi jie priklausė *tautiniam* elitui - Lietuvos kul-
tūros elitui, o jų darbai sudaro XX amžiaus lietuvių
kultūros pagrindą. Kartais peršasi mintis, kad kaip
tik šie žmonės galėjo sukurti Platono išsvajotą tikrų
inteligentų - „kilnių šviesuolių" arba aristokratų² val-
stybę. Nors beveik visi jie kilę iš kaimo, tačiau buvo
tikri aristokratai - dvasios aristokratai³, kokių da-
bar, deja, ir su žiburiu nerasi. Tautiniam elitui dabar

¹ Antano Maceinos laiškas prel. Pranciškui Jurui. Vilnius, 1997, p. 25.

² St. Šalkauskio citata: „Tikras inteligentas... yra vien tas, kas visais atžvilgiais yra kilnus, kitaip tariant, kas yra geruolis, arba aristokratas neiškraipyta šito žodžio prasme". (Ateitininkų ideologija, p. 29-30.)

³ Ivinskis rašė, kad „be dvasinės aristokratijos joks judėjimas, joks sąjūdis nebus įmanomas". (Aidai, 1950, Nr. 8, p. 337.)

priklauso visai kitokie žmonės, kuriuos elitu pavadinti išties sunku...

Žymiųjų kultūrininkų palikimą galima nagrinėti kaip vieningą XX amžiaus tam tikro laikotarpio kultūros klodą, kaip tam tikrą unikalų kultūros reiškinių, bet galima ir atskirai aptarti kiekvieno asmenybę bei profesinę veiklą. Tačiau interpretuojant atskirą asmenybę, priklausiusią „jaunesniųjų katalikų“ - kultūrininkų reformatorių grupei, negalima nepaminėti ir kitų šio gana siauro rato asmenų, nes visi jie buvo glaudžiai susiję tarpusavyje: visi jie buvo ateitininkai - bendraminčiai ir bendražygiai. Z. Ivinskiui ypač artimi buvo J. Grinius, A. Maceina ir J. Ambrazevičius-Brazaitis. Visus siejo ne tik bendri reikalai, bet ir tikras, anot Brazaičio, „tarpusavio bičiuliškumas“, kurio jiems „kiti pavydi“⁴. Būtent jie ir padės išsigilinti į Z. Ivinskio asmenį, atgaivinti jo asmenybę ir suprasti jo veiklos reikšmę dabarčiai.

Z. Ivinskis gimė 1908 m. gegužės 25 d. Kaušėnų kaime, Plungės valsčiuje, Telšių apskrityje, daugiavaikeje stambaus ūkininko Juozapo Ivinskio šeimoje⁵. Telšių gimnaziją baigė būdamas 17 metų, o 24-erių jau gavo filosofijos daktaro laipsnį. Tai išraiškingi faktai, rodantys šio žmogaus neabejotiną talentingumą, veržlumą, užsispyrimą (ne veltui žemaitis) ir žinių troškimą. Šis nesuvaldomas noras kuo daugiau žinoti, kaip vėliau paaiškės, turėjo tam tikrą, gal kartais ir

⁴ J. Brazaičio laiškas (1953 m. Kalėdos) Z. Ivinskiui. // Kn.: Ugninis stulpas, 2000, p. 240.

⁵ Juozapo ir Aurelijos (Bražinskaitės) Ivinskiu šeimoje buvo 7 vaikai: 5 berniukai ir 2 mergaitės.

neigiamą (kad ir kaip paradoksalu) įtaką tolesniam jo likimui. Istorija jis susidomėjo dar gimnazijoje, nors ne vien istorija buvo jo domėjimosi objektas, jo dėmesys krypo ir į literatūrą, ir į geografiją. Nemaža laiko Ivinskis skyrė ir visuomeniniam darbui - 1922-1923 m. buvo jaunesniųjų ateitininkų pirmininkas. Atrodo, kad kaip tik tada ir prasidėjo jo kaip žymaus „paskaitininko“ veikla, nes tais metais jis pradėjo skaityti referatus ateitininkų susirinkimuose. Įsidėmėtina, kad pirmasis referatas, kurį jis skaitė jauniems ateitininkams, buvo *istorinis* - jame Ivinskis „ypač iškėlė didžiųjų Lietuvos kunigaikščių Algirdo ir Vytauto pastangas apkrikštyti Lietuvą“⁶. Beje, Lietuvos christianizacija vėliau tapo viena iš labiausiai istoriką dominančių temų⁷. O tada jis vis labiau domėjosi istorija ir 1925 metų rudenį, apsisprendęs studijuoti Lietuvos istoriją, įstojo į Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą. Ir nors čia Ivinskio domėjimosi spektras smarkiai padidėjo (be geografijos ir literatūros, jį domino dar ir psichologija, ir pedagogika, ir politika), tačiau vis dėlto didžioji jo meilė buvo ir liko Lietuvos istorija, kuriai „tobulai ir visumoje“ aprėpti (kaip jis norėjo) ir laiko neužteko... Atrodo, kad visą Lietuvos istoriją Ivinskis norėjo ištirti nuo pat šaknų ir parašyti *tobulą* Knygą, kuri ir vadintųsi paprastai - Lietuvos istorija...

Rašyti Ivinskis pradėjo labai anksti. Jo straipsnių, parašytų įvairiomis temomis - politinėmis, istorinėmis, kultūrologinėmis, apstu ir Lietuvos ikikarinėje, ir

⁶ R. Krasauskas. Istorikas Zenonas Ivinskis. // Aidai, 1968, Nr. 7, p. 290.

⁷ Žr. M. Jučas. Zenonas Ivinskis ir svarbiausi jo veikalai. // Naujasis židinys, 1993, Nr. 10, p. 69.

užsienio, beje, ne tik lietuvių, periodikoje; visų ir neišvardysi, nes „jų prirašęs begalę, joks kitas mūsų mokslininkas jam čia prilygti negali“⁸. Tačiau čia svarbu kitkas - viename laiške savo bičiuliui A. Maceinai Ivinskis rašė: „Mes sakydavome, jog tauta pradeda savo tikrąją istoriją tada, kai ji pradeda apie save mąstyti ir rašyti, kai atsiranda rašytos versmės“⁹. Manysčiau, ir asmenybės „tikroji istorija“ taip pat prasideda tada, kai ji „pradeda apie save mąstyti“ ir rašyti, „kai atsiranda rašytos versmės“, reikšmingi veiklos vaisiai. Ryškios asmenybės - prof. Z. Ivinskio - „tikroji istorija“ prasidėjo anksti ...

Tautos istorija - tai visada idėjų istorija. Istorikas Z. Ivinskis, filosofas A. Maceina, literatūros mokslo tyrinėtojas, visuomenininkas J. Ambrazevičius-Brazaitis, literatas J. Grinius, filosofas bei visuomenininkas J. Girnius buvo „idėjų nešėjai“. Nuo pat jaunystės visi jie gavo tvirtą ideologinį pagrindą, kurį sudarė ateitininkijos principai bei idealai. Bendrieji ateitininkų ideologijos principai buvo, anot dr. J. Girniaus, pagrindiniai jų nusistatymai, kuriuos jie visi išpažino ir kuriais visi rėmėsi¹⁰. Tačiau svarbiausia, kad ši ideologija buvo pagrindas naujoms idėjoms gimti. Viena iš tokių juos jungiančių idėjų buvo savos *organiškosios* valstybės sukūrimas. Z. Ivinskis buvo aktyvus tuometinės autoritarinės valstybės persitvarkymo šalininkas, kitaip nebūtų pasirašęs deklaracijos „Į organiškosios valstybės kūrybą“, paskelbtos 1936 metais. Manau, šis

⁸ A. Maceina. Tas nepažįstamasis Ivinskis. // Aidai, 1972 m. balandis, p. 139.

⁹ Šis laiškas parašytas 1954 m. birželio 8 d., S. Maceinos šeimos archyvas (nuorašas).

¹⁰ Plg. J. Girnius. Idealas ir laikas. Raštai, t. 3, 1995, p. 258.

jo žingsnis buvo gerai apgalvotas, nes jis toli gražu nebuvo „romantiškai nusiteikęs patriotas“. Jam apskritai „arčiau širdies“ buvo tie, kurie „nusigręžė nuo XIX amžiaus perdėm romantiško žvilgsnio“ į Lietuvos praeitį ir blaiviau, kritiškiau vertino savo tautos istoriją. Tačiau būtent tautos istoriją Ivinskis laikė „kapitalu“, „iš kurio lietuvių tauta dar galinti ilgai laikytis ir gyventi. (...) Ir jei lietuviai nieko daugiau nebeturėtų, o tiktai savo istoriją, jau pakanka įrodyti, kad toji tauta gali gyventi *savitą* (išskirta mano - T. M.) gyvenimą ir tame didžiuliam pasaulio tautų margaspalviame kilime šviesti savo *atskira* (išskirta mano - T. M.) spalva“¹¹. Ir mūsų laikais gana įtakingamai skamba deklaracijos tekstas, kur rašoma: „Kalbėdami apie *lietuvišką* (čia ir toliau išskirta mano - T. M.) valstybę ir ieškodami gairių tolesnei jos raidai, nenorime pasakyti, kad Lietuva gali išsiskirti iš Europos tautų šeimos. (...) Bet *mūsų valstybės forma, jos lytys turi būti lietuviškos*. Mūsų valstybės konstitucija turi būti mūsų visos tautos pagrindinių tendencijų išraiška. *Mūsų valstybės įstatymai turi būti neprimesti iš viršaus, nenukopijuoti iš svetimų, bet nuosekliai išaugę iš vidaus*.“¹² Savo užrašuose apie deklaracijos kūrimą A. Maceina ne kartą pabrėžia, kad „ji savo visumoje *vieno* autoriaus neturi: tai iš tikro *sutelktinis* kūrinys pačia tiesiogine šio žodžio prasme“¹³. Taigi neabejotina, kad Ivinskis

¹¹ Z. Ivinskis. Praeities reikšmė lietuvių tautos išsilaikymui. // Aidai, 1947, Nr 9, p. 389.

¹² Į organiškiosios valstybės kūrybą. // Naujoji Romuva, 1936, Nr. 8, p. 173.

¹³ A. Maceina. Deklaracija „Į organiškiosios valstybės kūrybą“. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-74.

buvo vienas šios deklaracijos autorių. Jis ne tik turėjo, bet, reikia manyti, ir puoselėjo savosios valstybės viziją, nenustodamas gilintis į savo tautos praeitį. Juk būtent tautos istorija, jos ypatumai, jos kultūra ir turėtų sudaryti tautinės valstybės pagrindą. Tad naršydamas Lietuvos istorijos klodus Ivinskis dirbo ateičiai.

Be abejonės, Ivinskis priklausė tiems „profesijos žmonėms“, apie kuriuos šiek tiek ironiškai kalbėjo prof. J. Ambrazevičius-Brazaitis straipsnyje „Artimo meilė visuomeniniame veikime“. Jis kaip tik buvo tas, kuris „bėgo per profesiją“¹⁴, tačiau „bėgo“ tikriausia šio žodžio prasme (gal kiek kita negu ta, kurią šiam žodžiui teikė Brazaitis), negailėdamas savęs, regis, norėdamas aprėpti tai, ką vienam žmogui aprėpti kažin ar įmanoma. Atrodė, kad jį kamuoja „didelis dvasinis alkis“, kurį jis norėjo „nuraminti naujais pažinimais“. Bet taip ir nesugebėjo to alkiu numalšinti, nors skubėjo „išnaudoti kiekvieną valandą, ieškodamas naujos mokslinės patirties archyvuose, knygose, gyvenime“. Skubėjo „tramvajuje, traukinyje mokytis svetimų kalbų žodžius“, skubėjo „užsirašyti naujas datas ar įvykius ant laikraščio, ant stalo“. Tas visas žinias sugerdavo taip „godžiai“, tarsi „išdžiūvusi žemaičių žemė sugeria rasos lašus“. Jis žinojo, „kad to žinojimo yra maris, ir jų lašais neišsėmsi“¹⁵. Tačiau net ir žinodamas skubėjo „išsėmti“: „sapnuose vis skubu, bėgioju, kombinuoju...“¹⁶, sustoti negalėjo: „mokslinio pažinimo

¹⁴ Žr. J. Brazaitis. Artimo meilė visuomeniniame veikime. Raštai, t. 5, Chicago, 1984, p. 24-30.

¹⁵ J. Brazaitis. Zenonas Ivinskis (Lygioj plotmėj su Europos mokslininkais). Raštai, t. 4, Chicago, 1983, p. 377-378.

¹⁶ Z. Ivinskio laiškas (1952 m. rugpjūčio 6 d.) A. Maceinai. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-160.

geismas buvo stipresnis už egzistencinio saugumo jausmą¹⁷. Nors ir buvo „visa aistra pasiruošęs tarnauti mokslo tiesai, bet tuo tarpu atimk iš jo rūpestį visuomenės reikalams - dvasiškai Ivinskį nužudysi. Rūpestis mokslu ir rūpestis visuomene jame neatsiejami, nors tie du rūpesčiai vienas su kitu konkuruoja, aiškiai mokslo tiesos nenaudai ir Ivinskio psichologiniam tragizmui¹⁸. Tad Ivinskio gyvenimas išties buvo tikrasis „bėgimas per profesiją“, kuris, nors ir buvo svetimas Ambrazevičiui-Brazaičiui, tačiau nesutrukdė jam gerai įvertinti savo bičiulio triūsą abiejose srityse.

Ivinskio darbštumas buvo neįtikėtinas, stebinantis. Maceina rašo: „Ivinskiui darbas iš tikro buvo jo *būseną*: jis dirbdavo ir ilsėdamasis. Net drįstume tvirtinti, kad Ivinskis nemokėjo ilsėtis¹⁹. Galimas dalykas, kad būtent šis nemokėjimas ilsėtis anksčiau laiko ir pakirto jo „milžinišką sveikatą“, o jo nuolatiniame skubėjime kaip tik ir slypi talentingiausios asmenybės drama. Tikrai ne veltui „Brazaitis pakartodamas vadina Ivinskį „tragiščiausia figūra visoje mūsų generacijoje...“²⁰

Istorija buvo tikrasis Ivinskio pašaukimas. Mes visi, atėję į šią žemę, esame pašaukti, todėl ir *privalome* vykdyti savo pašaukimą, tačiau daugelis jo nė nesuvokia. Atrodo, Ivinskis jau nuo jaunų dienų suvokė

¹⁷ J. Brazaitis. Zenonas Ivinskis (Lygioj plotmėj su Europos mokslininkais). Raštai, t. 4, Chicago, 1983, p. 378.

¹⁸ J. Brazaičio kalba Z. Ivinskio mirties minėjime Niujorke *Zenonas Ivinskis visuomenės darbe* (1972 01 30). // Kn.: Ugninis stulpas, 2000, p. 451.

¹⁹ A. Maceina. Kapas be paminklo. // *Aidai*, 1975, Nr. 9, p. 394.

²⁰ Plg. Ten pat, p. 397; citata iš J. Brazaičio laiško (1974 m. birželio 24 d.) A. Maceinai.

savo pašaukimą ir vykdė jį aistringai, atsidėjęs, siekė jį vykdyti dar ir *tobulai*. Manau, šiame pernelyg idealistiniame nusiteikime - vykdyti pašaukimą *tobulai* - taip pat slypėjo tam tikras pavojus, tad ir čia galima išvelgti jo asmenybės tragizmo požymius.

Vos įstojęs į universitetą ir pasinėręs į istorijos mokslus, Ivinskis uoliai studijavo rusų, lenkų, vokiečių, lotynų, vėliau italų, prancūzų kalbas, be kurių buvo neįmanoma gilintis į Lietuvos istoriją. Kalbų mokėjimas jam labai pravertė dirbant archyvuose, dėstant, bendraujant su kitataučiais mokslininkais kongresuose, konferencijose. O svarbiausia - jis galėjo naudotis istoriniais šaltiniais, kurie lietuviams dar nebuvo žinomi. Pasak R. Krasausko, didelę įtaką Ivinskiui turėjo jo didžiai gerbiamas prof. kan. Antanas Alekna, dėstęs Lietuvos istoriją ir paskatinęs Ivinskį gilintis į istorijos šaltinius: „...iš Alekno išmokau eiti prie šaltinių - *ad fontes* (į gelmes - T. M.). Jis ir savo seminaruose dažnai tik šaltinį į rankas teduodavo, neminėdamas jokios literatūros“²¹. Tą patį teigia ir Simas Sužiedėlis: „Gilinimasis į istorijos šaltinius buvo skatinamas jo profesoriaus Antano Alekno“. Ivinskis žavėjosi savo mokytoju ir buvo jam dėkingas visą gyvenimą. Mokytojas irgi turėjo gerą nuomonę apie savo mokinį, vertino jį kaip „turintį gerų duomenų subręsti rimtu mokslininku; jam esą praverstų pasigilinti užsienyje ir susipažinti su vakariečių istorikų darbo metodais“²². Galima numanyti, kad Alekno rūpesčiu

²¹ Plg. R. Krasauskas. Istorikas Zenonas Ivinskis. // Aidai, 1968, Nr. 7, p. 290.

²² S. Sužiedėlis. Zenonas Ivinskis istorijos mokslė. // Aidai, 1972 m. balandis, p. 121.

Ivinskis, 1929 m. pavasarį baigęs studijas Kaune, išvažiavo gilinti žinių į Vokietiją, studijavo Miunchene ir Berlyne. Be abejonės, šios studijos, tiksliau, vokiečių istorikų darbo metodai, padarė jam didelį poveikį, nors, E. Gudavičiaus teigimu, „į Vokietiją atvyko jau susiformavęs specialistas“²³. Pasak S. Sužiedėlio, nemažą įtaką jam turėjo prof. A. Brackmannas (viduramžių valstybių istorijos žinovas), kuris skatino jį gilintis „į dokumentinės medžiagos nagrinėjimą“, ir prof. Otto Hoetzschas, Rytų Europos politinės istorijos specialistas. A. Brackmanno vadovaujamas Ivinskis parašė ir 1932 m. apgynė daktaro disertaciją, skirtą XIII-XV a. Lietuvos valstiečių istorijai; disertacija buvo įvertinta pažymiu *valde laudabilis*. Tai buvo tik dalis didesnės studijos *Geschichte des Bauernstandes in Litauen*, kuri buvo išleista 1933 m. Berlyne. Kitam savo profesoriui Otto Hoetzschui Ivinskis parašė „politinio bruožo studijinių referatą: kaip lenkų kronikininkas jonas Dlugošas vaizdavo Vytautą Didįjį. Aktualusis politinis aspektas vėliau gana ryškiai atsispindi kai kuriuose Ivinskio raštuose“²⁴. Tad, matyt, ne be pagrindo Vincas Trumpa pavadino Ivinskį „politikuojančiu istoriku“, turėdamas galvoje ne jo paties politinę veiklą, bet tikriausiai tai, „kad ir savo istoriniuose darbuose jis dažnai mėgsta atsiliiepti į momento reikalavimus“²⁵. Nors šis apibūdinimas - „politikuojantis istorikas“- turi, mano manymu, kiek neigiamą atspalvį, nes jame gali-

²³ E. Gudavičius. Zenonas Ivinskis ir jo veikalas. // Kn.: Z. Ivinskis. Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties, Vilnius, 1991, p. 412.

²⁴ S. Sužiedėlis. Zenonas Ivinskis istorijos moksle, p. 122.

²⁵ V. Trumpa. Nukentėjo Lietuvos istorijos mokslas. // Akiračiai, 1972, Nr. 1, p. 12-13.

ma išvelgti tam tikrą tendenciją. Tad manau, Ivinskio atsiliepiamas į „momento reikalavimus“ anaip tol nėra trūkumas: tai savo šalies patrioto žvilgsnis į Lietuvos dabartį iš istorinių gelmių, arba, pasak Sužiedėlio, „Lietuvos praeities aktualinimas“. Ivinskio noras Lietuvos „praeitį labiau priartinti dabarčiai, kad darytųsi savesnė ir būtų aktualiau išgyvenama“²⁶, buvo ne tik visai logiškas, bet ir teisingas, nes tas, kuris pamiršta savo praeitį, neturi ir *savos* ateities. Lietuvos ateitis, jos jaunimas Ivinskiui rūpėjo ir Lietuvoje, ir už jos ribų: „Studentams a-kams (ateitininkams - T. M.) pasakyk kelis dalykus: įsisąmoninti jie turi, kad jie yra Lietuvos dalelė ... jie turi ugdyti savo tikrąjį patriotizmą ir tikėti į Lietuvą...“²⁷

O progų „aktualinti“ praeitį buvo daug: tai ir Vytauto Didžiojo, ir Jogailos 500-osios mirties sukaktys, ir Lietuvos krikštas... Ivinskis atsiliepdavo į praeities įvykius studijomis arba straipsniais. Pirmas didesnis jo rašinys kaip tik ir buvo „Vytauto jaunystė ir jo veikimas iki 1392“, užsienyje parašytas „Vytautas Didysis istorinėje literatūroje ir jo periodo bibliografija“, kuris pasirodė žurnale „Athenaeum“ 1930-1931 m. Kaune. Šia tema jis parašė ir mažesnės apimties straipsnių - „Vytauto Didžiojo darbai Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje“ (Kaunas, 1930), „Lietuvos vakarų sienos bei Klaipėdos klausimas Vytauto laikais“ („Naujoji Romuva“, 1933), „Vytauto karūnacija ir jos reikšmė lietuvių tautai“ („Mūsų Žinynas“, 1939)... Yra keletas straips-

²⁶ S. Sužiedėlis. Zenonas Ivinskis istorijos moksle, p. 123.

²⁷ Ivinskio laiškas (Roma, 1952 10 21) Maceinai. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-120.

nių ir apie Jogailą, parašytų tuo pat laikotarpiu: „Jogaila Lietuvos istorijoje“, „Jogailos santykiai su Kęstučiu ir Vytautu iki 1392 metų“, „Jogaila valstybininkas ir žmogus“... Ivinskis rašė apie kiekvieną reikšmingą istorinį įvykį, norėdamas, kaip rašė Simas Sužiedėlis, „gilinti ir palaikyti lietuvių visuomenėje gyvą žvilgsnį savo praeičiai“²⁸. Tačiau ši praeitis turėjo būti tinkamai pateikta. Jis daug laiko praleisdavo archyvuose, ieškodamas vis naujų istorinių šaltinių, kurie padėtų kuo nuodugniau ir tiksliau atskleisti praeitį. Didysis jo rūpestis, jo nerimas ir nesuvaldomas siekimas buvo neiškreipti istorinės tikrovės.

Grįžęs iš Vokietijos, 1933 m. birželio 12 d. Ivinskis apgynė habilitacinį darbą „Lietuvių ir Prūsų prekybiniai santykiai pirmoje XVI a. pusėje“ ir gavo leidimą dėstyti universitete kaip privatdocentas²⁹. Tų pat metų rugsėjo 1 d. jis buvo paskirtas laikinu Visuotinės istorijos katedros vedėju, tačiau tinkamai įsijungti į šį darbą nespėjo, nes netrukus buvo pašauktas atlikti karinę prievolę. Beveik dvejus metus - iki 1935 m. birželio mėn. - jis tarnavo Kaune, Šarvuočių rinktinėje, kartu dėstė („popietiniu metu“, kai nebuvo „karinio užsiėmimo“) universitete. Tačiau Ivinskis ir tarnaudamas Šarvuočių rinktinėje rasdavo laiko „daug pasirausti kariuomenės archyve ir, remiantis ten surinkta medžiaga, parašyti ir išspausdinti straipsnių iš Šarvuočių rinktinės istorijos (Karo Archyvas XII, 1930) ir aplamai iš mūsų karų istorijos (vėliau išleistame leidinyje: Karo technikos dvidešimtmetis 1919-1939),

²⁸ S. Sužiedėlis. Zenonas Ivinskis istorijos moksle, p. 123.

²⁹ Žr. V. Gidžiūnas. Istoriko Zenono Ivinskio netekus. / / Draugas (Mokslas, menas, literatūra), 1972, Nr. 6.

dėstyti kuopos kariams švietimą ir skaityti karininkams paskaitas Karininkų Ramovėje³⁰. Tai išraiškingi faktai, rodantys, kaip Ivinskis išnaudodavo kiekvieną progą, kad pagilintų savo žinias visose istorijos srityse; dirbdamas šviečiamąjį darbą, jis stengėsi „aktualinti“ Lietuvos praeitį. Manychiau, šis praeities „aktualinimas“ jam buvo labai svarbus. Tikriausiai tai būtų galima pavadinti Ivinskio „viršūždaviniu“, nes šio „aktualinimo“ esmėje glūdėjo rūpinimasis Lietuvos ateitimi, jos kultūra. Jis siekė, kad istorija „veiktų“ mumyse, būtų gyva, kad ja remiantis būtų kuriama ateitis. Kaip tik todėl savo straipsniuose bei veikaluose jis taip dažnai atsiliepdavo į, pasak Vinco Trumpos, „momento reikalavimus“. „Negalima neigti praeities faktų svarbumo šiandieniniam visuomeniniam gyvenimui, - rašė Ivinskis. - Juk tie faktai, veikę praeityje, veikia ir vėlesniais laikais, veikia jie dabartyje ir čia naujus faktus gimdo.“³¹

Gal būtent todėl, atsižvelgdamas į „momento reikalavimus“, Ivinskis ne tik nevengė, bet ir noriai dalyvavo visuomeniniame, o kai reikėjo, ir politiniame darbe. Visuomeninis darbas „buvo vienas iš plačiausių Ivinskio veiklos barų“³². Sunku net išvardyti visas visuomenines pareigas, kurias teko eiti Ivinskiui ir Lietuvoje, ir užsienyje: deja, jų buvo *pernelyg* daug, nes Ivinskis „iš viso“ niekada „neprieštaravo, kai

³⁰ R. Krasauskas. Istorikas Zenonas Ivinskis. // Aidai, 1968, Nr. 7, p. 292.

³¹ Z. Ivinskis. Europos kelias į dabartinę krizę. // Aidai, 1950, Nr. 8, p. 338.

³² A. Maceina. Tas nepažįstamasis Ivinskis. // Aidai, 1972 m. balandis, p. 128.

dauguma draugų jam primesdavo kokią pareigą³³... Kaip minėta, visuomeniniame darbe Ivinskis dalyvavo jau nuo gimnazijos laikų: ateitininku tapo 1920 metais, šiek tiek vėliau buvo jaunesniųjų ateitininkų pirmininkas. Svarbesnes pareigas jam teko eiti studentavimo laikais: 1927-1929 m. buvo Studentų ateitininkų sąjungos valdybos sekretorius ir vicepirmininkas. Kaip ateitininkas jis reiškėsi visą savo gyvenimą: rašė straipsnius, skaitė paskaitas, aistringai ragindamas plėtoti ateitininkų idėjas ir nešti jas „visam lietuvių jaunimui“. 1946 m. buvo išrinktas Ateitininkų federacijos tarybos nariu. Savo žodyje į ateitininkus spec. transliacijoje per Vatikano radiją (1951 m. gruodžio 7 d.) Lietuvos ateitininkams Ivinskis sakė: „Ateitininkų idėjoms reikia ateities!., reikia didesnio ideologinio ir pasaulėžiūrinio gilumo, praktinio idėjų pritaikymo... stipraus susiorganizavimo ir apaštalavimo.“³⁴

Būdamas uolus ateitininkas Ivinskis, 1933 metais grįžęs iš užsienio, tuoj pat išitraukia į jaunųjų katalikų kultūrininkų bei ateitininkų sambūrį, aktyviai dalyvauja rengiant deklaraciją „Į organiškiosios valstybės kūrybą“, kuriant dienraštį „XX amžius“. „Kai 1936 m. reikėjo sudaryti *savanorių* (išskirta mano - T. M.) redaktorių kolektyvą naujam dienraščiui „XX amžius“, Ivinskis buvo vienas iš aštuonių to kolektyvo narių“³⁵.

³³ J. Brazaičio kalba Z. Ivinskio mirties minėjime Niujorke. Zenonas Ivinskis visuomenės darbe (1972 01 30). // Kn.: Ugninis stulpas, 2000, p. 444.

³⁴ Žvilgsnis iš praeities į ateitį (Ivinskio žodis į ateitininkus). // Ateitis, 1952, Nr. 1.

³⁵ J. Brazaičio kalba Z. Ivinskio mirties minėjime Niujorke (1972 01 30). // Kn.: Ugninis stulpas, 2000, p. 443-444.

O kadangi „XX amžiaus“ įkūrimas buvo savotiškas jaunųjų katalikų kultūrininkų veiklos, pradėtos paskelbus deklaraciją, tąsa, tad Ivinskis tiesiog negalėjo neįsijungti į šio laikraščio darbą: ėjo vicedirektoriaus pareigas (redaktoriumi buvo paskirtas J. Prunskis) ir kaip redakcijos narys šiame laikraštyje dirbo nuo pat jo įkūrimo 1936-aisiais iki pat uždarymo 1940-aisiais. 1941 metais Ivinskis buvo „sukilimo pastatytos Lietuvos vyriausybės narys“³⁶. J. Brazaitis mano, kad savo visuomenines pareigas Ivinskis vertino kaip būtinas, todėl jam net į galvą negalėjo ateiti mintis (beje, kaip ir pačiam Brazaičiui), kodėl būtent jis, o ne kas nors kitas, turi daryti tai, kas jam siūloma. Tačiau, regis, šis visuomeninis darbas jam pačiam buvo reikalingas. Būdamas idealistas, jis dirbo, pasak Brazaičio, „ieškodamas bendro labo“, jausdamas atsakomybę už viską, ką darė, už tai, kas vyksta šalyje. Beje, asmeninė atsakomybė, principingumas bei veiklos konkretumas buvo būdingi ne tik Ivinskiui, bet ir daugeliui to 1933 m. „savaiame susiklosčiusio“ jaunųjų katalikų kultūrininkų būrelio narių...

Ivinskis ir jo artimi bičiuliai nesiekė naudos sau, visi jų užgyventi „turtai“ - tai knygos, knygos, knygos, kuriose sutilpo Lietuvos istorija, jos kultūra, filosofija, religija, jų viltys ir svajonės, jų savosios valstybės vizija. O sujungė juos - Z. Ivinskį, A. Maceiną, J. Ambrazevičių-Brazaitį, J. Grinių, J. Girnių, regis, tokias skirtingas asmenybes, ne kas kita, kaip tik tas nedėkingas visuomeninis darbas Tėvynės labui. Ir

³⁶ A. Maceina. Tas nepažįstamasis Ivinskis. // Aidai, 1972 m. balandis, p. 128.

dar - bendros idėjos ir idealai, bendri siekiai ir bendri tikslai. Visi jie nuoširdžiai dirbo šioje neapbrėpiamoje dirvoje, kurią Brazaitis pavadino „visuomeniniu veikimu“, svajodami, kad Lietuva taptų laimingesnė, o vėliau - kad po visų nelygių kovų ji ištvirtų ir išgyventų kaip nepriklausoma *lietuviška* valstybė. Jų visuomeninė veikla visada buvo įvairi ir plati. Tačiau ikikarinėje Lietuvoje ji, savaime suprantama, buvo kitokia negu tada, kai karai ir okupacijos iš pagrindų pakeitė lietuvių tautos gyvenimą, o patiems valstybės pertvarkymo iniciatoriams teko pasitraukti iš Lietuvos. Uždaviniai, tikslai ir pats jų visuomeninės veiklos būdas pasikeitė. Bet ir namuose, ir svetur jie dirbo Lietuvai, tačiau užsienyje ši veikla tapo jiems, ypač Ivinskiui (gal iš dalies ir Maceinai, ir, be abejo, Girniui), tam tikra auka, nes jis, net ir labai stengdamasis, negalėjo atsidėti savo pamėgtam darbui - Lietuvos istorijai... Tai patvirtina ir Maceinos žodžiai viename iš laiškų Brazaičiui: „Aš labai norėčiau būti tik Jasmantas, vadinasi, pamesti iš vienos pusės filosofiją, iš kitos - politiką. (...) Tačiau, kai prisimenu Jono (Griniaus - T. M.) nuolatinį skatinimą atsidėti ir visuomenei, ne tik mokslui ar literatūrai; kai matau *Zenono auką* (išskirta mano - T. M.) - tai yra iš tikro auka - man nedrąsu nusigręžti nuo politinių klausimų ir juos palikti kitiems, pasitraukiant į giedrų „olimpą“³⁷. Ivinskis taip pat negalėjo pasitraukti į savo „olimpą“, nors visa jo siela buvo ten - Lietuvos istorijos gelmėse.

³⁷ A. Maceinos laiškas (1952 m. birželio 16 d.) J. Brazaičiui, M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F181-139.

Ivinskis išvyko iš Lietuvos 1944 metais, kai neteko nè menkiausias vilties, kad likęs Tėvynėje galės ką nors vertingo jai padaryti. O padarė jis čia, kaip minėta, tikrai nemaža. Iki pat aukštųjų mokyklų uždarymo dėstė Kauno Vytauto Didžiojo universitete, vėliau - nuo 1940 metų rudens - Vilniaus universitete. Kauno universitete Ivinskis dėstė Lietuvos istoriją nuo jos pradžios iki 1918 metų. Iš specialiųjų kursų skaitė Lietuvos istorinę geografiją, Rusijos istoriją iki XVII a. ir Lietuvos istorijos šaltinius. Ar galima stebėtis, kad šį kursą jis ypač mėgo? Juk Ivinskio domėjimasis istoriniais šaltiniais, jo noras maksimaliai prisiartinti prie istorinės tiesos buvo pastebėtas jau studentavimo laikais ir kruopščiai ugdomas ne tik jo mokytojo prof. kan. A. Alekno, bet ir vokiečių istorikų, pas kuriuos jis studijavo Vokietijoje. Ivinskis jau tada buvo sudaręs nemažą bibliografinę kartoteką ir „nuolat ją papildinėjo naujai pasirodančių veikalų ir istorinių straipsnių metrika“³⁸. Jis netgi parengė spaudai atskirą studiją apie Lietuvos istorijos šaltinius, bet, deja, ji nebuvo išleista, nes prasidėjo karas... Ivinskis ilgą laiką netikėjo ir nenorėjo tikėti, kad *tai* gali atsitikti. Jis įtikinėjo save ir kitus, „kad dabar karo dar nebus... Aš manau, vokiečiai nekariaus dar ir todėl, kad šitas karas dar labiau pablogintų ir susilpnintų jų rasę“³⁹. Tačiau ne dėl savęs baiminosi Ivinskis, netgi ne dėl to, kad, jeigu karas vis dėlto prasidės, „viskas gali

³⁸ S. Sužiedėlis. Zenonas Ivinskis istorijos moksle. // Aidai, 1972 m. balandis, p. 122.

³⁹ Ivinskio laiškas J. Urbšiuui (Kulautuva, 1939 m. liepos 20 d.). M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, Juozo Urbšio archyvas, F 15-227.

staiga mano planuose griūti"; pagrindinis jo rūpestis buvo Lietuvos likimas. Tame pačiame laiške J. Urbšiuui jis su dideliu nerimu rašė: „Man atrodo, Pone Ministen, kad griūvant Versalio sistemai ir Vilsono punktais paremtam valstybių susitvarkymui, turės griūti ar būti į didžiąsias įjungtos ir pačios mažosios valstybėlės... Ar neateis greit laikas, kada didžiosios valstybės iškels parolę, jog mažosios valstybėlės savęs nepateisina, nustoja *raison d'être*, ir gali egzistuoti kultūrinėse autonomijose etc. tik jų tautos, bet ne valstybės (išskirta mano - T. M.)⁴⁰. Tikrai pranašiški žodžiai, kurie pradės pildytis vėliau, kai prasidės ilga sovietų okupacija ir, deja,... mūsų laikais, kai mažosios valstybės pajus gresiančios globalizacijos pavojų.

O tada, kai Ivinskis rašė šį laišką, karas nenumaldomai artėjo prie Lietuvos slenksčio... Ivinskis, vis netikėdamas gresiančia katastrofa, tęsė savo darbus. Jo dėstomus kursus gausiai lankė studentai. Jo „paskaitos, kaip ir raštai, turtingos, šaltiniais pagrįstos“⁴¹, visada buvo kruopščiai parengtos. Dažnai buvo kviečiamas skaityti paskaitų į įvairius suvažiavimus, kongresus, konferencijas ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Galima paminėti jo dalyvavimą pirmame Pabaltijo istorikų kongrese Rygoje 1937 m., VIII tarptautiniame istorikų kongrese Ciūriche 1938 m. Dalyvauti šiuose renginiuose jį skatino reikalas garsinti Lietuvos vardą pasaulyje. Dar 1936 metais jis su dideliu pasitenkinimu rašė žmonai Cecilijai Griniūtei-Ivinskienei: „Žmonės mano paskaitom gana patenkinti. O tai man daugiau

⁴⁰ Ten pat.

⁴¹ V. Gidžiūnas. Istoriko Zenono Ivinskio netekus. / / Draugas (Mokslas, menas, literatūra), 1972, Nr. 6.

reiškia negu honoraras už jas. Įdedu į jas visas savo smegenis. Esu savo rezultatais labai patenkintas⁴². Tuo metu, kai buvo parašyti šie džiugūs žodžiai, Ivinskis jau buvo docentas, o kiek vėliau - 1937 m. - išrinktas Teologijos-filosofijos fakulteto sekretoriumi ir tas pareigas ėjo iki 1940 m. liepos mėn. Prieš pat sovietų okupaciją 1940 m. jis tapo ekstraordinariiniu profesoriumi. Kai Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakultetas buvo uždarytas, Ivinskis buvo pakviestas į Vilniaus universitetą Ekonominių mokslų fakultete dėstyti Lietuvos ūkio istoriją, kuria domėjosi nuo seno. Po metų pertraukos, kai Kauno universiteto veikla buvo atnaujinta, o Teologijos-filosofijos fakultetas - padalytas į du atskirus fakultetus, Filosofijos fakulteto dekanu buvo paskirtas Ivinskis. Be abejo, čia turėjo reikšmės ir jo organizaciniai sugebėjimai, ir gana didelė administracinio darbo patirtis. Ivinskiui teko įdėti nemažai pastangų, kad jo vadovaujamo fakulteto darbas vyktų, kiek tuomet buvo įmanoma, įprasta vaga. Tam jis tikrai daug dirbo, nors darbo Ivinskiui niekada netrūko: „Esu apsikrovęs darbu“, - rašė jis žmonai 1936 m. „Mano nelaimė, kad aš turiu per daug darbų“ (nepamirškime šių žodžių - T. M.), - guodėsi J. Urbšiu 1939 m. „Vis ariu...“ - 1952 m. rašė Maceinai. „Iš darbo naštos negaliu pabėgti“, - rašė motinai 1970 m. O sąlygos, kuriomis jam teko dirbti, prasidėjus karui ir okupacijoms buvo iš tikrųjų dramatiškos. Ir nors, pasak R. Krasausko, Filosofijos fakulteto darbas „greitu

⁴² Ivinsko laiškas (1936 m. liepos 2 d.) žmonai C. Ivinskienei. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, Z. Ivinskio archyvas, F 29-1303.

laiku suklestėjo" (reikia manyti, Ivinskio pastangomis), bet tai jau buvo švystelėjimas prieš pabaigą -1943 metais Kauno universitetą vokiečiai uždarė...

Tačiau ne vien dėstymas bei administracinė veikla tuo metu buvo pagrindiniai Ivinskio užsiėmimai; kaip ir visada, jis daug rašė. Jo straipsnių gausu „Židinyje“, „Naujojoje Romuvoje“, „Tiesos kelyje“, „XX amžiuje“... Rašė ne tik „sukaktuvinius“ straipsnius, pavyzdžiui, „Po kryžiaus ženklų“ (1937), „Krikščionybės kelias Lietuvon“ (1938), primindamas lietuviams Lietuvos krikšto 550 metų sukaktį arba kitus svarbius įvykius, kaip, valstybės atkūrimas, tačiau būtent proginiai straipsniai sudaro, anot Sužiedėlio, pusę Ivinskio darbų, išspausdintų Nepriklausomybės laikais. Nemažai rašė ir be progos, „tyrinėdamas vieną kitą istorinę problemą. Turime galvoje ypač vertingą jo studiją apie vasario 16 d. akto genezę, išspausdintą 1938-1939 m. *Židinyje*“⁴³. Tačiau „sukaktuvinių“ straipsnių Ivinskis neatsisakė ir gyvendamas svetur: rašė apie Mindaugo krikštą, vainikavimą karaliumi, jo nužudymą, apie Liublino uniją... Šių straipsnių rašymas tapo netgi savotiška misija - „palaikyti lietuvių visuomenėje gyvą žvilgsnį savo praeičiai“⁴⁴. Visus savo rašinius Ivinskis paremdavo gausia dokumentine medžiaga, norėdamas praeities dalykus pateikti kuo objektyviau. Ieškodamas vis naujų dokumentų, jis, atrodo, norėjo „išvalyti“ kiekvieną Lietuvos istorijos kampelį nuo visokių svetimų tendencijų, iškraipymų. Tam ieškojo vis

⁴³ V. Trumpa. Ilgai laukta Zenono Ivinskio istorija. // Kn.: Apie žmonės ir laiką, 2001, p. 364.

⁴⁴ S. Sužiedėlis. Zenonas Ivinskis istorijos moksle, p. 123.

naujų faktų, nors jam „buvo aišku, kad faktų kaupimas nėra savaimė vertingas dalykas, o juo labiau - visų svarbiausias“⁴⁵. Jis kaupė faktus, turėdamas kitą tikslą - jam rūpėjo Lietuvos raida, patys istorijos procesai, o norint juos iširti, išgryninti būtina remtis dokumentais patvirtintais faktais. Tačiau „suimti krūvon ir charakterizuoti mūsų istorijos darbą, kada mes, kiekvienas betirdami tai šį, tai tą palaidai, nesisteminiai, atsitiktinai neturime dar bendros ar nustatytos pažiūros į praeitį, yra neįmanoma“. Jis nerimavo dėl to, kad „nematyti, ko mes siekiame Lietuvos istorijoje, nes niekas nėra aptaręs, kokia turėtų būti Lietuvos istorijos prasmė, nei nusakęs, kokia mūsų istorijos programa...“⁴⁶ Ivinskis, be abejo, turėjo Lietuvos istorijos „programą“, kitaip nebūtų užsibrėžęs tikslo parašyti tritomę „Lietuvos istoriją“. Nors tesuspėjo parašyti tik pirmąjį tomą, jo „pažiūra“ į savo tautos praeitį ryškiai skyrėsi nuo kitų ano meto istorikų „pažiūrų“ tuo, kad buvo kritiška ir bandė „kiek žmogiškai prigimčiai nustatytos ribos leidžia, *objektyviai* eiti į lietuvių tautos išgyventus šimtmečius“⁴⁷. Be galo svarbūs, atrodo, ir jo bandymai tautos praeitį jungti su dabartimi, nes šioje jungtyje jis teisingai matė tautos ateitį, vadinasi, galimybę išlikti ir neištirpti tautų „margumyne“... Labai šiuolaikiškai skamba jo 1949 m. parašyti žodžiai: „Liūdnoje ir nedaug vilčių teikiančioje

⁴⁵ A. Bumblauskas. Zenono Ivinskio vieta mūsų istoriografijoje. // Naujoji Romuva, 1994, Nr. 1, p. 8.

* Ten pat.

⁴⁷ Z. Ivinskis. Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties, Vilnius, 1991, p. 2.

dabartyje reikėjo kelti lietuvių tautą per jos praeitį, per jos kultūros garsą...⁴⁸ Išties reikėjo ir reikia...

1943 m. Vytauto Didžiojo universitetas buvo uždarytas. Tačiau jau 1942 metais, kai Ivinskis dar ėjo Filosofijos fakulteto dekanu pareigas, jam pačiam pradėjo grėsti tiesioginis pavojus: tais metais vokiečiai iškėlė reikalavimą, kad „visi abiturientai, norį stoti į universitetą, pirma atliktų darbo tarnybą Vokietijoje (Reicharbeitsdienst). Tuo reikalu universiteto senatas buvo iškviestas į Gestapą⁴⁹. Senatas pasipriešino vokiečių reikalavimams. Tad visi senato atstovai, taip pat ir Ivinskis, buvo suimti ir tris dienas kalinti Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. Kai prasidėjo kalbos apie universiteto perkėlimą į Vilnių, Ivinskis vėl parodė vokiečiams nepaklusnumą, gindamas „fakulteto pasilikimą Kaune“. Patekęs į vokiečių nemalonę, jis nutarė atsistatydinti iš dekanu pareigų, nenorėdamas dar labiau komplikuoti padėties. Bet, pasak R. Krasausko, „Gestapas nebeišleido Z. Ivinskio iš akių. Jis buvo įrašytas į sąrašą tų, kurie 1943 m. kovo 16 d. turėjo būti suimti ir išvežti į kacetą⁵⁰. Tačiau jam „pasisekė“ - smarkiai apsinuodijęs smalkėmis jis daugiau negu pusantro mėnesio praleido ligoninėje ir taip išvengė išvežimo. Tam kartui išvengė... Jis bandė rašyti, nors sąlygos tam buvo itin nepalankios. „Be trumpo straipsnio „Senasis lietuvių tikėjimas“, paskelbto Keliuočio

⁴⁸ Z. Ivinskis. Lietuvių kultūros problemos. / / Aidai, 1949, Nr. 22, p. 17.

⁴⁹ R. Krasauskas. Istorikas Zenonas Ivinskis. / / Aidai, 1968, Nr. 7, p. 293-294.

⁵⁰ Ten pat. (Po Ivinskio atsistatydinimo dekanu pareigas teko eiti prof. A. Maceinai, kuris vadovavo fakultetui iki pat universiteto uždarymo - T. M.)

redaguotoje „Kūryboje“ (1944), Zenonas per tą laiką, rodos, nieko nesukūrė⁵¹. Jis, kaip ir jo draugai, gyveno lyg ant parako statinės, nes pavojus ne tik nebuvo praėjęs, bet netgi padidėjo - artėjo frontas. Esant grėsmingai situacijai reikėjo skubiai apsispręsti - bėgti iš šalies ar pasilikti. Ivinskis delsė... Jis vis laikėsi K. Bizausko nuomonės, kad „inteligentų išbėgimas liaudžiai daro blogą įspūdį“⁵², kad „per maža aukų sudėta nepriklausomybei apginti“ ir kad „šviesuoliai turi pasilikti Lietuvoje“⁵³. Laikydamasis šios nuostatos jis nepritarė Maceinos pirmajai emigracijai 1940 metais, net jį smerkė. Tačiau dabar, pats patekęs į aukų sąrašą ir nujausdamas, kad antroji sovietų okupacija gali ilgai užtrukti, vis dėlto ryžosi bėgti, nes nežinojo, kaip „apsisaugoti“, nežinojo, ką naudingo pasilikę Lietuvoje inteligentai galėtų nuveikti užgrobtos savo šalies labui. Prasidėjus karui ir okupacijoms inteligentai ir paprasti Lietuvos žmonės, norėdami apginti savo Tėvynę, nuveikė tikrai nemažai. Jau 1940 metų pabaigoje Lietuvoje pradėjo kurtis įvairios antisovietinės pakraipos pogrindžio organizacijos. Pagrindinė iš jų buvo LAF'as, jo štabai buvo įkurti Vilniuje ir Kaune, stengtasi suvienyti pogrindžio jėgas kovai su sovietų okupantais. Beje, vilčių teikė ir vokiečiai, iš pradžių jie dėjosi norį padėti Lietuvai šioje kovoje, tačiau greitai paaiškėjo, kad jie nepateisino tam tikros lietuvių visuomenės dalies lūkesčių: juk patys buvo okupantai,

⁵¹ J. Jakštas. Netekome dar vieno tautos ažuolo. // Tėviškės žiburiai, 1972, Nr. 3.

⁵² Z. Ivinskio dienoraštis (cituojamas užrašas yra datuotas 1940 m. liepos 28 d.). M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, Z. Ivinskio archyvas, F 29 14/1.

⁵³ Ten pat.

o gerų okupantų nebūna... Prasidėjus karui vokiečiai uždraudė LAF'o veiklą, o šiek tiek vėliau nušalino Laikinąją vyriausybę. Lietuvoje pradėjo kurtis naujos, jau antinacinės politinės organizacijos. „Reikia pabrėžti, kad tuo metu visos pagrindžio organizacijos siekė vieno pagrindinio tikslo - atkurti Lietuvos nepriklausomybę, tačiau nepriklausomą Lietuvą jie įsivaizdavo skirtingai. Tas nuomonių arba vizijų skirtumas trukdė jiems susivienyti. 1943 m. Lietuvoje veikė du pagrindiniai antinacinės rezistencijos centrai: krikščioniškoji Tautos taryba ir liaudininkų, socialdemokratų, tautininkų bei nacionalistų Vyriausiasis lietuvių komitetas. Ir net šiems centrums susijungus (1943 m. lapkričio 25 d.) į Vyriausiąjį Lietuvos išlaisvinimo komitetą (VLIK) nuomonių skirtumas, nesantaika tarp atskirų organizacijų bei partijų, nors ir siekiančių vieno tikslo, neišnyko"⁵⁴. Bendrame Lietuvos politinio gyvenimo fone ypač išsiskyrė Lietuvių frontas - sąjūdis, kurį dar 1941 metų pabaigoje sukūrė pažangieji katalikai. Vienas iš šios patriotinės organizacijos steigėjų kartu su J. Brazaičiu, A. Maceina, A. Damušiu buvo ir Z. Ivinskis. LF veikla, Maceinos nuomone, buvo jaunesniųjų katalikų, kurie paskelbė deklaraciją „Į organiškiosios valstybės kūrybą“, sąjūdžio darbas, nes jie jau seniai turėjo savo atkurtos valstybės viziją. Taigi, kaip matome, pagrindiniai Lietuvių fronto veikėjai buvo asmenybės, pasak Maceinos, „idėjos nešėjai“ (ne kolektyvas), kurie „ieškojo naujų kelių“. „Lietuvių Fronto veikėjai Lietuvą įsivaizdavo kaip šalį, kurioje, atkūrus nepriklausomybę, bus įvykdyta

⁵⁴ T. Maceinienė. Pašauktas kūrybai, Vilnius, 2000, p. 106.

kultūrinė demokratija. Sąjūdžio dalyvių pagrindinis ginklas buvo „gyvas ir rašytas žodis“⁵⁵. Savaimė suprantama, gyvenimas šiek tiek pakoregavo jų veiklą. Lietuvių frontas, Maceinos apibūdintas kaip „pilnutinės demokratijos sąjūdis“, pradėjęs veikti nacių okupuotoje šalyje, iš pradžių buvo antinacinis rezistencinis sąjūdis. Tačiau vėliau, 1944 m. vasarą sovietams vėl okupavus Lietuvą, šio sąjūdžio veiklos pobūdis šiek tiek pasikeitė, nes pasikeitė ir sąlygos, kuriomis Lietuvių frontui teko tęsti savo darbą⁵⁶. Bet sąjūdžio nariai niekada neužmiršo, vardan kokios Lietuvos kovoja, galutiniai jų tikslai buvo tie patys, kaip ir anksčiau.

Masiška lietuvių inteligentijos emigracija prasidėjo 1944 metų vasarą. Niekas iš tikrų Lietuvos patriotų nenorėjo palikti tėvynės, o kai kuriems iš jų (tarp jų Z. Ivinskiui, A. Maceinai) priverstinis išvažiavimas iš savo šalies virto tikra tragedija, nes aplinkybės taip susiklostė, kad jiems teko palikti savo šeimas. Z. Ivinskis labai graužėsi, kad turėjo palikti sunkiai sergančią žmoną, kurios sveikata vis blogėjo. Bet ne vien tai buvo jo gilių išgyvenimų priežastis. Galimas dalykas, kad jam buvo dar sunkiau negu kitiems palikti savo kraštą, nes jis buvo istorikas. O tikras istorikas iki pat gelmių yra suaugęs su savo kraštu ir jo praeitimi, jis ja gyvena ir ją gaivina kitų širdyse, kad „tautos nariai savo sąmonėje jungtų praeitį su dabartimi ir tuo būdu sukurtų nenutrūkstamą savo bendro gyvenimo ir likimo pajautimą“⁵⁷, kad kurtų bendrą gyvenimą,

⁵⁵ Ten pat, p. 107.

⁵⁶ Plg. ten pat.

⁵⁷ Z. Ivinskis. Praeities reikšmė lietuvių tautos išlaikymui. // Aidai, 1947, Nr. 9, p. 389-390.

remdamiesi savo istorija. Be to, nenuilstamas darbštuo-
tuolis Ivinskis turėjo palikti namuose daug svarbios
istorinės medžiagos, kurią jis surinko dirbdamas Vo-
kietijos archyvuose, nemažai pradėtų ir neužbaigtų
darbų, savo „kruopščiai sukomplektuotą“ biblioteką,
taip reikalingą Lietuvos istorijos studijoms⁵⁸... „Viskas“
jo „planuose“ sugriuvo, įvyko tai, ko jis labiausiai bi-
jojo. Jo nuogaštavimai, išsakyti dar 1939 metų liepos
20 dienos laiške J. Urbšui, pasitvirtino. Tikriausiai ga-
lima sutikti su V. Trumpos mintimi, kad „jeigu visiems
sunku gyventi toli nuo savo krašto, tai istorikui gal
dar sunkiau“⁵⁹. Ivinskio išgyvenimų liudytoja tapo
Maceinos svainė Antanina Tverskaitė, kurios dienoraštyje
detaliai aprašytas vargingas pabėgėlių kelias į
Vakarų. Šis dienoraštis yra savotiškas pabėgėlių iš-
gyvenimų dokumentas. Į Slavikų kleboniją (Slavikai
buvo paskutinis punktas Lietuvoje, už kurio jų laukė-
nelaukė svetima žemė) Ivinskis atvyko diena vėliau
negu Maceina su savo svaine. Jis atrodė linksmas ir,
kaip visada, energingas: „Ne visuomet mes, pabėgė-
liai, desperacijoj buvom. Kai kada net pasilinksmin-
davom. Ypač mokėjo linksmintis ir kelti triukšmą
kunigas Baltutis su prof. Ivinskiu. Visur jie aplink sa-
ve suburdavo ratelius, visur aplink juos skambėdavo
juokas, šposavimai, išdaigos...“⁶⁰ Tačiau šis juokas
skambėjo pro ašaras. Atrodo, jog Ivinskiui apskritai

⁵⁸ Plg. R. Krasauskas. Istorikas Zenonas Ivinskis. // Aidai, 1968, Nr. 7, p. 294.

⁵⁹ V. Trumpa. Nukentėjo Lietuvos istorijos mokslas. // Kn.: Apie žmones ir laiką, 2001, p. 430.

⁶⁰ A. Tverskaitė. Mano kelionė (Dienoraštis). S. Maceinos šeimos archyvas.

nebuvo būdinga rodyti savo jausmus, dalytis išgyvenimais su kitais. Bet kartais ir jis neištvėrdavo: be galo ilgas ir skausmingas laukimas, kada bus galima pereiti sieną, kėlė nerimą, dažnai kankino abejonės, ar ne geriau būtų pasilikti čia - tėvynėje. „Kun. Baltutis su prof. Iv. (Ivinskiu - T. M.) vis dažniau pradėjo svajoti apie Žemaitiją. Ar negeriau būtų ten nusikėlus, negu čia šiame neramiame fronto pakrašty. Greičiausiai pačią Žemaitijos širdį bolševikai neužims. Ji turi būti laisva - galvojo, kalbėdavo prof. Iv... Ak, apie savo Žemaitiją, apie savo Plungę jis taip seniai svajojo ir norėjo dangintis dar Kulautuvoj būdamas. Ir dabar jis graužėsi nenugabenęs tenai į tą saugią vietą savos žmonos. Apie Žemaitiją pradėjo svajoti ir kiti klebonijos pabėgėliai (...) Ir daugelis pabėgėlių ėmė tom dienom svarstyti: ... ar verta bėgti Vokietijon, juk ir ten jie būtų mobilizuojami, ar negeriau tad savajame krašte kovoti dėl savo žmonių, negu tenai, kažkur, gal atsidurti kitame fronte...“⁶¹ Tverskaitės dienoraštis lyg ir leidžia numanyti, kad prof. Ivinskis (kartu su kun. Baltučiu) bandė pasiekti Žemaitiją, tačiau jiems tai nepavyko...

Vėlų 1944 metų rudenį Ivinskis atsidūrė Vokietijoje. Su moksliniu darbu jam kuriam laikui teko atsisveikinti. Tačiau čia jo, kaip ir kitų jo bendražygių - LF veikėjų, laukė begalė visuomeninių bei politinių darbų, kurie tuo metu tapo pagrindiniais ne tik Ivinskiui, bet ir artimiems jo draugams, nes visi jie, būdami tikri patriotai, buvo pasiryžę ir čia kovoti dėl savo Tėvynės - daryti įtaką jos istoriniam likimui. „... visi

⁶¹ Ten pat. (Dienoraščio tekstas netaisytas.)

mūsų reikalai daros kažkaip bendri", - 1952 m. J. Brazaitis rašė Ivinskiui. Tačiau jų reikalai pasidarė bendri gerokai anksčiau, nes tai, kas vyko tremtyje, buvo „tik tęsinys to, kas prasidėjo Lietuvoje apie 1933 metus, kada į religinį-kultūrinį mūsų Tautos gyvenimą pradėjo įsijungti jaunuų, Vakaruose studijavusių žmonių", tarp kurių buvo ir Ivinskis, ir Brazaitis, ir Grinius, ir Maceina... Jų pagrindinis ginklas, kaip ir anksčiau, buvo „gyvas ir rašytas žodis". Bet tremtyje jiems pirma reikėjo sukurti (o vėliau dar ir išplėsti) atitinkamą erdvę, kurioje šis žodis būtų ne tik girdimas, bet ir darytų įtaką - „mums reikėjo kurti mokyklas, organizacijas (ypač ateitininkus), spaudą, Kat. akciją" - „organizuoti savą kultūrą"⁶², nes tik per kultūrą yra ugdoma tautinė savimonė, išlaikoma lietuvybė ir saugoma Lietuva. „Šiandieninis mūsų šūkis, tikrasis mūsų *pašaukimas tremtyje* turi būti ne tik nepriklausomos valstybės atstatymas, bet ir savos tautinės kultūros gelbėjimas ir palaikymas, apsaugojimas jos nuo iš visų pusių gresiančios ardančios aplinkos, nes kultūrinės vertybės yra pats geriausias ginklas kovoje už tautos laisvę. (...) Mes *turime išlaikyti nesulaužytą kūrybinę savo dvasią* (išskirta mano - T. M.). ...dabar mūsų kultūrinės pastangos turi visada liudyti apie mūsų *teisę gyventi*. Kultūra yra dažnai tikrai galingesnis ginklas už politinius veiksmus"⁶³. Tokios mintys ne kartą skambėjo A. Maceinos, J. Griniaus, J. Ambrazevičiaus-Brazaičio bei kai kurių kitų (pvz., J. Girniaus) išmintingų

⁶² Antano Maceinos laiškas prel. Pranciškui Jurui, Vilnius, 1997, p. 30.

⁶³ Z. Ivinskis. Praeities reikšmė lietuvių tautos išsilaikymui, // *Aidai*, 1947, Nr. 9, p. 398.

asmenybių kalbose, straipsniuose, laiškuose. Šie žmonės buvo ne tik bendražygiai, bet ir vienminčiai, ir nors jų buvo „labai maža“, tačiau jie neketino mesti savo kilnaus darbo, 1933 metais pradėto, nes būtent jie ugdė „nepriklausomos Lietuvos kat. spaudą, mokslą ir meną“, „ieškojo naujų kelių“, „populiarino“ naujas idėjas, ypač nepasaulėžiūrinės politikos idėją. Jie neketino „atiduoti kat. kultūros ir visuomenės vadovavimą“ į senųjų veikėjų (krikščionių demokratų) rankas, kurie „keliolika metų miegoję..., netekę savo dvarų, biznių ir vietų, panorėjo vėl atsigauti ir vėl pradėti vadovauti kat. visuomenei“⁵⁴. Jų visų laukė sunkus ir nedėkingas darbas: jie ne kartą buvo be pagrindo puolami, šmeižiami, kaltinami katalikų vienybės skaldymu, tuščiu politikavimu...

Atsidūręs Vokietijoje Ivinskis su jam būdinga energija tuojau ėmėsi daugybės visuomeninių darbų: nuo 1944 metų pabaigos dirbo Savišalpos komisijos (prie Lietuvių sąjungos) pirmininku, nuo 1945 iki 1947 metų buvo Lietuvos raudonojo kryžiaus (LRK) vyriausiosios valdybos narys, jam buvo pavesta organizuoti LRK skyrius ir rūpintis studentų šalpos reikalais. Nuo 1947 metų iki išvykimo 1949 metais į Romą dėstė istoriją Lietuvių gimnazijoje Niurtingene, o kiek vėliau - ir Švabijos Gmiundo (Schwäbisch Gmündo) gimnazijos aukštesniosiose klasėse^{64 65}. Gyvendamas Vokietijoje Ivinskis neapleido ir ateitininkų darbo - dalyvavo studentų visuomenininkų klube „Ateitis“, kurio nariai Tiubingeno studentijai skaitė paskaitas: vien

⁶⁴ Antano Maceinos laišakai prel. Pranciškui Jurui, p. 36.

⁶⁵ Žr. Lietuvių enciklopedija, t. 9, p. 200.

1946-aisiais metais klubo nariai parengė devynias paskaitas ir organizavo St. Šalkauskio minėjimą. Ivinskis tada parengė ir perskaitė tris paskaitas: „Reikšmingieji lietuvių tautos valstybės sąmonės etapai“, „Katalikybės vaidmuo lietuvių tautos išsilaikyme“, „Šalkauskis - žmogus ir profesorius“. Pats temų pasirinkimas byloja apie Ivinskio nuoseklumą siekiant strateginio tikslo - lietuvių tautos „išsilaikymo“. 1946 m. įvykusioje Moksleivių ateitininkų sąjungos metinėje Reino konferencijoje Ivinskis buvo išrinktas Ateitininkų federacijos tarybos nariu, vadu - prof. A. Damušis, tarybos pirmininku - prof. A. Maceina. Kaip minėta, ateitininkų veikloje Ivinskis dalyvavo nuo pat jaunų dienų iki gyvenimo pabaigos, kilnus jų šūkis „Vardan Dievo ir Tėvynės“ visada buvo jo veiklos leitmotyvas... Sunku suminėti visus visuomeninius darbus, kuriuos teko atlikti prof. Z. Ivinskiui, visas pareigas, kurias jam teko eiti. Galima tik dar kartą pabrėžti, kad visi šie darbai turėjo vienintelį tikslą - išsaugoti lietuvių tautą. Be to, jis, kaip ir visada, daug rašė - „Aidams“, „Tremtinių mokyklai“, „Tremties metraščiui“, „Žiburiams“, „Tėviškės garsui“, „Draugui“, nes „gyvas ir rašytas žodis“ buvo, jo manymu, veiksmingesnis siekiant rezistencinio sąjūdžio (LF) narių tikslo ugdyti „stiprią tautinę sąmonę“ per „gyvą ryšį su tautos praeitimi“, per „savos tautinės kultūros gelbėjimą ir palaikymą“. Visuomeninius darbus, kaip leidžia numanyti vėlesnis (kai jis jau gyveno Romoje) susirašinėjimas su draugais (Maceina, Brazaičiu, Grinumi), jis derino su Lietuvių fronto vadovybe arba bent aptardavo su bičiuliais. Juk LF savo veikloje laikėsi tam tikros strategijos ir taktikos, todėl ir jo nariai,

„ieškodami bendro labo“, pirmiausia turėjo dirbti ten, kur tuo metu buvo reikalingi. Nors dažniausiai LF nariai buvo vieningi svarstydami vieną ar kitą klausimą, tačiau ir tarp jų kartais pasitaikydavo ir paprastų nesusipratimų, ir nesutarimų, o retkarčiais - netgi konfliktų. Pavyzdžiui, kai Ivinskis jau kelerius metus dirbo Vatikano archyvuose, jam buvo pasiūlyta užimti lietuvių gimnazijos Vokietijoje direktoriaus vietą. Profesorius griežtai atsisakė, nors ir buvo spaudžiamas „iš visų pusių“, net ir draugų. Po Ivinskio atsisakymo J. Grinius parašė griežtą laišką (1954 m. birželio 23 d.) Europos LF bičiulių vadovybei, kuriam apkalta savo draugą (beje, ir giminaitį) Z. Ivinskį bei kitus LF narius, kad jie šį klausimą svarstė „ne rezistencijos sąjūdžio dvasioje, bet individualistinės profesijos plotmėje“. Grinius apkalta Ivinskį (ir jį palaikiusius žmones) „oportunizmu“, „rizikos baime, idealizmo neparodymu“, žodžiu, „tokia pozicija, kuri nesuderinama su ligšioline LF linija“, nes šiuo atveju neatlikta rezistencinio sąjūdžio nario pareiga. O rezistencinio sąjūdžio vadai bei nariai turi būti pasirengę stoti ten, kur „rezistenciniai uždaviniai šaukia“, - rašė Grinius 1954 m. birželio 24 d. Maceinai. Toliau tame pačiame laiške jis rašo: „Žiūrint lietuviybės reikalų, gimnazija kaip tik yra kovos laukas, kur reikia kovoti prieš svetimas įtakas“. Maceina, gindamas Ivinskio apsisprendimą likti dirbti Vatikano archyvuose ir atmesdamas „melagingus“ kaltinimus, parašė J. Griniui ilgą laišką, kuriame jį patį apkalta „nesąžiningumu“, „demagogija“ ir „siauru“ rezistencijos uždavinių supratimu. Jis pareikalavo, kad Grinius „atšauktų“ savo raštą, parašytą LF bičiulių vadovybei,

priešingu atveju pagrasino imtis tam tikrų griežtų veiksmų⁶⁶... Maceina, sutikdamas su Griniaus mintimi, kad rezistencinio sąjūdžio vadai bei nariai turi būti pasirengę stoti, „kur rezistenciniai uždaviniai šaukia“, ir su tuo, kad lietuviška gimnazija yra svarbus „kovos laukas“, rašo Griniui: „Tačiau ar gimnazija yra vienintelis tremtyje toksai kovos laukas? Ar ji yra vienintelis rezistencinis uždavinys, kuris šaukiasi atliekamas? *Iškasti iš užmaršties archyvo Lietuvos istorijos medžiagą, pateikti ją apdirbtu pavidalu lietuviškajam jaunimui, parodyti Lietuvos praeitį tikroje šviesoje svetimšaliams* (išskirta mano - T. M.) yra taip pat rezistencinis uždavinys ir kovos laukas, nes čia svetimos - nelietuviškos ir nekrikščioniškos - įtakos braunasi nemažiau, negu į gimnaziją. Graži bus mūsų rezistencija, jei Zenonas direktoriaus, o koks vokiečių Hellmanas, ar Johansenas, ar X, ar Y rašys Zenono mokiniams Lietuvos istoriją! Jeigu mes turėtume du ar tris Zenonus, galėtume vieną siųsti direktoriauti. Tačiau mes jį turime *tik vieną* (išskirta mano - T. M.). Išimti jį iš Romos posto, reiškia šį postą apnuoginti ir Lietuvos istorijos tyrimą palikti šalia, o jos rašymą atiduoti į svetimųjų rankas. Į Nüttenfeld galima pasiųsti *kitą*, į Romos archyvą *kito* pasiųsti negalima. Išimdami žmogų iš vieno rezistencinio posto, o jį mesdami į kitą, mes tik parodysim, kad mūsų kova yra prie pralaimėjimo slenkščio, nes mes neturime jėgų. Todėl Pats, ruošdamas rezistencinių mūsų planus, gerai pagalvok... Nesuprask rezistencijos per siaurai! Nesuvesk jos į vieną

⁶⁶ A. Maceinos laiškas (1954 m. birželio 29 d.) J. Griniui. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-157.

pedagoginį darbą, nes pedagoginis darbas juk turi būti pagrįstas kultūriniais laimėjimais. Man atrodo, kad reikia duoti lietuviškajam jaunimui į rankas lietuviškų knygų, o joms parašyti reikia žmonių... Svetimą kultūrinę įtaką galima atsverti tik sava kultūra, o ne pedagogų moralais. Todėl paimti Zenoną iš kultūrinės srities, kurioje jis dirba, ir perkelti į administracinę sritį būtų iš tikro rezistencija iš atvirkščio galo."⁶⁷

Taigi Ivinskis nesutiko užimti lietuvių gimnazijos direktoriaus vietos. „Tačiau tai, rodos, yra vienintelis atvejis, kai Ivinskis, net spaudžiamas, visuomeninės pareigos neprišiemė“⁶⁸. Jis puikiai suvokė, kad visuomeninės pareigos jį blaško, sekina, neleidžia užsiimti mėgstamu darbu, tačiau visai atsisakyti jų negalėjo, nes ir jis (kaip ir Maceina) matė, kaip šiam darbui aukojasi artimi jo draugai. „Kažkoks įgimtas pareigingumo bei atsakingumo jausmas vertė Ivinskį nesiurtyti, kai jam buvo dedama ta ar kita visuomeninė pareiga“⁶⁹. Bet kartais atrodo, kad jam patinka tas visuomeninio gyvenimo šurmulyš, patinka visur dalyvauti, būti visur kviečiamam... Juo labiau kad „visuomenės tarnyboje Ivinskis visuomet buvo pageidaujamas. Pageidaujamas pirmiausia dėl jo darbo metodo. Jis mėgo prisiimti konkretų uždavinį ir jį vykdyti energingai, ir net su aistra. Buvo žinoma, jei Ivinskis prišiemė uždavinį, jį atliks, kiek tik jį atlikti įmanoma. Buvo pageidaujamas ir dėl socialumo. Nuoširdus, atviras, pagerbiąs tą, su kuriuo kalba, ištikimas

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ A. Maceina. Tasai nepažįstamasis Ivinskis. // Aidai, 1972 m. balandis, p. 131.

⁶⁹ Ten pat.

uždaviniui, ištikimas jo atstovaujamai institucijai, ištikimas draugam. O be to dar linksmas, visuomet optimistas, tuo jis laimėdavo kitų simpatijas ir pasitikėjimą.⁷⁰ Tačiau šis darbas atimdavo pernelyg daug jėgų. Tai išties buvo „tikra nelaimė“, kaip kadaise jis rašė J. Urbšiuui, kad turi „daug darbų“... Beje, visuomeninių pareigų jis neatsisakė ir vėliau, kai 1949 metų rudenį galų gale apsisprendė vykti į Romą, į Vatikano archyvus, apie tai svajojęs nuo 1927 metų. Tais metais ši jo svajonė pagaliau išsipildė...

Ivinskis buvo vienas iš pirmųjų lietuvių, patekusių į Vatikano archyvų „aruodus“⁷¹, ir dirbo čia ištisą dešimtmetį. Jam tada buvo 41 metai. Maceina teigia, kad į šį laikotarpį neįeina Ivinskio išvykos, tiksliau, pertraukos, kai jis išvykdavo iš Romos dėl kitų reikalų⁷² - pirma tik dėl visuomeninių, vėliau ir dėl jų, ir dėl tiesioginių savo pareigų Bonos universitete. Ivinskis, vartydamas Lietuvos istorijos klodus, archyvuose dirbo su didžiule aistra ir atsidėjimu. Kitaip gyventi jis nemokėjo, be to, atrodo, ir nenorėjo, nors laiškuose draugams ne kartą skundėsi dideliu darbo krūviu. Bet kaip tik *šis* krūvis jo nebaugino ir tiek nevargino kaip visuomeninis - juk jis galų gale galėjo dirbti mėgstamą darbą. Visuomeninė veikla, į kurią jis pasinėrė atsidūręs tremtyje ir kuri, atrodė, visai užpildė jo gyvenimą, kuriam laikui buvo nustumta į šalį, tačiau ne

⁷⁰ J. Brazaičio kalba Z. Ivinskio mirties minėjime Niujorke (1972 01 30).
// Kn.: Ugninis stulpas, 2000, p. 445.

⁷¹ Pirmas lietuvis, kuris dirbo šiuose archyvuose, buvo prel. J. Totoraitis. (Žr. Z. Ivinskio straipsnį „Vatikano archyvas - aruodas lietuvių kultūros istorijai“. / / Aidai, 1950, Nr. 3, p. 110.)

⁷² Žr. A. Maceina. Tasai nepažįstamasis Ivinskis, p. 134.

visai... Netgi dirbdamas archyvuose kai kurių darbų jis negalėjo atsisakyti. Būdamas tikras ateitininkas, jis niekada neatsisakydavo skaityti paskaitas: 1950 metų pavasarį Romos ateitininkams skaitė paskaitų ciklą apie lietuvių visuomenės diferenciaciją valstybės atkūrimo laikotarpiu⁷³, visada dalyvaudavo kasmetinėse studijų savaitėse, kur, beje, ir privalėjo dalyvauti kaip Europos lietuvių fronto bičiulių pirmininkas. Jis ir čia beveik visada skaitė paskaitas. Apžvelgę šių paskaitų temas, susidarysime vaizdą, kokios problemos Ivinskį jaudino: lietuvių tautos „išsilaikymas“, jos vieta kitų tautų „šeimoje“, jos kultūrinis pašaukimas... Taigi problemos buvo tos pačios ir jas reikėjo spręsti. Ivinskis buvo įsitikinęs, kad studijų savaitės labai svarbių, LF narių, veikimo dalis, ir ne tik dėl to, kad čia buvo svarstomos įvairios - socialinės, istorinės, visuomeninės - problemos, bet ir todėl, kad šios studijų savaitės jungdavo lietuvius, gyvenančius svetur. Čia jie galėjo gauti reikiamos informacijos, apsvarstyti aktualias problemas, įsijungti į konkrečią veiklą, kad galėtų pagelbėti Tėvynei. Nuo pat pradžios šias savaites rengė tik Europos lietuvių fronto bičiuliai, o vėliau į šią veiklą įsijungė ir ateitininkai, ir skautai, ir studentai... Kaip ilgametis Lietuvių katalikų mokslų akademijos (LKMA) narys (nuo 1933 m.), Ivinskis į jos veiklą įsitraukė dar dėstydamas Vytauto Didžiojo universitete ir aktyviai joje dalyvavo. Beje, jis buvo pirmas istorikas, gavęs 1939 metais LKMA akademiko vardą. Tad nors Ivinskio apkrovimas visuomeniniais

⁷³ Žr. A. Vasiliauskiene. Prof. Zenonas Ivinskis ir LKMA. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, Vilnius, 1994, T. VIII, p. 226.

darbais, kai jis dirbo Vatikano archyvuose, kiek ir sumažėjo, tačiau nedaug. Jis tikrai buvo „visa aistra pasiruošęs tarnauti mokslo tiesai“, bet, kaip sakė Brazaitis, jeigu atimsi „iš jo rūpestį visuomenės reikalais - dvasiškai Ivinskį nužudysi. *Rūpestis mokslu ir rūpestis visuomene jame neatsiejami* (išskirta mano - T. M.), nors tie du rūpesčiai vienas su kitu konkuruoja aiškiai mokslo tiesos nenaudai ir Ivinskio psichologiniam tragizmui“⁷⁴. Retkarčiais Ivinskis bandė priešintis, tarsi norėjo nusimesti visokius įsipareigojimus, atsisakyti jam primestų pareigų, bet tas nelemtas „atsakingumo jausmas“, tikriausiai ir nenoras, neleido to padaryti. Kaip pavyzdį galima pateikti tokį faktą: kai 1951 metais Brazaitis rengėsi išvykti į Ameriką (tuo metu jis kaip tik buvo VLIK'o Užsienio reikalų tarnybos valdytojas), „jis išplėšia iš Romos keliems mėnesiams prof. Z. Ivinskį, kad šis jį pavaduotų“⁷⁵. Ir šis nesipriešina: „Aš nenorėčiau užsitraukti priekaišto, kad vis bėgu nuo darbo, kad esu nedrausmingas, kad netikiu idealais. Tad nestatau klausimo dėl savo asmens iš esmės. Jeigu jūsų kolektyviai bus jau sutarta, kad tikrai nebėra kitos išeities, kad aš naudingesnis pas jus, tai šoksiu į tą man labai šaltą vandenį“, - rašė Ivinskis 1951 m. lapkričio 18 d. Maceinai. Tačiau VLIK'o Užsienio reikalų tarnybos valdytoju jis buvo neilgai, atrodo, tik septynis mėnesius, nes Lietuvių frontas netrukus (1952 m. rudenį) pasitraukė iš VLIK'o... Nesveika atmosfera, kuri vyravo VLIK'e, nesantaika tarp

⁷⁴ J. Brazaičio kalba Z. Ivinskio mirties minėjime Niujorke (1972 m. sausio 30 d.). // Kn.: Ugninis stulpas, p. 451.

⁷⁵ J. Grinius. Prof. J. Brazaičiui 50 metų. // Aidai, 1954, Nr. 1, p. 46.

jaunesniųjų ir senųjų politikų, nuolatiniai konfliktai tiesiog „smaugė“ Ivinskį, nors šis „taikos šalininkas“⁷⁶ ir bandė ieškoti bendro susitarimo, ieškoti, kaip jis rašė Maceinai, „kelių ir būdų suvesti žmones bent elementaraus savitarpio pasitikėjimo forma“⁷⁷. Apie šią lietuvių veikėjų nesantaiką liudija ir Maceinos laiškas Brazaičiui, rašytas 1952 m.: „Laiške Jonui ir Zenonui Pats sakai, kad dabartinė Lietuvos laisvinimo veikla „reiškia tą tarpgrupinių santykių košmarą, kuris smaugte smaugia bet kurią pozityvią veiklą, bet kuri konstruktyvų sumanymą“⁷⁸. Todėl sveikintinos Jono ir Zenono pastangos „to smaugimo atsipalaiduoti“. Aš pritariu Jono ir Zenono žygiams, koku nors būdu pergalėti aną košmarą ir išvengti žlugimo. Ieškoti išeities reikia...“⁷⁹ Jie ir ieškojo išeities, bandydami išvengti žlugimo, norėjo sutaikyti politikus, kad sutartinai siektų bendro tikslo - Lietuvos išlaisvinimo... Tačiau žlugimo taip ir neišvengė: LF nariams teko pasitraukti iš VLIK'o veiklos tais pačiais 1952 metais: jie nenorėjo atsisakyti savo principų, kuriuos suformulavo dar būdami jaunaisiais (jie tokie ir buvo) katalikais reformatoriais, o išplėtojo vėliau, jau tapę Lietuvių fronto nariais bei vadais⁸⁰... Taigi Ivinskis, kuriam nešvarūs politiniai žaidimai įgriso iki gyvo kaulo beje,

⁷⁶ „Taikos šalininkas Zenis“ - taip Ivinskį pavadino J. Grinius laiške J. Brazaičiui (1952 m. kovo 14 d.).

⁷⁷ Laiškas rašytas 1952 m. sausio 12 d.

⁷⁸ Čia A. Maceina cituoja žodžius iš J. Brazaičio laiško, rašyto Maceinai 1952 m. vasario 24 d.

⁷⁹ Maceinos laiškas (1952 m. kovo 22 d.) J. Brazaičiui. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-139.

⁸⁰ Apie LF pasitraukimą iš VLIK'o žr. apybraižoje apie prof. Juozą Ambrazevičių-Brazaitį (*Kilnus šviesuolis*).

kaip ir jo bičiuliams, galėjo vėl grįžti į Romą prie savo knygų, kurių taip pasiilgo būdamas Pfullingene. Pfullingenas tapo jam ryškiausia „viso politinio kompleksu“ išraiška, nes būtent ten jis patyrė, *kas iš tikrųjų yra politika*. „Politika yra baisus išradimas žmonėm ir jų charakteriam gadinti. Nė su pyragu prie jos manęs daugiau nepriviliuos“, - rašė jis 1952 m. liepos 11 dieną Maceinai. Vėliau jis ne kartą apgailestavo, kad buvo paaukotas šiai „*menkiausiai* (išskirta mano - T. M.) vertybei“. Tačiau visuomeninės veiklos taip ir nenutraukė: „Mes turime dabar planingai veikti“, - rašė jis 1952 m. laiške Brazaičiui.

Visuomeninis darbas Ivinskiui, be abejo, buvo svarbus, gal toks pat svarbus kaip ir mokslinis; tai pabrėžia ir Brazaitis. Negaliu nesutikti su Brazaičio mintimi, kad „rūpestis mokslu ir rūpestis visuomene jame neatsiejami“, tačiau nenorėčiau pritarti, kad šie rūpesčiai, anot Brazaičio, vienas su kitu „konkuravo“. Ivinskis išties pernelyg daug laiko paaukojo visuomeniniam darbui, bet paaukojo, manyčiau, todėl, kad jam šis darbas buvo tarsi neatskiriama jo pagrindinio - mokslinio - darbo dalis. Juk istorija, būdama idėjų istorija, reikalauja, kad jos būtų realizuotos *konkrečioje* veikloje. „Idėjoms reikia ateities! (...) Reikia didesnio ideologinio ir pasaulėžiūrinio gilumo, *praktinio* (išskirta mano - T. M.) idėjų pritaikymo“⁸¹, teigė Ivinskis. Todėl ir dalyvavo praktinėje konkrečioje veikloje - skaitė paskaitas, garsindamas Lietuvos vardą pasaulyje, norėdamas „kritišku tyrinėjimu paremtą Lietuvos istoriją, jos didybę ... pristatyti svetimiams, kurie ją ir vienoje, ir kitoje pusėje okeano taip mažai dar tepa-

⁸¹ Z. Ivinskis. Žvilgsnis iš praeities į ateitį. // Ateitis, 1952, Nr. 1, p. 3.

žįsta arba ją pažiįsta tik iš dalies, su dideliais trūkumais ir tendencingai"⁸². Jis pristatė Lietuvą ir bendradarbiaudamas anglų kalba leidžiamame žurnale „Lituanus“, Vatikano dienraštyje „L'Osservatore Romano“, kituose užsienio leidiniuose... Visa tai darė tam, kad Lietuva, lietuvių tauta neišnyktų iš pasaulio žemėlapyje, kad savitas jos veidas neliktų nepastebėtas, kad ji neištirtų pasaulio tautų „margumyne“. Jam rūpėjo Lietuvos „išsilaikymas“. Todėl jo išitraukimas ir į politikę, ir į visuomeninę veiklą, kuri, beje, tuo metu turėjo ryškų politinį atspalvį (tikriausiai ir visada turi), buvo dėsningas... Lietuvos istoriją jis norėjo atskleisti su visu jos įvykių bei faktų tikslumu, vadinasi, visiškai pagrįstai. Todėl, atsidūręs Vatikano archyvuose, jis ir pradėjo „bėgti per profesiją“, tarsi žinodamas, kad reikia skubėti, nes nesuspės įvykdyti viso savo sumanymo...

Sunku tiksliai pasakyti, kada Ivinskiui gimė sumanymas parašyti išsamią Lietuvos istoriją. Atrodo, kad seniai, nes kas yra visi kruopštūs jo tyrinėjimai įvairiuose Lietuvos istorijos mokslo srityse (politinėje, ūkinėje, religinėje, kultūrinėje, geografinėje) ir kas yra visos jo studijos bei straipsniai, jeigu ne pasirengimas dideliam darbui... V. Trumpos teigimu, Lietuvos istorijos mokymas universitete „buvo pasidalijamas: vieni profesoriai koncentravosi prie jos viduramžių, kiti - prie XVI-XVIII a., tretii - prie pačios naujausios Lietuvos istorijos"⁸³. Šis „koncentravimasis“ nusako istorikų

⁸² Z. Ivinskis. Lietuvių istorija naujų šaltinių ir pokario tyrinėjimų šviesoje. // LKMA suvažiavimo darbai, t. 5, p. 599.

⁸³ V. Trumpa. Ilgai laukta Zenono Ivinskio istorija. // Kn.: Apie žmonės ir laiką, 2001, p. 364.

mokslininkų tyrinėjimo sritį ir jų specializaciją istorijos moksle. Z. Ivinskio mokslinių interesų apimtis, gausiai patvirtinta darbais, buvo tokia plati, jog galima išvelgti iš anksto užsibrėžtą veikimo planą arba bent išankstinį nusistatymą imtis labai didelio darbo... Tačiau pats Ivinskis ilgą laiką apie savo planus išvis nekalbėjo. Maceinos teigimu, Ivinskio tikslas, kuriam jis vyko į Romą, buvo „Lietuvos istorija“. Taigi jau 1949 metais šis tikslas buvo apibrėžtas bei aiškus. Bet užsakymą ją parašyti iš Lietuvių fondo jis gavo, deja, pernelyg vėlai... Su dideliu apmaudu 1955 metais laiške Maceinai Ivinskis konstatuoja, kad lietuvių institucijos nesidomi mokslo reikalais, kad „labai vienašališkai proteguojama tik romanai, dail. literatūra etc. *Argi mūsų kultūra daug pažengs į priekį, jeigu stovės lentynose prikrauta daugybė lėkštų romanų?* (išskirta mano - T. M.)“⁸⁴. Ivinskis buvo gilus ir įžvalgus žmogus, jis turėjo pagrindo priekaištauti lietuvių institucijoms, kurios privalėjo rūpintis lietuviškąja kultūra, ir dėl neįvertinto savo triūso Vatikano archyvuose, ir dėl „nesidomėjimo“ jo bičiulių ir kitų kultūrininkų tikrai vertingais kūriniais. Šis „nesidomėjimas“ jau tada kėlė pavojų visai Lietuvos kultūrai ir jos ateičiai. O mūsų laikais, akivaizdu, tai tapo tiesiog pražūtinga. Straipsnyje apie Ivinskį Maceina atkreipia dėmesį į vieno Ivinskio pažįstamo žodžius, kuriuos šis metė Ivinskiui: „Archyvai nepabėgs“. „Taip, *archyvai* nepabėgs, - rašo Maceina. - Bet pabėgs *žmonės* iš tų archyvų. Pabėgs žmogus iš mokslinių tyrinėjimų. Gera užsakinėti rašyti istoriją ar istorijas (filosofijos, literatūros,

⁸⁴ Laiškas parašytas 1955 m. balandžio 10 dieną.

priešistorinių laikų). Tačiau ar ilgai bus dar *kam* užsakyti? Ar ne per vėlai šie užsakymai ateina? *Ivinskio pavyzdys yra didelis mums išspėjimas* (išskirta mano - T. M.). Taip pat gera skirti premiją už mokslo veikalus. Bet ar bus *už ką* ją skirti? Ar nepavėlavome ir su premijomis? Ivinskio nusiskundimas nebuvo be pagrindo. Kurti mokslo veikalą nėra tas pat, kas ir kurti dailiosios literatūros dalyką. Kai paskata ateina senatvės dienomis, ji kelia tik gaudulio ir šypsenos." Ir čia pat Maceina meta pagrįstą kaltinimą institucijoms, kurios turi rūpintis *tikrąją* lietuviškąją kultūra: „Jei kuri nors liet. institucija ar asmuo būtų sudaręs su Ivinskiu sutartį parašyti Lietuvos istorijai prieš 10 metų, vadinasi, kai jis buvo dar Romoje, šiandien tikriausiai turėtume aną tritomę istoriją. O dabar...“⁸⁵

1949 metų rudenį atvykęs į Romą, Ivinskis Vatikano archyvuose rado gausybę medžiagos seniai sumanytai studijai - „Lietuvos istorija“. Ši jo Knyga (jis norėjo parašyti Knygą didžiąja raide) turėjo, pasak jo, tapti paminklu „*nemariajai* Lietuvai“. Sava tritome Knyga, dar neparašyta, bet beveik išnešiotą, jis tarsi norėjo pabrėžti, kad Lietuva gyvuos per amžius, nes pati jos praeitis, tokia didinga ir savita, neleis jai iširti pasaulio tautų ir kraštų „margumyne“... Rengtis šiam didžiuliam darbui jis buvo pradėjęs, manyčiau, dar studijų metais, kai rausėsi Karaliaučiaus, Berlyno, Dancigo, Rygos archyvuose, ieškodamas dokumentinės medžiagos savo mažesniems darbams. Dabar jis pasiekė archyvus, kuriuose dar nė vienas lietuvis,

⁸⁵ A. Maceina. Tas nepažįstamasis Ivinskis. // Aidai, 1972, balandis, p. 135.

išskyrus prelatą J. Totoraitį, nebuvo dirbęs. Vatikano archyvus jis pavadino „aruodu lietuvių kultūros istorijai“. „Archyvuose ir puikioje Vatikano bibliotekoje, trumpai kalbant, pagaliau suradau save... Pradėjau naują gyvenimą. Dabar net politikos nebeseku ir laikraščių, galima sakyti, neskaitau... Į savo darbą, kurį tikrai kas nors jau turėjo anksčiau dirbti, žiūriu kaip į savotišką *visuomeninį* (išskirta mano - T. M.) reikalą“, - rašė Ivinskis 1949 m. Maceinai. Ivinskis neapsiribojo vien Vatikano archyvais: Romoje ir kituose Italijos miestuose buvo daug ir kitų archyvų. Maceina, remdamasis paties Ivinskio laiškais, teigia, kad pačioje Romoje Ivinskis dirbo „mažiausiai keturiuose archyvuose“⁸⁶. Jis džiaugėsi „medžiagos gausa“ ir stengėsi aprėpti jos kuo daugiau, nes jo Istorija turėjo būti paremta tik patikimais šaltiniais ir griežtai argumentuota. Todėl jam buvo svarbus kiekvienas menkniekis, kiekviena smulkmena, žodžiu, viskas, kas tik buvo susiję su Lietuvos istorija. Anksčiau Ivinskio gyvenimas buvo nepastovus, jis pats jautėsi tarsi blaškomas į visas puses, o dabar jo gyvenimas įgijo tam tikro pastovumo - nuo pat ankstyvo ryto iki vėlumos jis dirbo archyvuose, raskamas vis daugiau jį dominančios medžiagos, kad vėliau ją galėtų paskelbti... Ir, savaime suprantama, jis daug rašė - monografijas ir straipsnius, tiek sukaktuvinius, kaip ir anksčiau aktualindamas Lietuvos praeitį, tiek proginius bei teminius. Tačiau už šį darbą dažniausiai nebuvo mokama, tad gyveno labai vargingai. „Prof. Z. Ivinskis, atsisakęs dviejų kvietimų užimti profesoriaus vietą Jungti-

⁸⁶ Ten pat, p. 134.

nėse Amerikos Valstijose, kur pragyvenimas buvo visiškai užtikrintas, aukodamasis ir Lietuvos istorijos mokslui, pasirinko Romos archyvus, nors ten pragyvenimo nė minimumas nebuvo užtikrintas. Romoje gyveno jis mažame kambarėlyje po laiptais. Mažas staliukas, lova ir lentynos, pilnos rankraščių ir mikrofilmų. Gyveno vargingai, tikriau pasakius - skurdžiai. Stipendijėlę keletą metų gaudavo iš vysk. Vinco Paldolskio. Gerą dalį išleisdavo dokumentų kopijoms ir mikrofilmams. Po vyskupo mirties jį šelpė prel. Pranciškus Juras. Kitų pajamų neturėjo, nors rašė daug straipsnių⁸⁷. Tad kas gi privertė šį žmogų atsisakyti „gero“ gyvenimo Jungtinėse Amerikos Valstijose, kokią pasirinko daugelis lietuvių emigrantų, ir pasilikti Europoje? O pasiliko jis todėl, kad palikti Romą, kaip jis rašė 1954 m. Maceinai, „būtų nemaža skriauda mūsų kultūros ir lituanistikos mokslo reprezentacijai“. Kaip minėta, jam tikrai maža terūpėjo asmeniniai patogumai, asmeninė nauda - jam rūpėjo Lietuvos kultūros išsilaikymas. Tačiau argi ne keista, kad visi tie, kuriems nerūpi asmeniniai patogumai bei nauda, o rūpi savos šalies bei tautos reikalai, jos kultūra, *visada* gyvena skurde? Su kartėliu skaitai Ivinskio, Maceinos, Brazaičio laiškus - visi jie ne tik nesukrovė sau turtų, bet ir padoriau (materialine prasme) pradėjo gyventi tik gyvenimo pabaigoje...

1951 metų pabaigoje Ivinskis vis dėlto buvo „išplėštas“ iš archyvų, nes, kaip minėta, J. Brazaičiui išvykus į Ameriką bendru LF narių sprendimu turėjo

⁸⁷ Kun. Antanas Liuima. Zenonas Ivinskis Romoje. LKMA metraštis, VIII, Vilnius, 1994, p. 242.

užimti VLIK'o Užsienio reikalų tarnybos valdytojo postą... Bet ši Ivinskio išvyka iš Romos, laimei, truko neilgai. Tuo jis ir pats buvo patenkintas. 1952 m. rudenį grįžęs į archyvus, jis rašo J. Brazaičiui: „Romoje aš daugiau padarysiu net pačiam LF. Čia aš naudingesnis... Kaip iš perspektyvos žiūriu, vis labiau esu linkęs manyti, kad taip reikia elgtis..."⁸⁸ Tad nepaisydamas nei nepriteklių, nei kartais atviro savo triūso archyvuose „ignoravimo“, jis tęsė darbus - ieškojo vis naujos ir naujos medžiagos, ėjo „prie kiekvienos praeities liekanos"... „Per trejus-ketverius metus jis tiek persijojo archyvalijų Vatikano archyvo fonduose, kiek kitas per dešimtis metų nebūtų to padaręs, ir tiek prisirinko, nurašė arba nufotografavo dokumentų, liečiančių Lietuvą, kad reiktų visą gyvenimą skirti, kad jie būtų sunaudoti mokslo darbams."⁸⁹ Būtent čia surinkta medžiaga pagrįsti Ivinskio straipsniai ir didieji darbai: „Šventas Kazimieras" (1955 m.), „Merkelis Giedraitis ir jo laikų Lietuva" (1955 m.). Pastarąją studiją jis pradėjo rašyti 1953 metais, dalis jos buvo išspausdinta laikraščiuose, o 1955 metais ji buvo nusiųsta į „Aidų" redakciją ir gavo šio žurnalo mokslo premiją. Atsirado ir leidejas, tačiau Ivinskis neskubėjo jos išleisti atskiru leidiniu, nes, jo manymu, ji buvo ne visai baigta. Prie tokios išvados jis priėjo todėl, kad atsirado naujų faktų bei duomenų, susijusių su vyskupo asmenybe. Tad knygos išleidimą ir atidėjo,

⁸⁸ Z. Ivinskio laiškas (Roma, 1952, Vėlinės) J. Brazaičiui. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-204.

⁸⁹ R. Krasauskas. Istorikas Zenonas Ivinskis. // Aidai, 1968, Nr. 7, p. 294.

nors prelatas Juras, kuris buvo pasiryžęs ją išleisti, ragino jį kuo greičiau rankraštį „paduoti į spaudą“.

Naujų faktų atsiradimas Ivinskiui visada buvo savotiškas stabdys, nes naujų dokumentų šviesoje jam atrodė, kad jis kažko nepadarė arba padarė ne taip, kaip reikėtų... O jis viską norėjo daryti tobulai. Šis jo siekimas (kad ir kaip tai atrodytų paradoksalu) buvo jam tam tikra prasme pražūtingas. Pasak Maceinos, Ivinskis visada bijojo, kad jo pateikiama medžiaga vis dar nepakankamai pagrįsta. Beje, ta baimė nelietė nei jo straipsnių, nei viešų kalbų, matyt, todėl, kad straipsniai ir kalbos yra vienadieniai dalykai. Su didelėmis studijomis kitaip, nes parašyta knyga lyg ir užbaigtas dalykas - jos jau nebepataisysi, nepatobulinsi, nebent ta tema parašysi naują knygą... Didelius veikalus Ivinskis rašė lėtai ir nepaprastai kruopščiai. Be to, ir darbas archyvuose nuolat trikdavo. 1953 metų sausio 1 d. buvo įsteigtas Baltų institutas, turėjęs tirti Baltijos šalių - Estijos, Latvijos ir Lietuvos - praeitį bei kultūrą, tad Ivinskiui, kuris buvo vienas iš instituto kūrėjų ir tapo jo tikroju nariu, teko protarpiais važinėti į Boną skaityti paskaitų, o vėliau, nuo 1955 m., kai buvo išrinktas šio instituto direktoriumi, gyventi ten po keletą mėnesių ir ilgiau, nes ir administracinių, ir kitų darbų, susijusių su instituto veikla, buvo apstu. Taip jis ir gyveno vėl blaškomas į visas puses, nes jo laikas dabar priklausė ne tik darbui archyvuose, bet ir institutui, be to (nuo tų pačių 1953 m.), dar ir Lietuvių enciklopedijai, kur gausu jo istorinių straipsnių, paremtų jo paties surinkta archyvine medžiaga. Kai 1954 m. Ivinskiui buvo pasiūlyta užimti lietuvių gimnazijos Vokietijoje direktoriaus vietą ir jis atsisa-

kė, ši - vienintelį - jo atsisakymą nuo siūlomų pareigų parėmė jo draugai - LF nariai (nors ne visi), nes tikėjo, kad Ivinskis yra tas *vienintelis* istorikas, kuris gali „iškasti iš užmaršties archyvų Lietuvos istorijos medžiagą, pateikti ją *apdirbtu pavidalu* (išskirta mano - T. M.) lietuviškajam jaunimui, parodyti Lietuvos praeitį tikroje šviesoje svetimšaliams"⁹⁰. Ivinskio draugai (ypač Maceina) apgynėjo teisę dirbti mėgstamą darbą, šventai tikėdami, kad pasaulį iš tikro išvys Lietuvai ir jos jaunimui taip reikalinga knyga - Lietuvos istorija, kuri taps ne tik savotišku paminklu Lietuvai, bet, svarbiausia, labai reikalinga priemone ugdyti tautinę savimone ir reprezentuoti Lietuvą pasaulyje. Taigi Ivinskio darbas archyvuose teikė jo draugams daug vilčių. Parašyti Lietuvos istoriją pačiam Ivinskiui buvo svarbiausias gyvenimo uždavinys, kurio, deja, jis taip ir neįvykdė. O neįvykdė dėl daugelio objektyvių ir subjektyvių priežasčių. Viena objektyvių priežasčių buvo, kaip mano Maceina, lietuvių institucijų „nesidomėjimas“ tikrąja kultūra, jos plėtra, o tai išties gali sužlugdyti bet koki norą dirbti kultūrinį darbą... „Jei kuri nors liet. institucija ar asmuo būtų sudaręs su Ivinskiu sutartį parašyti Lietuvos istorijai prieš dešimt metų, vadinasi, kai jis buvo dar Romoje, šiandien tikriausia turėtume aną tritomę istoriją. O dabar tebeturime tik jos *griaučius* (išskirta mano - T. M.), kurių niekas nepajėgs paversti gyvu kūnu...“ Gal pernelyg griežtai pasakyta, nes pirmasis Zenono Ivinskio „Lietuvos istorijos“ tomas atskiru leidiniu vis dėlto

⁹⁰ A. Maceinos laiškas (Freiburg, 1954 m. birželio 29 d.) J. Griniui. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-157.

pasirodė, tačiau gerokai po jo mirties⁹¹. Buvo ir subjektyvių priežasčių - viena, manau, svarbiausia - tas nelemtas siekimas parašyti *tobulą* knygą... Šis nenumaldomas tobulumo siekimas ir neleido jam galutinai užbaigti nė vienos knygos, išskyrus „Šventą Kazimierą“. Tad kyla klausimas - ar kas nors turi teisę jam priekaištauti dėl to? Manychiau, ne. Nerami kūrybinė jo dvasia neleisdavo jam apleisti nė vieno darbo, kurio jis imdavosi iš pareigos Tėvynei, siekdamas kiekvieną jų atlikti kuo geriau... Pavyzdžiui, dėstydamas jis niekad nekartojo savo paskaitų, kiekvienais metais iš naujo rengėsi tam pačiam kursui, tobulino jį; vadovaudamas institutui, stengėsi tobulinti instituto darbą, gerinti kitų darbo sąlygas, pavyzdžiui, įsteigė baltistikos biblioteką... Tuo pat metu, kai dirbo Vatikano archyvuose, sutelkė jaunų istorikų būrelį ir dėstė jiems Lietuvos istorijos šaltinių kursą... Ar galėjo toks įvairus, toks įtemptas gyvenimas pririšti jį vien prie rašomojo stalo?.. Juo labiau kad jam atrodė, jog laiko viskam dar pakaks - „jis nejautė dabarties spaudimo“. Gyvenimas sparčiai bėgo į priekį, o reikšmingiausios jo gyvenimo knygos rašymas judėjo sunkiai. Vis atsirasdavo neatidėliotinų visuomeninių reikalų, kongresų, konferencijų, suvažiavimų, susirinkimų... Be to, dirbo dar ir archyvuose - vis dar kaupė medžiagą pagrindiniam savo veikalui - „Lietuvos istorijai“, juk skubėti nebuvo reikalo, o atskiros rašomo veikalo dalys jau pasirodydavo žurnaluose...

⁹¹ Z. Ivinskio *Lietuvos istorijų iki Vytauto Didžiojo mirties* išleido Lietuvos katalikų mokslo akademija Romoje 1978 metais; šis Ivinskio veikalas išleistas ir Lietuvoje 1991 m.

Atrodė, kad gyvenimas jau seniai juda jam įprasta vaga: vien darbas, darbas ir darbas. Bet taip tik atrodė, nes 1957 m. jo asmeninis gyvenimas pasikeitė. Po ilgų viengungiško gyvenimo metų (pirmoji žmona Cecilija Griniūtė-Ivinskienė mirė 1946 m. Lietuvoje) Ivinskis vedė Pauliną Talanskaitę. „Apie save galiu dar pridėti, jog nuo š. m. 22. VI. esu nebe našlys, o vedžiau tokią aukštaitę nuo Antaliepties. Jaučiau, geriau, patogiau. Buvo nusibodę vienam vienišai gyventi, nors knygos buvo ir liko didelė paguoda. Iš savo darbo stengiuosi nepabėgti. Ariu vis toje pačioje vagoje.“⁹² Vedybos šiek tiek pakeitė jo gyvenimą, nes dabar jis privalėjo rūpintis ne tik savimi: reikėjo užtikrinti pragyvenimą šeimai, tam reikėjo pinigų, o jų jis niekada neturėjo. Ir nors jis tebetęsė darbą archyvuose - arė „vis toje pačioje vagoje“, reikėjo ieškoti rimtų pragyvenimo šaltinių. O ir pačiam nusibodo iš „ubagavimų“, kaip jis rašė Maceinai, gyventi, norėjosi tikrumo. Tiesa, gaunama iš Baltų instituto stipendija pamažu didėjo, bendradarbiavimas su Lietuvių enciklopedija irgi duodavo šiek tiek lėšų, tačiau po vedybų šių pinigų neužteko, tad ne kartą jis buvo priverstas skolintis... Tikriausiai kaip tik nepriteklius, kuris anksčiau jo nebaugino, ir privertė jį 1963 m. galutinai atsisveikinti su Romos archyvų turtais ir grįžti į Vokietiją - nuo vasaros semestro jis pradėjo reguliariai dėstyti Bonos universitete. Tačiau savęs nenuskriaudė, nes archyvuose surinktos medžiagos jau turėjo pakankamai,

⁹² Z. Ivinskio laiškas (Roma, 1957 m. lapkričio 30 d.) J. Keliuočiui. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, J. Keliuočio archyvas, F 31-310.

dabar reikėjo su ja dirbti. Bonos universitetas užsakė jam parašyti Lietuvos istoriją vokiškai, taigi reikėjo, kad surinkti archyviniai duomenys įgytų „apdirbtą pavidalą“ ne tik lietuvių, bet ir vokiečių kalbomis. Svarbiausia - lietuvių, nes pagrindinis jo darbo archyvuose tikslas buvo, kaip minėta, parašyti „Lietuvos istoriją“ - „didžiulį veikalą“, kurį pagal sutartį su Lietuvių fondu turėjo sudaryti trys tomai „maždaug po tūkstantį puslapių“. „Jis jį vadino savo 'Lebenswerk' - testamentu, kurį norėjo palikti lietuvių tautai...“⁹³

Pradėjęs dėstyti Bonos universitete, Ivinskis tarsi grįžo į tolimus laikus, kai dėstymas buvo viena pagrindinių jo veiklos sričių, tik dabar viskas vyko ne tėvynėje, o svetimoje šalyje. Čia jis dėstė Rytų Europos, taigi ir Lietuvos, istoriją, pristatydamas ją „tarp-tautinėj plotmėj“. Jis vykdė savo misiją - objektyviai („kiek žmogiškai prigimčiai nustatytos ribos leidžia“), pasirėmus autentiškais šaltiniais, „patiems išvelgti ir kitiems parodyti Lietuvos istorijos didybę“. Jam rūpėjo „informuoti pasaulį apie tai, ką mes darome ir ko vertingo esame pasiekę Lietuvos istorijos tyrimo srityse“⁹⁴. Todėl jis, kaip ir anksčiau, noriai dalyvavo įvairiausių kongresuose, skaitė paskaitas iš Lietuvos istorijos... Ir dar - „kiekvienais savo dėstymo Bonnos un-te metais Ivinskis paskelbdavo bent vieną didesnę studiją“. 1965 metais pasirodė *Pirmasis*

⁹³ A. Maceina. Tasai nepažįstamas Ivinskis. // Aidai, 1972 m. balandis, p. 137.

⁹⁴ R. Krasauskas. Istorikas Zenonas Ivinskis. // Aidai, 1968, Nr. 7, p. 296.

Lietuvos karalius Mindaugas ir jo palikimas; 1966 - Lietuvos krikšto problema; 1968-1969 - Politinis Lietuvos gyvenimas: jo raida ir lūžiai; 1969 - Liublino unija ir jos šėšėliai; 1971 - Dr. Jonė Deveikė ir jos veikla Lietuvos istorijos srityje... Tačiau laikas ėjo, o svarbiausios jo gyvenimo knygos rašymas lyg ir stovėjo vietoje. Tai kėlė tam tikrą nerimą artimiems jo bičiuliams. Jau 1958 m. Brazaitis straipsnyje, skirtame Ivinskio penkiasdešimtmečiui paminėti, nerimaudamas rašė: „Betgi 50 metų sukaktis lyg ėspėja: ar nepakaks šiuo tarpu, anot Vydūno, kasti gyvybę iš kapų; ar ne metas iš tų mirusių popierių jau kurti paveikslą, kuris prašnektų gyvom spalvom ir linijom apie Lietuvos praeitį? Persiritus į antrą pusšimtį, ar ne metas surinktą medžiagą paversti veikalu ir paleisti į pasaulį“⁹⁵. Nors tame pačiame straipsnyje Brazaitis teigia, kad „istorijos moksle Ivinskis nebuvo ir nėra nuskenęs“, Maceina laikėsi priešingos nuomonės, kurią išsakė savo straipsnyje jau po Ivinskio mirties. Maceinai kliuvo Ivinskio gana vaizdingas savo veiklos Vatikano archyvuose apibūdinimas - „vis dar vežu ir vežu plytas“. Maceinos nuomone, šis Ivinskio pasakymas „tinka *visam* (išskirta mano - T. M.) Ivinskio darbui: *jis visą laiką vežė 'plytas'* - ne tik sau ir gal net mažiau sau, o kitiem ir net kitom kartom. Jis norėjo surinkti visa, kas tik surinkti galima“⁹⁶. Nevisiškai pritarčiau Maceinos nuomonei. Nors paties Ivinskio žodžiai - „vis dar vežu ir vežu plytas“ gana teisingai apibūdina jo veiklą archyvuose, tačiau

⁹⁵ J. Brazaitis. Zenonas Ivinskis (Lygioj plotmėj su Europos mokslininkais). Raštai, t. IV, Chicago, 1983, p. 381.

⁹⁶ A. Maceina. Tasai nepažįstamasis Ivinskis, p. 137.

neatrodo, kad jie, anot Maceinos, „tinka *visam* Ivinskio darbui“. Jeigu jie iš tikrųjų būtų tikę *visam* Ivinskio darbui, šiandien tikrai neturėtume jokių jo darbo rezultatų, jokių „rašytinių versmių“. O turime jų tiek daug, kad tikriausiai prireiks atskiro prof. Z. Ivinskio vardo instituto, kuris galėtų pratęsti jo mokslinę veiklą bei „apdirbtu pavidalu“ išleisti jo palikimą. Juk „rankraščiai nedega“... Beje, nenuostabu, kad minėtas Maceinos straipsnis apie Ivinskį⁹⁷ galėjo sukelti kai kurių Ivinskiui artimų žmonių pasipiktinimą. Štai ką apie tai rašo Brazaitis: „Gavęs naują *Aidų* nr. pirmiausia perskaičiau Tavo apie Zenoną. Man visa tai suprantama ir teisinga, kas apie Zenoną pasakyta...(…) Kitaip, pasirodo, į Paties rašinį pažiūrėjo eilė kitų skaitytojų. Vienoje nedidelėje kompanijoje buvo reiškiamas pasipiktinimas, kad Maceina išniekinęs savo draugą Zenoną, parodęs Zenoną tokį „nenuoširdu“, rodantį į akis nuoširdų veidą, o už akių smerktiną...“⁹⁸ Kiekviename straipsnyje galima išvelgti nebūtų dalykų, ne lygu *kas* skaito ir *kaip* skaito. Tad apie „išniekinimą“ nė kalbos negali būti. Maceinos straipsnyje labai jaučiamas nusivylimas dėl Ivinskio nespėtų pabaigti darbų, tačiau šis nusivylimas, man regis, kilęs kaip tik iš didelės meilės jam. Nepamirškime Maceinos laiško J. Griniui, kuriame jis didžiai įvertino Ivinskį pabrėždamas, kad jis nepakeičiamas ir net vienintelis toks. Be abejonės, Maceinos straipsnis kilo iš įskaudintos ir mylinčios širdies. Taip pat nereikia pamiršti, kad

⁹⁷ Kalbama apie A. Maceinos straipsnį „Tasai nepažįstamasis Ivinskis“.

⁹⁸ J. Brazaičio laiškas (1972 m. birželio 13 d.) A. Maceinai. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F181-74.

Ivinskio draugai dėjo į jį labai daug vilčių tikėdamiesi, kad jo parašyta Lietuvos istorija tikrai išvys pasaulį ir taps tautinio „sąmoningumo šaltiniu“. Deja, taip neįvyko... Net toks santūrus žmogus, koks buvo Brazaitis, dar anksčiau, tarsi kažką nujausdamas, su apmaudu rašė Maceinai, kad Ivinskis daug laiko sugaišo „ne-reikalingiems darbams kaip žydų istorijos“⁹⁹ rašymas, „užuot varęs pirmyn Lietuvos istoriją, kuri turi būti jam paminklas“¹⁰⁰. Ivinskio draugai jaudinosi ne tik dėl to, kad nepasirodė labai reikalinga knyga, bet ir dėl jo paties, „nes kas laiku į rinką neišaina, lieka paskui nepastebėtas“¹⁰¹. „Išeiti į rinką“ Ivinskis tikrai neskubėjo, manyčiau, laimei, - „rinka“ jam visai nerūpėjo, beje, kaip ir pačiam Brazaičiui...

Maceina dažnai kartodavo, kad „laiškai labiausiai atskleidžia žmogų“. Iš dalies tai tiesa, tačiau ar tai tokia jau neginčijama tiesa Ivinskio atžvilgiu, kaip teigė ir Maceina, ir Brazaitis, ir Grinius? Manau, kad ne visai taip. Ivinskis, kaip atrodo, nebuvo atviras žmogus, greičiau uždaras. O ir jo paties nusistatymas žmonių atžvilgiu, kuris, beje, atsiskleidžia jo laiškuose, kuriuose gausu pastabų apie įvairius žmones, nebuvo išvien teigiamas. Kažin ar žmogus, kuris „apie žmones geros nuomonės neturėjo“, jų atžvilgiu buvo „labai kritiškas“, kaip rašė Maceina, buvo toks atviras net ir su artimiausiais draugais, kad laiškuose jiems iki galo atsiskleistų? Manyčiau, ne. Apie Ivinskį

⁹⁹ Straipsnį apie žydus Lietuvoje Ivinskis parašė („Aidai“, 1971 m., Nr. 10 ir 1972 m., Nr. 1-2) paskutinę savo gyvenimo vasarą (1971 m.).

¹⁰⁰ J. Brazaičio laiškas (1972 m. sausio 6 d.) A. Maceinai. M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, Maceinos archyvas. F181-74.

¹⁰¹Ten pat.

daugiausia *liudija jo veikla*. Tad, mėgindama prisirišinti prie jo asmenybės, aš ir bandžiau vadovautis būtent šia veikla ir, be abejo, artimų jo draugų laiškais, tačiau daugiausia tais, kur kalbama apie jų bendrą visuomeninį bei politinį darbą, pagrįstą tam tikra ideologija, kuri neleido jiems nukrypti nuo užsibrėžto kelio, išsižadėti savo idealų, padėjo išlikti ištikimiams Dievui ir Tėvynei. Jie buvo skirtingų profesijų žmonės, bet savo profesinėje veikloje vadovavosi tomis pačiomis idėjomis, kurios išugdė jų pasaulėžiūrą...

Ivinskio kaip istoriko darbą deramai įvertinti gali tik profesionalas, nors kai kuriuos jo mokslinio darbo aspektus, manau, gali įvertinti ir ne specialistas. Turiu galvoje nuoseklų ir tiesų jo ėjimą į Lietuvos istorijos gelmes griežtai per šaltinius, per dokumentus. Šis nenumaldomas istorinės tiesos ieškojimas, pasiryžimas tarnauti tik tiesai atskleidžia tikrąjį Ivinskio veidą, kuris dažnai buvo tarsi slepiamas po nerūpestingo linksmuolio kauke... O primygtinis praeities „aktualinimas“ rodo jo platų ir šiek tiek neįprastą (gal ne specialistui?) požiūrį į istorijos vaidmenį žmogaus gyvenime. Atrodo, kad Ivinskis buvo naujos, dar visai nežinomos kartos istorikas. Suvokti jo asmenybę labai sunku, gal sunkiau negu kokią nors kitą, ne mažiau reikšmingą asmenybę. Tad labai prasmingai Maceina pavadino Ivinskį „nepažįstamuju“. Jį išties sunku pažinti. Gal todėl, kad jis, regis, nuolat nešiojo kaukę, retai ją nusiimdamas, nes „apie žmones geros nuomonės neturėjo“... Sunku suvokti dar ir todėl, kad jo užmojai buvo tokie platūs, jog norint juos įvykdyti tarsi reikėjo būti nemirtingam. Ne visai suprantama, koku būdu jis norėjo tai padaryti. Beje, apie mirtį...

Ape mirtį Ivinskis visai negalvojo. Maceinos teigimu, „mirties klausimas“ jam nekilo „nei teoretiškai, nei praktiškai“ - „mirtis jam atrodė esanti kažkur toli“¹⁰², taip toli, kad ir galvoti apie ją lyg ir nebuvo prasmės. O ji jau buvo ne už kalnų...

Ivinskis tikriausiai visai „nejautė dabarties spaudimo“, nejautė, kad „visi esame saulėleidžio kelyje“¹⁰³, kaip rašė Brazaitis, todėl ir skubėjo neskubėdamas. Būtent šiame „dabarties spaudimo“ nejutime Brazaitis išvelgė Ivinskio tragizmą. Maceina, sutikdamas su šia išvada, kuri, jo manymu, tiko visiems tremtiniais, *asmeninę* Ivinskio tragiką išvelgia kitur, būtent „džiaugsmo medžiagos gausa“ ir baimėje, kad iš jo darbų neišeitų tik „kliunkiai užperai“¹⁰⁴. Panašią mintį išsakė ir Brazaitis: „man rodos, - rašė jis, - kad Zenono tragedija ta, kad jis per daug „žino“ ir viską, ką žino, nori pasakyti. Tada pasidaro neapžiojamas, nenukandamas dalykas“¹⁰⁵.

Bet grįžkime šiek tiek atgal - jo gyvenimas dar nesibaigė, jis vis dar dėstė Bonos universitete. Šis darbas truko ligi pat jo mirties, o pasirengimas paskaitoms atimdavo daug brangaus laiko. Tai tiesa. Bet jeigu vėl prisiminsime, kad viską, ką tik darydavo, Ivinskis norėjo atlikti dar ir *tobulai*, tada paaiškės, kiek laiko, pastangų bei sveikatos kainavo šis noras, nes tobulinimas - nesibaigiantis procesas ir, deja, jokie gyvenimo - nei trumpo, nei ilgo - neužteks pasiekti

¹⁰² A. Maceina. Tasai nepažįstamasis Ivinskis, p. 142.

¹⁰³ J. Brazaičio laiškas (1971 m. gruodžio 16 d.) Z. Ivinskui.

¹⁰⁴ A. Maceina. Tasai nepažįstamasis Ivinskis, p. 138.

¹⁰⁵ J. Brazaičio laiškas (1971 m., Joninės) J. Griniui. // Kn.: Ugninis stulpas, 2000, p. 439.

tobulumui. Be abejo, Ivinskis buvo tikrų tikriausias idealistas kilniausia šio žodžio prasme: norėjo pasiekti idealą, vis artinosi prie jo, bet pasiekti negalėjo. O, matyt, manė, kad galės... Todėl ir idealistas net, pasakyčiau, - idealistas svajotojas. Todėl ir neparašė svarbiausio savo gyvenimo veikalo, kuris turėjo būti visų knygų knyga - juk „knyga išaina kartą amžiuje“, rašė jis Maceinai. Todėl ir kiti stambūs veikalai, tokie kaip „Merkelis Gedraitis ir jo laikų Lietuva“, liko neužbaigti... Tad, manyčiau, jo tragizmo priežastis buvo tikrovės *nesutapimas* su idealu; tai jis stipriai juto ir išgyveno.

Prof. Z. Ivinskis - vienas žymiausių lietuvių istorikų, gal net pats žymiausias ir įdomiausias iš visų buvusių ir esančių. Ir nors Maceina su tam tikru susierzinimu ir parašė, kad vietoj Lietuvos istorijos mes „dabar turime tik jos griaučius“, tačiau tai, ką jis pavadino „griaučiais“, veikiau tiktų pavadinti Lietuvos istorijos mokslo pagrindu - tokie tvirti ir didingi šie „griaučiai“. Nors Ivinskio draugai ir pranašavo, kad šių „griaučių“ „niekas nepajėgs paversti gyvu kūnu“, kad „ko nebus padaryta *dabar*, to nebus padaryta niekad“, jų pranašystė, laimei, nepasitvirtino. Didžiulį Ivinskio palikimą po jo mirties pradėjo leisti Lietuvių katalikų mokslo akademija. Taigi atsirado tie, kurie ėmėsi nelengvo darbo „griaučius“ paversti kūnu. 1978 metais pagaliau pasirodė ilgai lauktas pirmasis Z. Ivinskio *Lietuvos istorijos* tomas. Ivinskis jo nespėjo „visiškai užbaigti“. Rankraštį parengė „vienas iš mūsų darbščiųjų Romos istorikų kun. Paulius Jatulis“¹⁰⁶.

¹⁰⁶ V. Trumpa. Ilgai laukta Zenono Ivinskio istorija. // Kn.: Apie žmones ir laiką, 2001, p. 363.

Gal parengė kiek kitaip, negu tai būtų padaręs pats Ivinskis, tačiau galima tik džiaugtis, kad knyga išėjo ir buvo deramai įvertinta. Žinomas istorikas E. Gudavičius savo apžvalgoje *Zenonas Ivinskis ir jo veikalas* pripažino, kad „Z. Ivinskis parašė geriausią (išskirta mano - T. M.) Lietuvos istoriją, kokią iki šiol turėjome. Tai lietuvių tautos, jos valstybingumo istorija, paremta kvalifikuota mokslinė mintimi. ... Gaila, kad šio veikalo teparrašyta tik pradžia.“¹⁰⁷ Prof. E. Gudavičius pabrėžia stipriąją Z. Ivinskio veikalo istoriografinę pusę. Autorius iki smulkmenų buvo susipažinęs su literatūra, labai gerai suvokė kiekvieno klausimo problematiką. Z. Ivinskio „Lietuvos istorija“ yra istoriografiška gerąja šio žodžio prasme: įvykiai ir reiškiniai čia aptariami pasvėrus įvairių autorių vertinimus, nebijoma pasakyti, kad pasikliaujama viena ar kita nuomone ar apskritai jokia nepasikliaujama, ir klausimas lieka neišspręstas. Antra svarbi veikalo teigiamybė išplaukia iš jo apgalvotos periodizacijos: laikotarpių skyriai paremti ne įvykių išvardijimu, o jų prasmės, taigi ir istorinės raidos, atskleidimu. Šitaip prieš mus išskyla istorinis procesas¹⁰⁸. Savo veikalo pratarmėje Ivinskis aiškiai apibrėžė pagrindinę idėją, kuria jis vadovavosi užsimojęs parašyti Lietuvos istoriją: „Visą savo dėstymą norime sutelkti apie *valstybingumo idėją* lietuvių tautoje. Kaip ji *atsirado*, vystėsi, išbujojo ir pasikui silpo ir kaip ji vėl *atsigavo* ir vėl buvo realizuota, yra mūsų darbo vedamoji mintis per visus šimtme-

¹⁰⁷ E. Gudavičius. *Zenonas Ivinskis ir jo veikalas.* // Kn.: *Zenonas Ivinskis. Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*, Vilnius, 1991, p. 420.

¹⁰⁸ Ten pat.

čius. Ji paryškinta politinio, religinio, kultūrinio bei ūkinio gyvenimo faktais.¹⁰⁹ Taigi *valstybė* Ivinskiui buvo tautos individualybės išraiška ir tautos istorijos pagrindas. Tautos individualybės išsaugojimu jis rūpinosi visą gyvenimą - ir rašydamas savo istoriją, ir dalyvaudamas visuomeninėje bei politinėje rezistencinėje veikloje.

Iš tų „plytų“, kurių jis tiek daug privežė, kad jų tikriausiai užtektų pastatyti visą Lietuvos istorijos „rūmą“, dabar jau kiti bando statyti atskirus Ivinskio suprojektuoto „rūmo“ pastatus. Be minėto pirmojo *Lietuvių istorijos* tomo, išėjo dar trys jo raštų tomai. Antrajį tomą, kuris išėjo 1986 m., sudarė *Lietuvos istorijos šaltinių apžvalga*, kur sudėta ir lietuvių pagonių religijos bei kultūros apžvalga, ir bibliografija; trečiasis tomas pasirodė 1989 metais, jo turinys - *Lietuvių kovos su vokiečių riteriais XIII-XV a.*, pagaliau ketvirtasis, išleistas 1987 metais, - *Krikščionybė Lietuvoje*. Ne taip jau ir mažai, nes šie „keturi jo raštų tomai sudaro apie 2,5 tūkstančio spausdintų puslapių“¹¹⁰. Anot M. Jučo, rengiami dar trys tomai: penktas bus skirtas *Lietuvos ūkiui, prekybai*, šeštas - *Lietuvių santykiams su lenkais, rusais*, septintas - *Tautiniam atgimimui ir pokario laikotarpiui*. Be abejo, šie septyni Ivinskio raštų tomai nepims viso jo palikimo - jo rankraščiai saugomi ne tik Romoje, bet ir Martyno Mažvydo ir Vilniaus universiteto bibliotekose. Tad darbo ateities istorikams iki valios, reikia tik noro ir ryžto...

¹⁰⁹ Ten pat, p. 2.

¹¹⁰ M. Jučas. Zenonas Ivinskis ir svarbiausi jo veikalai. // Naujasis židinys, 1993 m. spalio 10 d.

Ivinskis nespėjo pastatyti Lietuvos istorijos „rūmo“, nors statyba prasidėjo seniai ir niekada nebuvo nutrūkusi... Tačiau ar neslypi gili prasmė jo darbų neužbaigtume? Jis visą gyvenimą dirbo ir netgi mirdamas tęsė savo darbą... Tad argi tuo jis pats neužtikrino, neįtvirtino savo darbų tęstinumo? O jeigu taip, vadinasi, kad ir kaip atrodytų paradoksalu, tai galima priskirti prie jo sėkmių... Jis nepadėjo taško po savo darbais. Kiti padėjo, pavyzdžiui, Maceina, kurio darbų neįmanoma pratęsti, nes jis pats juos užbaigė ir pats padėjo tašką. O Ivinskis kitoks, jis paskutinio sakinio pabaigoje padėjo daugtaškį, tarsi nurodymą jo darbą tęsti. Ir jo darbų neužbaigtumas mums tarsi primena apie tęstinumą ne tik darbų, bet ir tradicijų, pačios istorijos - „vienos iš žymiausių tautos dvasinių vertybių“¹¹¹, kuri vis tęsiasi... Ivinskis primena - pratęsti reikia... Tačiau, deja, ne tiek jau daug mes turime tokių tęsėjų, kuriuose būtų gyva „kūrybinė dvasia“ ir tvirtas „istorinio atsakingumo“ jausmas...

¹¹¹ Z. Ivinskis. Lietuvos ir kitų baltų praeitis sovietų aiškinime. // Į laisvę, 1957, Nr. 12, p. 13.

BIOGRAFINĖ RODYKLĖ¹¹²

ZENONAS IVINSKIS gimė 1908 m. gegužės 25 d. Kaušėnų kaime, Plungės vls., Telšių apskr.; mirė Bonoje, Vokietijoje, 1971 m. gruodžio 24 d.

1918 m. įstojo į Telšių gimnaziją, nuo 1919 m. mokėsi Plungės gimnazijoje. 1925 m. gimnaziją baigė Telšiuose.

Nuo 1920 m. ateitininkas.

1923-1924 m. Plungės ateitininkų kuopos pirmininkas.

1925 m. baigęs gimnaziją įstojo į Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą, studijavo Lietuvos istoriją.

1927-1928 m. mokytojavo S. Daukanto mokytojų seminarijoje.

1927-1929 m. Studentų ateitininkų sąjungos centro valdybos sekretorius ir vicepirmininkas.

1929 m. baigė Kauno Vytauto Didžiojo universitetą.

1929-1930 m. studijas gilino Miuncheno ir Berlyno universitetuose.

1932 m. apgynė daktaro disertaciją, skirtą Lietuvos valstiečių XIII-XV a. istorijai.

1933 m. parašė ir apgynė (VI. 12) habilitacinį darbą „Lietuvių ir Prūsų prekybiniai santykiai pirmoje XVI a. pusėje" ir gavo leidimą dėstyti universitete privatdocento titulu.

¹¹² Rodyklė parengta pagal: *Lietuvių enciklopedija*, Boston, t. IX, 1956, p. 199-201; t. 36, 1969, p. 257; S. Sužiedėlio str. *Zenonas Ivinskis istorijos moksle*, Aidai, 1972, Nr. (249-263); E. Gudavičiaus str. *Zenonas Ivinskis ir jo veikalas knygoje Z. Ivinskis. Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*.

1933.IX.1 paskirtas laikinu Visuotinės istorijos katedros vedėju, tuo pat metu (nuo XII iki 1935 VI) atliko karinę prievolę Kaune, šarvuočių rinktinėje.

Nuo 1933 m. Lietuvių katalikų mokslo akademijos (LKMA) narys.

1935.IX.15 paskirtas docentu ir Visuotinės istorijos katedros vedėju.

1937-1940 (VII.17) Teologijos-filosofijos fakulteto sekretorius, tuo pat metu - (1937-1940) LKMA sekretorius.

1940.V.I pakeltas ekstraordinariiniu profesoriumi.

Nuo 1940 m. pabaigos iki 1941 m. rugpjūčio (okupantams 1940.VII.17 uždarius Teologijos-filosofijos fakultetą) dirbo valandininku Vilniaus universiteto Ekonominių mokslų fakultete, dėstė Lietuvos ūkio istoriją ir visuomenės ūkio istoriją; tuo pat metu - 1940.IX-1941 .IV dirbo Kultūros paminklų apsaugos konservatoriumi.

1941 m. rugpjūčio 1 d. grįžo į Kauno universitetą, Laikinosios Lietuvos vyriausybės paskyrimu organizavo Filosofijos fakultetą ir buvo jo dekanas iki 1942 m. pabaigos, dėstė istorijos dalykus, be to, toliau dėstė (iki Lietuvos aukštųjų mokyklų uždarymo 1943.III) Vilniaus universiteto Ekonominių mokslų fakultete.

Nuo 1935.VI iki 1940. VII.31 - dienraščio *XX amžius* redakcinio kolektyvo narys, formaliai - viceredaktorius.

1938 m. išrinktas Estų mokslo draugijos nariu korespondentu ir Hanzos istorijos draugijos nariu.

1939 m. Lituaniistikos instituto istorijos skyriaus narys.

1939 m. LKMA III suvažiavime gavo LKMA akademiko vardą.

Nuo 1941 m. pavasario dalyvavo rezistencijoje.

1941 m. sukilimo sudarytos Lietuvos vyriausybės narys.

1944 m. rudenį pasitraukė iš Lietuvos.

Nuo 1944 m. pabaigos ir 1945 m. Savišalpos komisijos (prie Lietuvių sąjungos) pirmininkas.

1945.VI - 1947.XII Lietuvos raudonojo kryžiaus valdybos narys.

1947-1949 m. dėstė istoriją iš pradžių Nürtingeno, vėliau - Schwäbisch Gmünd lietuvių gimnazijose.

Nuo 1947 m. Ateitininkų federacijos vyr. tarybos narys; iki mirties buvo Ateitininkų federacijos tarybos atstovas Europos ateitininkams.

1949.X.18 išvyko į Romą dirbti Vatikano archyvuose; ten dirbo iki 1963 m.

1952.1.1-VIII.5 pavadavo į JAV išvykusį prof. Brazaitį - ėjo VLIK'o Užsienio reikalų tarnybos valdytojo pareigas.

1953-1971 m. Baltų instituto narys ir daugkartinis jo pirminkas.

1953-1969 m. dirbo Lietuvių enciklopedijoje.

1963.V.1 pradėjo dėstyti Bonos universitete; nuo 1964.11.22 tapo Bonos universiteto privatdocentu ir ėjo šias pareigas iki 1969. VII.8, kai universitetas suteikė jam profesoriaus titulą, šiame universitete dėstė iki mirties.

1956-1971 m. LKMA vicepirmininkas.

1956-1971 m. Europos lietuvių fronto bičiulių valdybos narys ir ilgametis jos pirmininkas.

Žymesnės prof. Z. Ivinskio mokslinės studijos

1928 - *Senovės lietuvių religijos bibliografija* (Kaunas).

1930 - *Vytauto Didžiojo darbai Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje* (Kaunas).

1930 - *Vytauto jaunystė ir jo veikimas iki 1392 m* monografijoje *Vytautas Didysis*.

1930-1931 - *Vytautas Didysis istorinėje literatūroje: Svarbesnės literatūros apžvalga apie Vytautų Didįjį* (Athenaeum, I-II, 1930-31).

1933 - *Lietuvos vakarų sienos bei Klaipėdos klausimas Vytauto laikais* (Naujoji Romuva, 1933, Nr. 120-21).

1933 - *Krikščioniškosios Vakarų Europos santykiai su pagoniškąja Lietuva* (Kaunas).

1934 - *Jogaila Lietuvos istorijoje* (Naujoji Romuva, Nr. 171-73).

1934 - *Lietuvos prekyba su Prūsais* (Kaunas).

1935 - *Jogailos santykiai su Kęstučiu ir Vytautu iki 1392 metų ir Jogaila valstybininkas ir žmogus* bendroje monografijoje *Jogaila* (Kaunas).

- 1935 - *Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų. Nuo Tanenbergo iki XVI amžiaus pradžios* (Athenaeum, 1935, VI).
- 1935-1937 - *Senovės lietuvių religijos bibliografija* (Soter).
- 1936 - *Senosios Lietuvos vaidmuo Europos istorijoje* (Kaunas).
- 1936 - *Saulės - Šiaulių kautynės 1236 m. ir jų reikšmė* (Kaunas).
- 1936 - *Pilėnai ir Margis prieš 600 metų* (Kardas, Nr. 23).
- 1937 - *Durbės kautynės 1260 m. ir jų politinis vaidmuo* (Kaunas).
- 1937 - *Po kryžiaus ženklų* (Tiesos kelias, Nr. 7-8).
- 1938 - *Krikščionybės kelias Lietuvoje* (Tiesos kelias, Nr. 5).
- 1938 - *Vytauto karūnacija ir jos reikšmė lietuvių tautai* (Mūsų žinynas, Nr. 9).
- 1939 - *Medžių kultas lietuvių religijoje* (Kaunas).
- 1939 - *Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar* (Lietuvių katalikų mokslo akademija. Suvažiavimo darbai. 1939, t. 3).
- 1940 - *Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių ekonominė politika savo dvaruose iki XVI amžiaus pusės. D. 1* (Lietuvos praeitis, 1.1).
- 1941 - *Trakų Galvės ežero salos pilis* (Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis, 1.1).
- 1944 - *Senasis lietuvių tikėjimas* (Kūryba, Nr. 3).
- 1946 - *Lietuvių tautos istorijos periodizacijos metmens* (Tremtinių mokykla, Nr. 3-4).
- 1947 - *Praeities reikšmė lietuvių tautos išsilaikymui* (Aidai, Nr. 9).
- 1949 - *Lietuvių kultūros problemos* (Aidai, Nr. 22)
- 1949 - *Lietuvių kultūros tarpniai* (Aidai, Nr. 23)
- 1953 - *Lietuvių kalba viešajame Lietuvos XVI-XVII amžių gyvenime* (Aidai, Nr. 8-9).
- 1955 - *Merkelis Giedraitis ir jo laikų Lietuva.*
- 1955 - *Šventas Kazimieras.*
- 1957 - *Lietuvos ir kitų baltų praeitis sovietų aiškinime* (Į laisvę, Nr. 12).
- 1959 - *Lietuvos valstybės galybės kūrėjas didysis Gediminas (1316-1341)* (Aidai, Nr. 9).
- 1960 - *Ikišioliniai lietuvių kultūros istorijos tyrinėjimai* (Aidai, Nr. 1).
- 1960 - *Didysis lietuvių tautos laimėjimas prie Durbės 1260 m.* (Aidai, Nr. 6).

1961 - *Prof. K. Jablonskio atminimui (1892-1960): jo įnašas Lietuvos istorijos mokslui* (Aidai, Nr. 1).

1961 - *Ad. Šapokos darbai Lietuvos istorijos srityje* (Aidai, Nr. 6).

1961 - *Lietuvos ir Apaštalu sosto santykiai amžių bėgyje (iki XVIII amž. galo)* (LKMA suvažiavimo darbai, t. 4).

1962 - *Lietuvos valstybingumo išplėtimas slavų erdvėje. Gediminių šešių dešimtmečių pastangos (iki 1408 m.)* (Tautos praeitis, t. 1, Nr. 4).

1964 - *Lietuvos istorija naujų šaltinių ir pokario tyrinėjimo šviesoje* (LKMA Suvažiavimo darbai, t. 5).

1965 - *King Mindaugas of Lithuania* (East and West, Nr. 4).

1965 - *Pirmasis Lietuvos karalius Mindaugas ir jo palikimas* (LKMA metraštis, I).

1971-1972 - *Lietuva ir žydai istorijos šviesoje* (Aidai, 1971, Nr. 10; 1972, Nr. 1).

Po prof. Z. Ivinskio mirties jo raštus pradėjo leisti Lietuvių katalikų mokslo akademija. Išleista keturi tomai:

1. Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties, Roma, 1978.
2. Lietuvos istorijos šaltinių apžvalga, 1986.
3. Lietuvių kovos su vokiečių riteriais XIII-XV a., 1989.
4. Krikščionybė Lietuvoje, 1987.

Juozas Girnius

ATEITININKIJOS TARNAS

Dr. JUOZAS GIRNIUS

Juozo Girniaus vardas dažniausiai siejamas vien tik su lietuvių filosofija. Jis pripažintas vienu reikšmingiausių Lietuvos mąstytojų šalia St. Šalkauskio ir A. Maceinos. Tačiau kur kas mažiau kalbama apie Girnių kaip apie didį Ateitininką plačiausia šio žodžio prasme, nedaug kalbama apie jį ir kaip apie iškiliausią lietuvių tautos kultūrininką bei *visuomenininką*, kurio vienas pagrindinių rūpesčių buvo tautinė ištikimybė ir tautinė kultūra, jos išlikimas ir jos ateitis, vadina-si, ir tautos ateitis. Šia prasme J. Girniui neabejotinai priklauso gal pati garbingiausia vieta šalia kitų žymių Lietuvos kultūrininkų - jo bendravardžio Juozo Amb-razevičiaus-Brazaičio, A. Maceinos, Z. Ivinskio. J. Girniaus asmenybėje atsispindi visų trijų tokių panašių ir kartu nepanašių asmenybių tragizmas, o kartais netgi atrodo, kad jis yra pati tragiškiausia asmenybė iš visų žymių ano meto kultūrininkų... Jie visi buvo ateiti-ninkai, idealistai, tačiau Girniaus idealistinis nusitei-kimas buvo toks gilus, kad, regis, persmelkė jį iki pat gelmių. Jis buvo idealistas kilniausia ir tragiškiausia šio žodžio prasme...

„Žmogus, supratęs laiko tėkmę", - taip Girnių apibūdino J. Brazaitis¹. Maceina Girnių pavadino „pačiu filosofiškiausiu protu iš visų nepriklausomoje Lietuvoje brendusių mąstytojų"² ir vylėsi, kad jo filosofija atsistos „laisvės sargyboje". Tai svarūs apibūdinimai, verti plataus apmąstymo. Todėl, norėdama bent kiek prisiartinti prie dr. J. Girniaus asmenybės, paminėsiu tai, ką jis pats atsakė į prašymą atsiųsti savo autobiografiją, rengiant jo raštų išleidimą Vilniaus „Minties" leidykloje. 1990 m. liepos 18 dienos laiške G. Bautrėnienei (Kadžiulytei) jis rašė: „*Ižvalgiausiai* (išskirta mano - T. M.) mane aptarė J. Brazaitis ir A. Maceina (abu 1965)..."³ Čia reikėtų pridurti, kad Maceina „aptarė" Girnių dar ir 1975 metais - parašė apie jį straipsnį „Filosofija laisvės sargyboje. Dr. Juozo Girniaus 60 metų amžiaus sukakčiai"⁴. Tačiau atrodo, kad šis straipsnis taip ir nepasirodė spaudoje, tad Girnius apie jį nežinojo. Apie Girnių rašė ir rašo ne taip jau mažai. Nėra nieko nuostabaus, kad J. Girniaus raštai (ypač!) bei jo veikla, kurioje atsispindi jo asmenybė, traukė ir traukia daugelio Lietuvos kultūrininkų dėmesį. Jis ryškiai skyrėsi nuo kitų savo amžiaus kultūros žmonių, nors kai kam gali pasirodyti, kad visi ano meto kultū-

¹ Taip pavadintas J. Brazaičio straipsnis apie J. Girnių, skirtas jo 50-mečiui paminėti.

² A. Maceina. Laiškas „Aidų" redaktoriui Juozui Girniui. // *Aidai*, 1965, Nr. 10, p. 445.

³ G. Bautrėnienės (Kadžiulytės) prierašas prie J. Girniaus autobiografijos „Autobio...skeveldros". // *Naujasis židinys*, 1995, spalio, p. 713.

⁴ A. Maceina. Filosofija laisvės sargyboje. Dr. Juozo Girniaus 60 metų amžiaus sukakčiai. - M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, F 181-78.

rininkai-intelektualai yra panašūs. Bet ir čia irgi nėra nieko nuostabaus - juk geriausieji iš jų (nežiūrint amžiaus skirtumo) buvo bendražygiai - ateitininkai, frontininkai, Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovai. Juos vienijo bendri rūpesčiai, bendras likimas. Jie buvo panašūs savo idealais ir troškimais, juos siejo bendri tikslai, darbai, siekiai, tačiau kiekvienas jų buvo Asmenybė, todėl ir ėjo *savu*, nepakartojamu keliu.

Atrodo, kad kiekvienas žmogus, *tikrai* supratęs laiko, kuriame gyvena, tėkmę, privalo daryti tai, ką šis laikas iš jo reikalauja. Jis neturi likti abejingas „laiko rūpesčiams“, kurie pakankamai iškalbingi, nes „kalba“ netgi „per madas“⁵.

Manau, kad J. Girnius, dar gyvendamas Lietuvoje, gerai suprato gyvenamojo meto rūpesčius, kitaip nebūtų ištraukęs į ateitininkų veiklą ir nebūtų jos tęsęs beveik visą gyvenimą. Jo širdžiai buvo artimi šios organizacijos siekiai bei tikslai, o ir jos šūkis „Vardan Dievo ir Tėvynės“ jam niekadoms nebuvo tik gražūs žodžiai. Jis juos pripildė gilia prasme, kuri telpa, regis, paprastame žodyje *ištikimybė*.

Į ateitininkų gretas Girnius įstojo 1928 metais - jam buvo tik trylika metų. Galima spėti, kad tam jį paskatino jautrumas blogiui, nors ir nemanau, kad tada jis pakankamai gerai suvokė blogio problemą. Tačiau jis jau turėjo apie blogį gana aiškų supratimą. „1928-1932 lankiau ir baigiau Utenos gimnaziją. Gyvenau gana skurdžiai. Tai žadino jaunuoliškai revoliucinį nusiteiki-

⁵ Plg. J. Girnius. *Laisvė ir būtis. Karl Jasperso egzistencinė metafizika (Pratartinė pastaba)*. Raštai, t. I, 1991, p. 3.

mą: smerkiau mirties bausmę, skelbiau pacifizmą, net rašiniuose dėščiau autoritetinio režimo kritiką⁶. Ir tai visai natūralu, nes ateitininkų credo „Visa atnaujinti Kristuje!“ suponuoja ne tik protestą prieš blogį, bet ir kovą su juo, su visokiomis negerovėmis, su netiesa ir neteisybe. O neteisybei ir netiesai jis buvo itin jautrus. Norėdamas kuo nuodugniau suvokti blogio problemą, Girnius susidomėjo filosofija - „filosofinis mano interesas išbudo blogio klausimu“⁷. Jam tada buvo penkiolika metų. Matyt, „blogio klausimas“ jam iškilo gana anksti ir neatsitiktinai - jis jį pamatė ir, ruošdamasis kovai (o kovojo visą savo gyvenimą) su blogiu, norėjo suprasti visas jo apraiškas, kad kovotų su juo ir gyventų „ne tikrovės drumzlėse, o idealo šviesoje“. Tad, manyčiau, visai neatsitiktinai paskutiniaisiais gimnazijos metais pasirodė jo straipsnis apie XX amžiaus dvasinę krizę, kurį jis išspausdino savo paties redaguojamame Utenos ateitininkų laikraštelyje. Dvasinę krizę jis jau tada pripažino kaip neabejotiną blogį: juk kas gi yra ta dvasinė krizė, jei ne tamsa, kuri aptemdo protą, užstodama žmogui šviesą. Tad būtent „blogio klausimas“ buvo vienas pagrindinių klausimų, kuris jaudino Girnių visą gyvenimą, nes blogis priverčia žmogų atsisakyti idealų, numarina dvasią, palikdamas ją gyventi „tikrovės drumzlėse“. Dvasinis „nuosmukis“ kaip viena didžiausių blogio apraiškų taps Girniaus filosofinių svarstymų bei viešų kalbų objektu, o rūpinimasis žmogumi, kuris *privalo* išsaugoti „gyvą dvasią“, - vienu iš svarbiausių tikslų. Trentyje jis

⁶ J. Girnius. Autbio...skeveldros. // Naujasis židinys, 1995, spalio, p. 706.

⁷ Ten pat, p. 707.

sukurs ištisą teoriją, kaip išvengti dvasios mirties ir išlikti „gyvos dvasios žmogumi“. Šią teoriją, išsamiai išdėstytą studijose „Idealas ir laikas“, „Tauta ir tautinė ištikimybė“, A. Sverdiolas pavadino „praktine filosofija“, manyčiau, todėl, kad ji gali būti savotiškas žmogaus pasaulėžiūrinio auklėjimo vadovas. O pasaulėžiūra, Girniaus teigimu, yra auklėjimo pagrindas. Pasaulėžiūriniam auklėjimui Girnius teikė itin didelę reikšmę: „...pasaulėžiūrinis auklėjimas ir auklėjimas yra tapachios sąvokos, nes lygiai į visą žmogų kreipiasi ir pasaulėžiūra, ir auklėjimas. Auklėti žmogų - tai auklėti jį kaip žmogų, o ne tik vienu kuriuo atžvilgiu lavinti. Žmogus kaip žmogus auklėjamas ne vienai kuriai sričiai, o visam gyvenimui. Ir būtent auklėti žmogų visam gyvenimui - tai įsąmoninti galutinę žmogiškosios egzistencijos prasmę, kad ji savo šviesa vadovautų visiems žmogaus apsisprendimams (išskirta mano - T. M.). Šia prasme pasaulėžiūrinis auklėjimas ir nėra lyg koks papildomas priedas prie žmogaus auklėjimo, o pats jo pagrindas.“⁸ Ir toliau: „Auklėti jaunuolį - tai padėti jam susidaryti žmogaus idealą ir išugdyti nusiteikimą šiuo idealu vadovautis gyvenimo kasdienybėje (išskirta mano - T. M.). O tai ir reiškia, kad auklėjimas iš esmės yra pasaulėžiūrinis auklėjimas. Iš tiesų, kokį idealą žmogus sau renkasi, priklauso nuo to, kaip jis žvelgia į žmogaus paskirtį, atseit kaip jis pasaulėžiūriškai apsisprendžia.“⁹ Tad „pasaulėžiūrinis rūpestis“, mano nuomone, buvo pagrindinis Girniaus rūpestis ir svarstant apie *vertingą* žmogaus buvimą pasaulyje, ir tvarkant savo paties

⁸ J. Girnius. Idealas ir laikas. Raštai, t. III, 1995, p. 279.

⁹ Ten pat, p. 281.

gyvenimą, kad jis būtų vertingas. Todėl pasaulėžiūrą Girnius iškelė aukščiau už ideologiją, kuri, jo manymu, „teikia ne pačią pasaulėžiūrą, o tik gaires pasaulėžiūrai sudaryti“. Čia reikėtų priminti, kad paties Girniaus auklėjimui didelę reikšmę turėjo ateitininkų ideologija, kurią jis gerai įsisavino, nes ideologijos įsisavinimas, pagal Šalkauskį, buvo pagrindinė sąlyga praktiniam jos pritaikymui. Tačiau Girnius, svarstydamas „pasaulėžiūros ir ideologijos santykio klausimą“, išplėtė ir patikslino Šalkauskio mintį apie ideologijos praktinį pritaikymą, aiškiai pasisakydamas už pasaulėžiūrą, kuri teikia pagrindą ideologijai. „...Teikti pasaulėžiūrinę ideologiją dar nereikia pačią pasaulėžiūrą sudaryti. Dvi išvados iš to plaukia. Iš vienos pusės, teikdama savo nariams ideologiją, organizacija dar savaime nesudaro jiems pasaulėžiūros, o tik tarnauja jų pasaulėžiūriniam auklėjimuisi. Iš antros pusės, priimdami ideologiją, nariai neturi užsimiršti, kad pasaulėžiūrinis auklėjimasis iš kiekvieno reikalauja ideologijos „bendrajį vardiklį“ *sukonkretinti* ir *suasmeninti* (išskirta mano - T. M.) savo paties susidaroma pasaulėžiūra.“¹⁰ Manau, labai svarbu pabrėžti šį, kaip atrodo, išskirtinį Girniaus dėmesį pasaulėžiūrai ir pasaulėžiūriniam auklėjimui, nes jo aistringas „pasaulėžiūrinis rūpestis“, žūt būt, noras pritaikyti *vertingą* („kiek ji išreiškia tiesą“) pasaulėžiūrą gyvenimui turėjo *lemtingą* reikšmę jam pačiam...

J. Girnius, kaip minėta, nuo ankstyvos jaunystės priklausė ateitininkų organizacijai ir, be abejonės, šios organizacijos ideologija turėjo didelę įtaką jo pasau-

¹⁰ Ten pat, p. 287.

lėžiūros susiformavimui. Juo labiau kad šios ideologijos kūrėjai buvo tokie iškilūs ir žymūs veikėjai kaip A. Dambrauskas-Jakštas, Pr. Dovydaitis, P. Kuraitis, V. Endziulaitis, St. Šalkauskis. Trys iš šių ateitininkijos vadų - Pr. Dovydaitis, P. Kuraitis ir St. Šalkauskis - buvo Girniaus dėstytojai, tam tikra prasme ir mokytojai, nes kiekvienas jų savotiškai veikė jo mintį bei gyvenimą. Jų asmenybės buvo jam tokios reikšmingos, kad ir gyvendamas svetur jis negalėjo nuo jų išsivaduoti ir niekada - pamiršti... Juk neatsitiktinai jis nemaža laiko paskyrė St. Šalkauskio rinktinių raštų rengimui, parašė įžanginę apybraižą „Stasys Šalkauskis“ ir „Redakcines pastabas“. Dar gerokai prieš tai jis buvo parašęs didelę studiją „Pranas Dovydaitis“ (1975), nepamiršo ir Prano Kuraičio, kuri visada nešiojo savo širdyje „kaip tėvą“, kaip „auksinės širdies ir nuostabaus kuklumo“ žmogų. Jam jis paskyrė apybraižą „Pranas Kuraitis“, kuri pasirodė 1990 metų pabaigoje knygoje: *Kuraitis P. Filosofijos raštų rinktinė*. Tai toli gražu ne viskas - prie šių asmenybių, prie jų veiklos ir minties jis dažnai sugrįš ir savo paskaitose, ir straipsniuose, ir studijose. Reikia pažymėti, kad J. Girnius rašė *tik* apie tuos žmones, kurie jam ištis daug reikšė, kurių darbai ir veikla sudarė lietuviškosios kultūros, kurios išlaikymu ir plėtojimu jis taip aistringai rūpinosi, aukso fondą...

Nėra jokių abejonių, kad būtent ateitininkų organizacija ir jos vadai sužadino Girniui „gyvą pasaulėžiūrinį rūpestį“ ir nubrėžė pasaulėžiūros gaires. Tačiau pasaulėžiūrą jam teko „pačiam susikurti“, kaip ir kiekvienam, kuriam nesvetimas šis rūpestis. Gal tiksliau - ne „susikurti“, o kurti, nes, pagal Girnių, šis procesas

niekada neturi nutrūkti, kol žmogus yra gyvas. Savo pasaulėžiūrą Girnius *tikslingai* kūrė, jau nuo jaunų dienų dalyvaudamas ateitininkų veikloje ir netgi tada, kai „1930 metais rudenį ateitininkai buvo uždaryti su visomis kitomis moksleivių organizacijomis, palikus tik suvalstybintus skautus. Veikla buvo tęsiama „pogrindyje“, kuriam sekti saugumas verbavo šnipus iš pačių ateitininkų moksleivių. Už dalyvavimą 1931.XII.8 agapėje su dviem kitais jaunesnių klasių draugais buvau pašalintas (laikiniai - T. M.) iš gimnazijos...“¹¹ Savo pasaulėžiūrą Girnius kūrė ir studijuodamas Kaino Vytauto Didžiojo universitete, vėliau - užsienyje, tobulindamas savo žinias, skaitydamas knygas, mąstydamas, dėstydamas tame pačiame universitete, kuri ir baigė, skaitydamas paskaitas, reikšdamasis visuomeninėje veikloje. Jo pasaulėžiūros pagrindas, kaip minėta, buvo pamatiniai ateitininkų principai, kuriais jie vadovavosi savo veikloje ir kuriuos išdėstė St. Šalkauskis knygoje „Ateitininkų ideologija“. Kalbant apie J. Girniaus pasaulėžiūrą, kuria jis vadovavosi visoje savo veikloje, vertėtų dar kartą prisiminti šiuos principus, kad galėtume suvokti, kas gi iš tiesų buvo Juozas Girnius, kuri vadiname vienu žymiausių lietuvių mąstytojų... Kitaip tikrai bus sunku suprasti jo „praktinę filosofiją“ ir jo gyvenimo posūkius. Taigi pagrindiniai ateitininkų principai - *katalikiškumas, tautiškumas, inteligentiškumas, veiklumas, šeimyniškumas ir visuomeniškumas*. Būtent šiais principais Girnius ne tik vadovavosi, bet ir juos išplėtė, atsižvelgdamas į gyvenamojo meto reikalavimus.

¹¹ J. Girnius. Autobio...skeveldros. // Naujasis židinys, 1995, spalio, p. 706.

Sunku pasakyti, kaip būtų susiklostęs J. Girniaus gyvenimas, jeigu ne įvykiai, sugriovę lietuvių tautos gyvenimą - Antrasis pasaulinis karas, okupacijos, priverstinė emigracija. Greičiausiai jis būtų tapęs tikrų tikriausiu filosofu, t. y. „grynu“ filosofu, o gal pagrindinis jo proto bei širdies užsiėmimas būtų buvusi filosofijos istorija, kurią jis pasirinko studijuoti šalia „filosofijos sistemos“, kai 1932 metais, teturėdamas vos 17 metų, įstojo į Kauno universitetą. Būdamas be galo sąžiningas ir ištikimas ateitininkijos idealams, jis tikriausiai būtų aktyviai dalyvavęs visuomeniniame savo krašto gyvenime, norėdamas jį visokeriopai pagerinti, padaryti šviesesnį. Tačiau visa tai tik spėlionės, nors ir pagrįstos...

J. Girniaus gyvenimą galima padalyti į du tarpsnius. Pirmąją savo gyvenimo dalį - iki lemtingų 1944 metų - Girnius, kaip ir dauguma žymių ir mažiau žymių lietuvių kultūrininkų, praleido Lietuvoje. Kas gi buvo jo padaryta per tą nelabai ilgą laiką, kai jis dar gyveno tėvynėje? Pirmiausia būtent čia, Lietuvoje, jis tvirtai įsisavino ateitininkų ideologijos pagrindus ir pradėjo kurti savo pasaulėžiūrą, kurią plėtojo gyvendamas svetur. Juk pasaulėžiūros prasmė, pasak Girniaus, yra „atsakyti žmogui klausimą, kas yra tikroji būtis ir kas privalo būti pats žmogus“¹², o tai uždavinys, kuris vykdomas visą gyvenimą. Galima numanyti, kad būtent „pasaulėžiūrinis rūpestis“ atvedė Girnių į filosofiją, o ne į „atskirus mokslus“, nes „atskirieji mokslai tiria tik atskiras tikrovės sritis. Būties kaip būties, o tuo pačiu ir Dievo klausimas juose visiškai

¹² J. Girnius. Pasaulėžiūra (straipsnis iš „Lietuvių enciklopedijos“).

Kn.: J. Girnius, Raštai, 1991, t. I, p. 551.

neiškyla, nes jie ribojasi priežastinių sąryšių ieškojimu tik pačioje patirtinėje tikrovėje, savais metodais negalėdami kelti klausimo, ar patirtinė tikrovė savo pagrindą slepia savyje, ar yra Dievo sukurta. Atskirieji mokslai kaip tokie neteikia pagrindo jokiai pasaulėžiūrai... *Pasaulėžiūrinis rūpestis išsiskleidžia filosofijoj, besikreipiančioj į būties visumą ir klausiančioj jos pagrindo* (išskirta mano - T. M.).¹³ Todėl, įstojęs į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą, jis ir pasirinko savo specialybe filosofiją ir jos istoriją¹⁴. 1936 metais, baigdamas studijas Kauno universitete, už savo diplominį darbą „Heideggerio egzistencialinės filosofijos pagrindai“ Girnius gavo aukščiausią įvertinimą. Kaip minėta, jo „filosofinis interesas išbudo blogio klausimu“, „o tai, sakytume, jau egzistencinis klausimas“¹⁵. Egzistencinių klausimų iškilo daug. Tad gal kaip tik todėl studijų universitete metu jis ypač daug dėmesio skyrė egzistencinei filosofijai - ne tik dėl to, kad šioje filosofijoje blogio klausimas keliamas, kaip pasakytų Maceina, visu ryškumu, bet svarbiausia dėl to, kad joje žmogaus likimo ir buvimo problema yra pagrindinė. „Kartą Girnius man yra sakęs, esą jis, išgirdęs pirmą sykį egzistencinės filosofijos idėjas, savaime pajutęs, kad tai esą jo idėjos ir jo filosofija. Girnius yra egzistencialistas savo dvasios gelmėmis.“¹⁶ Pats Girnius taip pat pripažįsta esąs egzistencialistas ir paaiškina kodėl - „egzistencinėmis temomis rašau, todėl ir

¹³ Ten pat, p. 551-552.

¹⁴ Plg. A. Maceina. Laiškas „Aidų“ redaktoriui Juozui Girniui. // Aidai, 1965, Nr. 10, p. 443.

¹⁵ J. Girnius. Žodis grįžtant. Raštai, 1991, t. I, p. XXII).

¹⁶ A. Maceina. Laiškas „Aidų“ redaktoriui Juozui Girniui..., p. 444.

laikau save egzistencialistu¹⁷. Tačiau, gerai išstudijavęs ir išnagrinėjęs egzistencinę filosofiją, jis pasigedo joje „šviesos ateities keliui“¹⁸, tos šviesos, kurios jis visada ilgėjosi ir ieškojo. Matyt, šiai filosofijai būdingas liūdesys ir netgi savotiškas fatalizmas, jį bent kiek atgrasė. Bet, kita vertus, jam buvo artimas „pagrindinis jos rūpestis žmogiškosios asmenybės laisve“, nes šis rūpestis „yra tiek tikras, jog niekas neturime teisės jo ignoruoti“¹⁹. Jis jo ir neignoravo. Maceinos teigimu, „laisvės idėja yra patraukusi Girniaus mąstymą nuo pat pradžios, gal net Kuraičio įtakoje“²⁰, o „susi-domėjimas Jaspersu ir didelė disertacija apie jo filosofiją Girniuje laisvės idėją tik dar labiau sustiprino, nes, Girniaus žodžiais tariant, „nėra filosofijos, kuri būtų energingiau gynusi sąžinės nelygstamybę ir laisvę“²¹ kaip Jasperso“²². Girniaus veikalas „Laisvė ir būtis“ (1953) tapo, J. Brazaičio teigimu, asmens moralinės laisvės prasmės atskleidimu²³. Ilgainiui laisvės problema taps viena pagrindinių Girnių dominančių problemų. Jis parašys daug straipsnių, kuriuose analizuos pačią laisvės idėją ir ją gins „tiek mąstyme, tiek kultūrinėje kūryboje, tiek politikoje“²⁴. Girnius buvo ne tik plataus bei gilaus mąstymo, bet ir nuolat ieškantis tiesos žmogus, todėl jam buvo *privalu* nelikti

¹⁷ J. Girnius. Žodis grįžtant..., p. XXII.

¹⁸ J. Girnius. Laisvė ir būtis..., p. 4.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ A. Maceina. Laiškas „Aidų“ redaktoriui Juozui Girniui..., p. 447.

²¹ J. Girnius. Laisvė ir būtis..., p. 131.

²² A. Maceina. Laiškas „Aidų“ redaktoriui..., p. 447.

²³ Plg. J. Brazaitis. Žmogus, supratęs laiko tėkmę. Raštai, Chicago, t. IV, 1983, p. 410-411.

²⁴ A. Maceina. Laiškas „Aidų“ redaktoriui..., p. 447.

uždaram „toms visoms amžinosioms problemoms, kuriose egzistencinė filosofija išskleidė naujus atžvilgius“²⁵. Jis niekada ir nebuvo uždaras tam, kas buvo nauja, todėl universitete jo dėmesį ir patraukė M. Heideggerio filosofija - jį sudomino „šio filosofo tamsus mįslingumas“²⁶, kuris atitiko jo paties „tamsų žvilgį į pasaulį ir gyvenimą“. Tiesa, šis „žvilgių“ atitikimas labai ginčytinas, nors Heideggerio filosofija neabejotinai turėjo nemažą poveikį Girniaus filosofinio požiūrio susiformavimui. Maceina net vadina Heideggerį vienu iš tikrų tikriausių Girniaus mokytojų „turinio atžvilgiu“. Tačiau čia svarbiau tai, kad Girnius, būdamas atviras visoms naujovėms, savo diplominiam darbui pasirinko Lietuvoje mažai žinomą (o gal tada ir visai nežinomą) Heideggerį. Jo diplominis darbas „Heideggerio egzistencialinės filosofijos pagrindai“ buvo išspausdintas lietuvių filosofijos žurnale „Logos“²⁷ ir lietuvių kultūrinė visuomenė turėjo progą susipažinti su šio originalaus mąstytojo filosofija.

Girniaus domėjimasis egzistencine filosofija, prasidėjęs Heideggeriu, ilgainiui gerokai išaugo. Į jo dėmesio akiratį labai greitai pateko kitas filosofas egzistencialistas Karlas Jaspersas, kurio egzistencinę metafiziką jis pasirinko tema daktaratui. 1953 metais pasirodžiusi Girniaus studija „Laisvė ir būtis“ kaip tik ir buvo pagrįsta Jasperso egzistencine metafizika. Tačiau ir Heideggerio „mįslingumas“ dar ilgai žadins jo mintį. Jis grįš prie jo pagrindiniame savo darbe „Žmogus be Dievo“, taip pat straipsniuose... Bet Jasperso

²⁵ J. Girnius. Laisvė ir būtis (Pratartinė pastaba), p. 4.

²⁶ J. Girnius. Autbio... skeveldros..., p. 708.

²⁷ Logos, 1936 m., Nr. I ir Nr. II.

filosofija jam buvo artimesnė, nes, kaip minėta, gynė vieną pagrindinių jo mąstymą žadinančių ir jaudinančių idėjų, būtent - laisvės idėją... Tad Maceina ir Jaspersą priskiria prie *tikrų* Girniaus mokytojų. Maža to, Maceina gana kategoriškai teigia, kad „*Girnius yra tik Vakarų augintinis*“²⁸, nes, pasak jo, Girnius priklauso tai lietuviškajai kultūrininkų kartai, „kuri Lietuvoje brendo Vakarų įtaigojama, kuri tačiau nesuspėjo savęs išskleisti pačiame krašte, o buvo priversta persikelti į Vakarus kaip į grynai *kūninio* išsilaikymo erdvę. Ši karta yra labai vakarietiška savo problemomis, bet labai lietuviška savo dvasia“²⁹. Nenorėčiau visiškai sutikti nei su šiuo teiginiu, nei juo labiau su paaiškinimu, kad ši karta „labai vakarietiška savo problemomis“. Manychiau, kalbant apie Girnių šis pasakymas nėra tikslus arba bent reikia jį plačiau paaiškinti. Atrodo, Maceina visiškai nekreipia dėmesio į tai, kam *pats* Girnius tiek gyvenime, tiek ir filosofavime teikė lemiamą reikšmę - būtent pasaulėžiūriniam pradui, kuriam susiformuoti nemažą reikšmę turi ir aplinka, ir organizacija, ir vadai. Maceina, regis, nepakankamai įvertino ateitininkijos principų įtaką Girniaus gyvenimui ir jo veiklai...

Bet grįžkime prie Girniaus mokytojų. Įstojęs į universitetą Girnius lankė paskaitas „kone visų savojo fakulteto profesorių (išskyrus Maceinos - T. M.)“. „Iš filosofų pirmuosius dvejus metus ėmiau Šalkauskio dalykus, o paskutiniaisiais dviem metais daugiausia klausiau Prano Kuraičio (gnoseologija, ontologija, Naujųjų

²⁸ A. Maceina. Laiškas „Aidų“ redaktoriui Juozui Girniui, p. 440.

²⁹ Ten pat.

amžių filosofijos istorija). Kelis filosofijos kursus skaitė ir Leonas Bistras, senovės ir viduramžių filosofiją dėstė Pr. Dovydaitis. Pedagogikos-psichologijos šakai mano profesoriai buvo Mečislovas Reinys, Jonas Pankauskas, Antanas Gylys, Pr. Dovydaitis (pedagogikos istorija). Prano Dielininkaičio klausiau ir išlaikiau valstybės teisės egzaminą, o sociologijos kurso tik klausiau. Prancūzų kalbos ir literatūros profesorius buvo Jonas Grinius, kuris skaitė ir estetikos kursą. Kiti mano profesoriai buvo kalbininkas Antanas Salys, Juozas Ambrazevičius (Brazaitis), Juozas Eretas, Merkelis Račkauskas. (...) Du filosofai *išskirtini* (išskirta mano - T. M.). Pirmaisiais dviem studijų metais klausiau St. Šalkauskio skaitomus kursus ir dalyvavau jo pratybose-seminaruose (bendrosios mokslinio darbo metodikos, logikos)... Labai dažnai lankiausi pas Šalkauskį - gaišindavau jam laiko tiek, kiek pats nebūčiau leidęs. Jis mane *brandino* (išskirta mano - T. M.) ir *ramino*, *tarčiau*, ir *protino* (išskirta mano - T. M.), ir *blaivino*, *įtaigojo* (išskirta mano - T. M.) *šviesiau* ir *ramiau į savo ateitį žvelgti* (išskirta mano - T. M.). *Galėčiau jį vadinti savo Mokytoju* (išskirta mano - T. M.), nesgi iš tiesų buvo tiek pat sistemingas filosofas savo mąstymu, kiek auklėtinius suprantantis įtaigus pedagogas³⁰. Maceina nenori pripažinti Šalkauskio Girniaus mokytoju, nors cituoti paties Girniaus žodžiai tarsi tai patvirtina. Maceina pamiršta ir tai, kokią įtaką Girniaus pasaulėžiūros susiformavimui turėjo St. Šalkauskio suformuluoti ateitininkų principai. Būtent dėl Šalkauskio įtakos Girnius ypač didelę reikšmę teikė

³⁰ J. Girnius. Autobio...skveveldros, p. 707.

žmogaus *šviesumui*, tapatindamas jį (kaip ir Šalkauskis) su *inteligentiškumu* plačiausia šio žodžio prasme, nes, pasak Girniaus, suvokti savo padėtį ir paskirtį pasaulyje gali *tik* šviesus žmogus. Rūpinimasis savo šviesumu - tai pasaulėžiūrinis rūpestis, kuris yra visuotinis³¹... Savo autobiografijoje Girnius rašo ir apie kitą savo mokytoją - Pr. Kuraitį: „Dviem paskutiniaisiais metais perėjau iš Šalkauskio į Pr. Kuraičio rankas. Man jis buvo *kaip tėvas* (išskirta mano - T. M.)... Iš pažiūros sausas ir šaltas, jis buvo auksinės širdies ir nuostabaus kuklumo. (...) Kai diplominiam darbui pasirinkau Martiną Heideggerį, Kuraitis nusipirko jo raštus ir man paskolino. Pats griežtas tomistas, bet manimi *pasitikėjo* (išskirta mano - T. M.). Su juo jau vėliau *tariausi* (išskirta mano - T. M.), kuriuos užsienio universitetus pasirinkti studijų gilinimui.“³² Kitoje vietoje Girnius rašo: „Visa gausi katalikų intelektualų generacija, išėjusi viešumon antrajame mūsų nepriklausomo gyvenimo dešimtmetyje, *turi pagrindo Kuraitį laikyti tuo žmogumi, kuriam jie lieka labiausiai skolingi*“ (išskirta mano - T. M.). Maceina savaip interpretuoja Girniaus žodžius, ypač pabrėždamas Kuraičio žmogiškumą. Jo manymu, būtent Kuraičio *žmogiškumas* ir buvo „tai, kas Girnių įjungė į jo mokytojo orbitą“³³. Peršasi išvada, kad *tik* Kuraitį (atrodo, nenoromis) Maceina pripažįsta Girniaus mokytoju, tačiau su tam tikromis išlygomis. Manau, be reikalo, nes ne vien Kuraičio žmogiškumas turėjo didelę įtaką Girniaus filosofavimui susiformuoti, bet ir *pilietinės* jo

³¹ Plg. J. Girnius. *Idealas ir laikas*, p. 257-268.

³² J. Girnius. *Autobio...skeveldros...*, p. 708.

³³ A. Maceina. *Laiškas „Aidų“ redaktoriui Juozui Girniui...*, p. 444.

pažiūros (Kuraitis, kaip ir St. Šalkauskis, buvo vienas reikšmingiausių ateitininkijos vadų), šviesi bei gyva jo mintis, tolerancija kitų pažiūroms - ir ne tik filosofinėms. Kuraitis neišreiškė jokio nepasitenkinimo, kai Girnius ėmė domėtis egzistencine filosofija, juk jis puikiai žinojo, kad filosofinė mintis nestovi vietoje - ji žengia į priekį kaip ir pats gyvenimas. Matyt, todėl jis ir „nejautė jokio idejinio konflikto su Juozu Girnium“³⁴.

Čia derėtų priminti, kad ir pačiam Kuraičiui egzistencinė filosofija nebuvo visai nepriimtinas dalykas, nes kai kurios jo paties filosofinės nuostatos nuostabiai sutapo su tokiomis egzistencinės filosofijos nuostatomis kaip autoriteto neigimas filosofijoje, būties viršenybė prieš mąstymą, etinis filosofavimo pobūdis ir savotiškas krikščioniškosios filosofijos neigimas. Taigi Kuraičiui, matyt, egzistencializmas nebuvo visai svetimas. Todėl toli gražu ne vien Kuraičio *žmogiškumas* darė įtaką Girniui, bet ir kiti dalykai - ypač jo pasaulėžiūra; tai galima pasakyti ir apie St. Šalkauskį, kalbant apie jo įtaką Girniui. Prie Girniaus mokytojų pasaulėžiūros atžvilgiu galima priskirti ir prof. Pr. Dovydaitį - juk neatsitiktinai būtent jam Girnius paskyrė savo didžiulį veikalą „Pranas Dovydaitis“ (1975). Todėl ir nenorėčiau sutikti su Maceinos išvadamis, kad „Girniaus mokytojai *turinio* atžvilgiu“ buvo M. Heideggeris ir K. Jaspersas. Be abejonės, šie didieji filosofai irgi veikė Girniaus mąstymą, tačiau, manau, ne jie suformavo Girniaus pasaulėžiūrą. O kas gi yra žmogaus pasaulėžiūra, jeigu ne jo mąstymo

³⁴ J. Brazaitis. *Žmogus, supratęs laiko tėkmę*, Raštai, t. IV, Chicago, 1983, p. 408.

turinys? Nes, pasak Girniaus, „pasaulėžiūra atspindi visą žmogų“³⁵, kurio „pasaulėžiūrinis rūpestis išsiskleidžia filosofijoje, besikreipiančioje į būties visumą ir klausiančioje jos pagrindą“³⁶. Tačiau „pasaulėžiūra negali būti susikuriama tuštumoje. Susikurti pasaulėžiūrai reikia persirungti su pagrindiniais pasaulėžiūriniais klausimais ir todėl susipažinti, kaip šie klausimai yra sprendžiami...“³⁷ Tad, matyt, Girnius (kuriam „pasaulėžiūrinis rūpestis“ visada buvo svarbus ir gyvas), gyvendamas Lietuvoje ir supratęs, kad „pasaulėžiūrinis rūpestis išsiskleidžia filosofijoje“, norėjo „susipažinti, kaip šie klausimai yra sprendžiami“ ir kitų - ne lietuvių filosofų. Jis ėmėsi filosofijos, filosofijos istorijos, psichologijos studijų... Nuodugniai išstudijavęs lietuvių filosofus, jis išvažiavo į užsienį ir ten dvejus metus (1936-1938) tobulino savo žinias Louvaino, Freiburgo, Sorbonos universitetuose. Žodžiu, sėmėsi žinių tol, kol 1939 metų gegužės mėnesį buvo pašauktas į karinę tarnybą ir tarnavo iki 1940 metų rugpjūčio 1 dienos, vėliau kurį laiką dirbo bibliotekoje, mokytojavo Kauno aklųjų institute, o nuo 1941 metų Laikinoji vyriausybė paskyrė jį Vytauto Didžiojo universiteto Filosofijos fakulteto vyr. asistentu. Tapęs dėstytoju, Girnius dėstė bendrąją mokslinio darbo metodiką, psichologiją, senovės filosofijos metmenis, organizavo „elitinį (iš geriausių studentų) seminarą, apribotą 25 dalyviais. Šis seminaras telkė ir filosofus, ir literatus, seminaro darbams temomis buvo parinkti autoriai, stovėję ant filosofijos ir literatūros ribos: Søren Kierkegaard ir Friedrich

³⁵ J. Girnius. Pasaulėžiūra. Raštai, t. I, 1991, p. 553.

³⁶ Ten pat, p. 552.

³⁷ J. Girnius. Idealas ir laikas, p. 296.

Nietzsche, Dostojevskis ir Henrikas Ibsenas³⁸. Čia reiktų paminėti, kad literatūra buvo J. Girniaus „antroji meilė“. Jis ja domėjosi ir Lietuvoje, ir svetur. Dar studentavimo laikais Girnius suartėjo su jaunais talentingais poetais, kurie priklausė žemininkų-lankininkų kartai - K. Bradūnu, V. Mačerniu, A. Nyka-Niliūnu; su pastaruoju susibičiuliavo nuo pat pirmo susitikimo 1938 metais. Bendradarbiaudamas su jais jis vėliau parašė reikšmingą straipsnį „Žmogaus prasmės žemėje poezija (atėjus mūsų poezijos trečiajai kartai)“. Šis straipsnis tapo jaunųjų poezijos antologijos „Žemė“ (1951) įvadu. V. Natkevičiaus teigimu, šis Girniaus straipsnis „išvedė į literatūrinį gyvenimą penkis tuomet jaunos poetas (Bradūną, Kėkštą, Nagį, Nyką-Niliūną ir tada jau mirusį Mačernį), vėliau gavusius žemininkų vardą³⁹. Apie žemininkų kartą jis rašė ir 1953 metais „Literatūros lankose“ (Nr. 2). Bet ne vien tik poezija, kurią jis gretino su filosofija, buvo jo domėjimosi objektas. Apskritai literatūra jam rūpėjo dėl to, „kad romanuose buvo svarstoma, nors kitoj plotmėje, jam tokia svarbi žmogaus problematika. Jo nuomone, Dostojevskio, Faulknerio ir kitų rašytojų veikaluose žmogaus sielos užkaboriai geriau atskleisti negu daugelio filosofų schematiškuose darbuose, tad iš tokių rašytojų filosofas gali sukaupti daug medžiagos filosofiniams svarstymams.“⁴⁰ Jis tada ypač daug skaitė ir daug rašė, gilinosi į tautinės kultūros problemas, todėl jam rūpėjo lietuviškojo charakterio problema.

³⁸ J. Girnius. Autbio...skeveldros..., p. 710 (6).

³⁹ V. Natkevičius. Juozui Girniui 70 metų (Žvilgsnis į jo asmenį ir filosofiją). // Aidai, 1985, Nr. 6, p. 360.

⁴⁰ K. Grinius. „Filosofas neteko...“, p. 770 (66).

Kai 1943 metų kovo mėnesį naciai uždarė Lietuvos aukštąsias mokyklas, Girnius ėmėsi rašyti studiją, kurioje nagrinėjo tą problemą. Studija „Lietuviškojo charakterio problema“ atskiru leidiniu išėjo 1947 metais. Be to, jis pradėjo rengtis ir disertacijos rašymui, tačiau jam reikėjo pakeisti disertacijos temą, nes K. Jasperso egzistencinė metafizika, kurią jis pradėjo nagrinėti grįžęs iš užsienio, tuometinėmis sąlygomis „nebuvo galima“. Tad vietoj jos „sugalvojau analizuoti psichologijos išsiskyrimą iš filosofijos“, bet parašyti taip ir nebesuspėjo, nes... atėjo laikas, „kai reikėjo trauktis“. Girnius su žmona Ona⁴¹, kaip ir daugelis kitų lietuvių kultūrininkų, paliko Lietuvą 1944 metų spalio mėnesį⁴². Kaip matome, Lietuvoje dėl visiems žinomų priežasčių Girnius negalėjo išsiskleisti nei kaip dėstytojas, nei kaip filosofas. Brazaitis rašė - „Reikštis mokslinė ir organizacine veikla Lietuvoje *tik pradėjo* (išskirta mano - T. M.). Pradėjo paskutiniaisiais keleriais metais filosofiniais straipsniais nuo 1938 *Židinyje, Logos'e*. Pradėjo reikštis akademinė veikla jau vokiečių okupacijos metais - pakviestas į Kauno universitetą dėstyti filosofijos bei pagalbinių mokslų. Nuo tada ėmė reikštis jo įtaka jaunosios generacijos mentalitetui augti. Bet tai buvo trumpas laikas“⁴³. Taigi Lietuvoje Girnius tik ir suspėjo pasireikšti kaip žmogus, turintis retus protinius bei organizacinius gabumus, kurie buvo deramai įvertinti jo mokytojų - St. Šalkauskio ir Pr. Kuraičio bei kitų žymių įvairių kartų lietuvių kultūrininkų -

⁴¹ Mokytoją Oną Penkauskaitę Girnius vedė 1943 m. spalio 14 d.

⁴² J. Girnius. *Autobio...skeveldros...*, p. 709-710.

⁴³ J. Brazaitis. *Žmogus, supratęs laiko tėkmę*, p. 407.

Pr. Dovydaičio, K. Pakšto, J. Griniaus, Z. Ivinskio... Tad jo pasirodymas lietuvių kultūros arenoje tada buvo tik ženklas, rodantis, kad Lietuvoje gimė mąstytojas tikra šio žodžio prasme. Tačiau publikacijų buvo nedaug - be jau minėtų apie Heideggerį darbų, Lietuvoje įvairiuose leidiniuose pasirodė „Egzistencialinė filosofija ir ateities filosofavimo rūpesčiai“ („Židinys“, 1939, Nr. 5-6), „Tragiškoji karo didybė“ („Židinys“, 1939, Nr. 12), „Žmogiškoji kančios prasmė“ („Židinys“, 1940, Nr. 2), „Krikščionybė ir pasaulis“ („Židinys“, 1940, Nr. 5-6), „Poezija ir filosofija“ („Į laisvę“, 1942 m. lapkričio 28 d., Nr. 279), „Rūpesčiai dėl literatūros tautiškumo“ („Į laisvę“, 1942 m. gruodžio 31 d., Nr. 305 (466))... Bet svarbiausia tai, kad Lietuvoje susiformavo jo *pasaulėžiūra*, kuri turėjo lemiamą reikšmę visam tolesniam jo gyvenimui, o atviras jo mąstymas visam laikui paliko jį „gyvos dvasios“ žmogumi.

Didžiąją savo gyvenimo dalį Girnius praleido sveltur. 1944 m. išvažiavęs iš Lietuvos, Girnius pasitraukia į Vokietiją. „Apsispręsti emigracijai teko prieš savo norą, artėjant antrajai sovietinei okupacijai. Jei-gu kas būtų galėjęs užtikrinti, kad teks kalėti Zarasų ar Kretingos kalėjime, būčiau likęs tėvynėje. Tačiau iš ankstesnės 1941 m. patirties žinojom, kas lietuviams skiriama - nepersiauklėjusieji bus išstremiami į Sibirą. Tik kadangi nebuvo vilties būti paliktam tėvynėje, apsisprendžiau pasirinkti Vakarus, o ne Rytus“⁴⁴. Šis apsisprendimas tapo Girniui tikra tragedija, nes jis buvo „jaugęs savon tauton neatplėšiamai“⁴⁵. Kaip tik šis

⁴⁴ J. Girnius. Žodis grįžtant. Raštai, t. I, Vilnius, 1991, p. XIX.

⁴⁵ Ten pat.

„įaugimas“ į savo tautą ir lems Girniaus gyvenimą ir veiklą svetur, o dar, kaip atrodo, ir ..gilus *kaltės jausmas*, kad jis, nors ir nenoromis, vis dėlto paliko tėvynę. Regis, būtent šis kaltės jausmas, kaip ir „įaugimas į savo tautą“, taps savotišku visos jo veiklos svetur varikliu. Ne kartą grįždamas prie šios skaudžios temos, Girnius su retu ir sąžiningu atvirumu (vadindamas viską tikrais vardais) rašys: „Kas buvome tie, kurie palikome tėvynę, pasirinkdami tremties likimą? Profesiskai imant, atstovaujame visus Lietuvos socialinius sluoksnius, visas profesijas. (...) Tačiau visus psichologiškai jungia tam tikra *vitalinė ryžtis*, kurios reikėjo leisti į nepramatomą likimą pasaulinio karo naktyje. Vartuju *vitalinės ryžties* žodį, nes jis man atrodo tikslus, negu kiti žodžiai, kuriais paprastai aiškinamės, kodėl likimą gimtajame krašte keitėme bėgimu į svetimą šalį. Tiesa, kad daugumai likimas savame krašte reiskė neabejotiną sprendimą tapti pirmosiomis bolševikinio teroro aukomis. Bet lygiai daugelis liko savajame krašte, kurie žinojo šį savo likimą. Kai kurie buvo taip pat apsisprendę bėgti, ir buvo tik sukliudyti staiga užgriuvusių įvykių. Tačiau liko ir tokių, kurie sąmoningai apsisprendė likti, iš anksto žinodami, kas jų laukia pasilikus. Tai tie didvyriai kovotojai, kuriems mirtis atrodė garbingesnių kelių, negu tikrojo kovos lauko palikimas. Yra jų apsisprendime savotiškos savižudinės ryžties. Bet ne mums juos vertinti ar jiems prikaišioti „nerealumą“. Greičiau jų akivaizdoje mūsų pačių *vitalinė ryžtis* (t.y. ryžtis gyvybę išsaugoti) turi prisipažinti visų pirma esanti mirties baimė. Čia ir yra pagrindinė *dviprasmybė* toje *vitalinėje ryžtyje*, kuri mus paskatino rinktis

bėgimą iš gimtojo krašto. (...) Bėgimas iš įprastos aplinkos į nežinomybę reikalavo daug ryžties, nors šią ryžtį žadino ir baimė to, kas būtų laukę pasilikus. (...) Šita prasme ryžtis bėgti buvo ryžtis gyventi. O kiekviena ryžtis reikalauja didesnės energijos, negu neryštingas sustingimas neapsisprendime. Bet, antra vertus, *bėgimas visada lieka bėgimas* (išskirta mano - T. M.) ir užtat nebeturi tos didvyrinės ryžties, kuria švyti kovotojas. (...). Kiek bebūtų žmogiškai suprantami ir teisūs motyvai, kuriais pabėgome iš gimtojo krašto, reikia žinoti neturint juos savyje didvyrinės didybės. Gal to nereikėtų nė sakyti, nes dalykas yra aiškus. Bet verčia tai priminti tas kartais aikštėn prasisveržias pasididžiavimas, kad „nebuvo kvaili, gudriau pasielgėme“. Tiesa yra, kad pabėgome pats *energingiausias* tautos elementas. Vitalinė ryžtis, kuri nesibaimino nežinomybės svetur, liudija mumyse nemažą gyvybinę energiją. Tačiau gyvybinė energija pati savaime dar nereiškia moralinės didybės. Greičiau moraliniu žvilgiu gyvybinė energija yra visiškai neutrali, nes lygiai ji gali tarnauti asmeniniam egoizmui, kaip *tikram idealizmui* (išskirta mano - T. M.). Energingumas yra teigiamybė psichologiniu atžvilgiu. Bet moraliniu atžvilgiu *energingumas savo vertę gauna tik iš tų tikslų, kuriems jis palenkiamas* (išskirta mano - T. M.)⁴⁶. Ta gyvybinė energija, apie kurią kalba Girnius, jo paties atveju tarnavo *tikram idealizmui*, o jo „energingumas“ igavo neįkainojama vertę, nes buvo palenktas kilniems tikslams, kuriuos diktavo jo nuolat kuriama pasaulėžiūra.

⁴⁶ J. Alaušis (vienas iš Girniaus slapyvardžių). Žvilgis į save pačius po 10 metų, „Aidai“, 1954, Nr. 6 (72), p. 241-242.

Vokietijoje Girnius gyveno iki 1949 metų gegužės mėnesio. Visų pabėgėlių padėtis buvo sunki ir netikra, tačiau, „nežiūrint šios bendros padėties, vyko *dvasių išsiskyrimas* (išskirta mano - T. M.) ir pačioje šioje padėtyje. Kai vieni pasyviai kentė elgetines neveikios dienas, tai antri patys ieškojo ką veikti. Bet nevienodai buvo ieškoma kelio energijai išskleisti. Vieni leidosi būvio kovon... Antri jautė pareigą pačioje kasdienybės pilkumoje tesėti tai, ko jų pašaukimas reikalavo. Didele pasiaukojimu buvo kuriamos mokyklos, organizuojami kursai, skaitomos paskaitos⁴⁷. Girnius, kaip ir J. Ambrazevičius-Brazaitis, A. Maceina, Z. Ivinskis, kaip tik ir priklausė tiems, kurie jautė *pareigą* tesėti tai, ko reikalavo pašaukimas. Gyvendamas Vokietijoje jis ne tik aktyviai dalyvauja visuomeninėje veikloje, skaito paskaitas, dėsto lietuvių mokykloje, bet ir rašo. Į visuomeninę veiklą jis įsitraukia iš karto, tik atvykęs į Vokietiją - Berlyne jis dirba raštininku Lietuvių sąjungos šalpos sekcijoje, karui pasibaigus Bambergo lietuvių komitete, be to, redaguoja sieninį laikraštį, Mannheime irgi įsitraukia į sieninio laikraščio redakciją, vakarais daro „dienos pranešimus“, nes visi buvo „išalkę žinių“. Vėliau ir čia išrenkamas lietuvių komiteto pirmininku. Kai 1946 m. sausio 9 d. lietuviai buvo perkelti į kitą stovyklą Bad Mergentheime, jis vėl buvo išrinktas komiteto pirmininku. Tų pačių metų kovo pradžioje A. Damušio kvietimu Girnius išvyksta į Niurtingeną, kur buvo sukviesti tokie žymūs kultūrininkai kaip A. Maceina, Z. Ivinskis, J. Grinius. Niurtingene Girnius mokytojauja lietuvių gimnazijo-

⁴⁷ Ten pat, p. 242.

je. 1947 metais, kai visi buvo perkelti į Schwäbisch Gmünd stovyklą, Girnius ir čia dirba gimnazijos mokytoju. Be tai toli gražu ne visos jo veiklos sritys. „Vokietijoje reiškiausi Lietuvių vienybės sąjūdyje - Juozo Keliuočio dvasios rezistencinėje politinėje organizacijoje, tuo metu paradoksiškai tapusioje kovos arena tarp „frontininkų“ (LF) ir „laisvės kovotojų“, „tautiškai liberališko“ sparno“⁴⁸. Tačiau Girnius save laiko ne politiku, o kultūros žmogumi - tai teisinga, nes pagrindinė jo veiklos sritis buvo kultūrinė, bet kažkuria prasme ir neteisinga, nes ne tik kultūrinėje veikloje atsispindi mūsų pasaulėžiūra. Girniaus žodžiais tariant, pasaulėžiūra „teikia ir tam tikrą žvilgį į visuomenę, ūkį, politiką“, o kadangi „pasaulėžiūra yra ne tik teorinė, bet ir praktinė pozicija“⁴⁹, tai bet kuri žmogaus veikla yra veikiamą tam tikros pasaulėžiūros. *Visai* Girniaus veiklai (ypač svetur) jo pasaulėžiūra darė didelę įtaką. O gyvenimas Vokietijoje ir tuometinė veikla buvo tik jo aktyvios bei plačios visuomeninės, ateitininkijos principais pagrįstos veiklos Amerikoje preliudija ... Todėl kiek stebina dr. K. Ambrozaičio straipsnis „Ar dr. Juozas Girnius buvo ir visuomenininkas?“⁵⁰ Tiesa, pateikęs šį retorinį klausimą, Ambrozaitis atsako į jį teigiamai. Tačiau ar toks klausimas išvis įmanomas, kalbant apie J. Girnių, kuris *visuomeniškumą*, glaudžiai susijusį su *katalikiškumu*, laikė vienu svarbiausių pasaulėžiūros principų, nes „*visuomeniškumo principas mums drauge yra krikščioniškojo humanizmo principas*“. Pasak Girniaus, visuomeniškumas - tai

⁴⁸ J. Girnius. *Autobio...skeveldros...*, p. 712.

⁴⁹ J. Girnius. *Pasaulėžiūra...*, p. 552-553.

⁵⁰ „*Naujasis židinys*“, 1995 spalio, p. 779-782.

„visų dorinė pareiga“, nes „įsipareigodami visuomeniškumui, tuo pačiu įsipareigojame doriniam kilnėjimui“, „nerasti laiko visuomeniškiems būti - tai nerasti laiko prasmingiau ir vertingiau gyventi, tai nerasti laiko būti kilnesniems ir tuo pačiu žmogiškai turtingesniems“⁵¹. Kai kam gali susidaryti neteisingas įspūdis, kad Girnius buvo taip pasinėręs į visuomeninę veiklą, jog nustojo ir gilinti savo žinias, ir netgi - rašyti. Taip tikrai nebuvo, nes didis egzistencinis rūpestis gerokai išplėtė ir šią, itin svarbią, jo veiklą. Būtent Vokietijoje jis baigė studiją „Lietuviškojo charakterio problema“ (1947), parašė veikalą „Tautiniai mūsų uždaviniai tremtyje“ (1947), tuo pačiu metu (1947-1948) rašė „Žmogaus problema technikos amžiuje“, pradėjo studiją, skirtą pasaulėžiūros klausimui, parašė „Filosofijos pagrindus (filosofinis įvadas ir gnoseologija)“. Pastaroji studija buvo išspaudinta 1946 metais „Tremtinių mokykloje“. Pasak Maceinos, būtent Vokietijoje, Schwäbisch Gmünd stovykloje, Girnius parašė savo „brandžiausio“ veikalo „Žmogus be Dievo“(1964) metmenis. Šį sąrašą galima tęsti, tačiau ir taip aišku, kad Girnius dirbo nenuilstamai ir pasiaukojančiai. Tad neatsitiktinai J. Girniaus sūnus dr. K. Girnius metus, praleistus Vokietijoje, pavadino „kūrybingiausiais“, beje, kaip ir metus, praleistus „iš pradžių Amerikoje“⁵²... Be abejo, Girniaus straipsnių temas kažkiek pakoregavo laikas, tačiau jų pavadinimai iškalbingai byloja, kokios temos tuo metu jį labiausiai jaudino, ir atskleidžia, kokios problemos buvo jo dėmesio centras. Tada jis dar nebuvo

⁵¹ J. Girnius. Idealas ir laikas, Raštai, t. III, p. 303-311.

⁵² K. Girnius. Filosofas neteko tėvynės, tėvynė neteko filosofo..., // Naujasis židinys, 1995 spalio, p. 770 (66).

nutolęs nuo „grynosios“ filosofijos... Pagrindinė jį jaudinanti problema, kaip minėta, buvo *žmogaus problema* „iš vienos pusės, ryšium su Dievu, iš kitos - ryšium su žemės apvaldymu technine kūryba“⁵³. Žmogaus problemai jis visada skyrė daug dėmesio - „į daugelį filosofijos problemų jis žiūrėjo pro žmogaus problematikos prizmę“⁵⁴. Tačiau, manau, buvo įsitikinęs, jog spręsti ją galima tik ryšium su Dievu, nes „Dievo klausimas yra ne tik filosofijos galutinė problema, bet ir kiekvieno žmogaus pagrindinis rūpestis. Keldamas savo galutinės paskirties klausimą, žmogus vienaip ar kitaip sprendžia ir Dievo klausimą. Pagal vienokį ar kitokį apsisprendimą Dievo klausimu atitinkamai žmogus nusistato ir savo paties atžvilgiu. Žmogaus samprata yra koreliatyvi Dievo išpažinimui ar paneigimui. Šia prasme Dievo klausimas iš esmės yra egzistencinis klausimas, kuris ne tik teorinei spekuliacijai rūpi, bet ir angažuoja patį žmogų kaip žmogų“.⁵⁵ Pats Girnius jau seniai buvo apsisprendęs Dievo atžvilgiu, „atradęs tą, kurią mylėjo, būtent katalikybę, į kurią jau tėviškėje įaugo ir kuri jį supo ateitininkiškais studentavimo metais Kaune“⁵⁶. Jam nelabai rūpėjo Dievo buvimo įrodymai, nes „visus įtikinančių įrodymų nėra, nors įtikinamiausius argumentus galima laikyti šifrais į Dievą, stiprinančius tikimybę, kad Jis egzistuoja. Jam Dievo problematika buvo ne tiek Dievo buvimo įrodymai *sui generis*, kiek Dievo buvimo ar nebuvimo

⁵³ A. Maceina. Laiškas „Aidų“ redaktoriui Juozui Girniui..., p. 449.

⁵⁴ K. Girnius. "Filosofas neteko", p. 768 (64).

⁵⁵ J. Girnius. Žmogus be Dievo. Raštai, 1994, t II, p. 7.

⁵⁶ K. Skrupskelis. Juozo Girniaus idėjinės biografijos apmatai. // Naujasis židinys, 1995, spalio, p. 732 (28).

poveikis žmogaus sąmonei ir veiklai, tiksliau tariant, kaip žmogaus įsitikinimai apie Dievą atsispindi jo gyvenime, kokios yra tikėjimo ar netikėjimo Dievu pasekmės nūdienos žmogui"⁵⁷- Žymiausiame savo veikalė „Žmogus be Dievo" Girnius sprendžia ateizmo problemą, pateikia skaitytojui „vidinę ateizmo analizę", siekdamas visus žmonės „suneraminti gilesnei atsakomybei prieš save pačius". Kas paskatino Girnių imtis šio darbo? Atsakymas vienareikšmiškas - meilė žmogui, rūpinimasis jo ateitimi, nes „Dievo klausimas yra pasidaręs pats aštriausias klausimas tiek filosofijoje, tiek gyvenime. Anksčiau tebuvo klausama, kaip Dievą suprasti, ir kova vyko tik tarp skirtingų Dievo sampratų. Nūnai stovime prieš tiesioginį Dievo paneigimą įvairiose ateizmo srovėse. Be abejo, visais amžiais buvo žmonių, kurie nerado Dievo, juo nesirūpino ar pagaliau tiesiog jį neigė. Net ankstesniais amžiais tai buvo tik atskiri atvejai, kurie liko privatus asmens reikalas. Tik nuo pereitojo šimtmečio pusės ateizmas ėmė iškilti viešojo gyvenimo veiksmiu. Per šį laiką ateizmas išsiskleidė taip plačiai, kad jau žymia dalimi kuria dabarties dvasinį klimatą. Tai daro ateizmą ne tik aršiausiu, bet ir aktualiausiu dabarties klausimu."⁵⁸ Šie Girniaus žodžiai nuostabiai tinka ir mūsų - XXI amžiaus - tikrovei, kai ateizmas pasidarė toks išradingas, kad slepiasi netgi pačioje Bažnyčioje, prisidengdamas gilaus tikėjimo ir tarnystės Dievui kauke. Tad mūsų laikais ši Girniaus knyga ne tik kad nenustoją savo reikšmės, o įgijo dar didesnę prasmę bei

⁵⁷ K. Girnius. Filosofas neteko p. 768 (64).

⁵⁸ J. Girnius. Žmogus be Dievo, p. 7.

visai naują atspalvį, nes bedievybės problema šian-
dien turi jau visuotinį pobūdį...

Knygos „Žmogus be Dievo“ matmenis, kaip minė-
ta, Girnius parašė būdamas dar Vokietijoje, Schwäbisch
Gmünd stovykloje, kur gyveno su šeima viename kam-
barėlyje ir „kur masė mūsiškių, aprūpinta „pane et
circensibus“, pasiliko ištikima sau, tinginiaudama ir
girtuokliaudama“⁵⁹. O jis ... jis rašė knygą apie žmo-
gų be Dievo, tarsi numatydamas, kad ne už kalnų tas
metas, kai bedievystės problema iškils dar neregėtu
mastu. Jis buvo susirūpinęs ne tik tautos, bet ir žmo-
nijos ateitimi. Tad jeigu Girnius išvis nebūtų daugiau
nieko parašęs tik šią knygą, jis ir tada, manau, būtų
išlikęs tautos kultūroje kaip vienas (iš nedaugelio)
brandžiausių ir filosofiškiausių protų, o gal ir kaip
„pats filosofiškiausias protas iš visų nepriklausomoje
Lietuvoje brendusių mąstytojų“⁶⁰.

1949 m. gegužės 9 d. Girnius su šeima⁶¹ išvyksta į
Ameriką. Kas paskatino jį tokiam žingsniui? Tik ne
noras „įsikurti“ - tai skatino ir vis skatina ne vieną
lietuvių ieškoti geresnio gyvenimą užjūryje. Tikriausiai
Girniaus apsisprendimą lėmė lietuvių veiklos Vokie-
tijoje sunykimas. 1950 metais ten beveik nebeliko lietu-
vių kultūrininkų: išvažiavo A. Damušis, V. Vaitiekūnas,
kiek vėliau (1951 m.) išvyko į Ameriką ir J. Brazaitis,
1949 m. Vokietiją paliko Ivinskis... Pagrindinės lietu-
vių organizacijos taip pat buvo perkeltos iš Vokietij-
jos į JAV - Ateitininkų federacijos taryba persikėlė į

⁵⁹ A. Maceina. Laiškas „Aidų“ redaktoriui Juozui Girniui..., p. 449.

⁶⁰ Ten pat, p. 445.

⁶¹ Su žmona ir su sūnumis Ramūnu (g. 1945 m.) ir Kęstučiu (g. 1946);
trečiasis - Saulius - gimė jau Amerikoje 1949 m. gruodžio 23 d.

Ameriką 1949 m. rugsėjo 1 d., kiek vėliau ten pat įsikūrė VLIK'as, kurio keliai su LF1952 metais galutinai išsiskyrė... „1950 Girniaus tarpininkavimu iš Vokietijos į JAV perkeliama „Aidai“, juos leisti apsiima pranciškonai, o jis pats tampa redakcijos nariu.“⁶² Žodžiu, gana greit Amerika tapo lietuvių politinės bei kultūrinės veiklos centru.

Atsidūręs Amerikoje Girnius beveik pusantrų metų gyvena pas pranciškonus, jų globojamas ir materialiai remiamas⁶³. Per šį laiką jis užbaigia Lietuvoje sumanytą ir pradėtą rašyti filosofijos daktarato disertaciją apie Karlo Jasperso egzistencinę metafiziką; ją apgynė 1951 m. Monrealio universitete Kanadoje. Už šią disertaciją jam buvo suteiktas filosofijos daktaro laipsnis. Taigi pagaliau Girnius įgyvendino savo svajonę - ne tiek tapti filosofijos mokslo daktaru, kiek užbaigti darbą apie jo itin gerbiamą filosofą, kurio filosofinės pažiūros kai kuriais atžvilgiais jam buvo artimos ir su kuriuo jis ne kartą ieškojo galimybės susitikti, stengdamasis palaikyti su juo „gyvą ryšį“. Beje, paskutinį kartą Girnius susitiko su Jaspersu Vokietijoje, karui pasibaigus, kai gyveno Mannheime, „iš kurio buvo arti į Heidelbergą“. Šio susitikimo metu jis išgirdo iš Jasperso lūpų žodžius, kurių niekada nepamirš: „Filosofas neteko tėvynės, tėvynė neteko filosofo“. Tai buvo pripažinimas. Pripažinimas, kurio jam visiškai pakako: juk jis neketino „prasiveržti į pasaulį“... Tačiau, atrodo, šie Jasperso žodžiai ilgą laiką

⁶² P. Kimbrys. Kelionė ten ir atgal. // Naujasis židinys, 1995, spalio, p. 718 (14).

⁶³ Ten pat.

Girniui buvo tarsi savotiškas palaikymas, netgi tada, kai jis Dievo ir Tėvynės vardan paaukoko savo mylimą darbą lietuviškam reikalui...

1950 metų gruodžio pabaigoje Girnius persikėlė gyventi į Bostoną, kuris ilgam - iki gyvenimo pabaigos - taps jam nuolatine buveine. Pabrėžiu - tik *buveine*, bet niekada - namais... Apgynęs disertaciją, Girnius tarsi nutraukia tiesioginius ryšius su filosofijos mokslu ir sąmoningai atsisako dėstymo aukštojoje mokykloje, nors tuomet Amerikos universitetuose „būta daug vietų“⁶⁴. Jo žodžiai - „*Sąmoningai apsisprendžiau nesiveržti pasaulin, o dirbti Lietuvai (išskirta mano - T. M.)*“⁶⁵ - skamba ne tik kaip įžadas, bet ir kaip galutinai nubrėžta pagrindinė jo veiklos užjūryje kryptis. Girnius lieka ištikimas ir sau, ir savo principams. Sunku (ypač mūsų laikais) surasti žmogų, kuris prilygtų Girniui savo *ištikimybe* tokiems, atrodo, visai neapčiuopiamiems dalykams kaip principai, idealai. O jis iškėlė ištikymybę kaip vieną aukščiausių vertybių. „Ištikymybė - kasdieniškai kuklus žodis, tačiau jame slypi idealizmo žmogiškoji didybė - ištesėti savo pareigą, nepaisant sutinkamų išorinių kliūčių (aplinkos, „kitų“ etc.) ar savo paties tingumo. Be abejo, netenka idealizmo kasdien liudyti herojiniais žygiais. Bet kas užsigrūdina mažose pareigose, tas pasirošia ir dideliems bandymams.“ Tad „ištesėti savo pareigą“, pagal Girnių, yra idealistinio nusiteikimo, kuris neleis dvasiai apmirti, esmė. Nes „naivu laukti stebuklingo recepto,

⁶⁴ K. Girnius. „Filosofas neteko tėvynės, tėvynė neteko filosofo...“, „Naujasis židinys“, 1995m., spalio, p. 770 (66).

⁶⁵ J. Girnius. Žodis grįžtant. Raštai, t. 1, p. XX.

kai klausimas liečia dvasią. Gyvai dvasiai įžiebtai nėra kito recepto, kaip sąžiningai vykdyti kasdienines pareigas, kurias visi gerai žinome. Kasdieninė ištikimybė savo pareigoms ir tuo pačiu savo idealams savaime nugalės apatiją ir įžiebs entuziazmą.⁶⁶ Tai panašu į tikėjimą, nes tik tikras, autentiškas tikėjimas gali nugalėti apatiją ir suteikti entuziazmo, nors, atrodo, savaime suprantama, kad be tikėjimo nėra ir ištikimybės... Apsigyvenęs Bostone Girnius, gerai suprasdamas gyvenamojo meto problemas, nes „kiekvienas laikas ateina su naujomis problemomis“⁶⁷ bei reikalavimais, ėmėsi vykdyti kasdienines savo pareigas. „J. Kapočiaus pakviestas į organizuojamos „Lietuvių enciklopedijos“ redaktorius 1952 m. ir tą darbą baigęs 1969 m. pirmuoju papildomu tomu, natūraliai *įsitraukiau į lietuviškąjį darbą visam laikui* (išskirta mano - T. M.).“⁶⁸ Būtent taip Girnius suprato savo pareigą, kuri liudija jo ištikimybę ir Tėvynei, ir nuo jaunystės puoselėtiems idealams. Tačiau lietuviškasis darbas Amerikoje apėmė daug įvairių sričių - politinę, kultūrinę, auklėjamąją. Uždavinių Lietuvių bendruomenė turėjo daug - nuolat padėti Lietuvai siekiant jos išsilaisvinimo; išsaugoti lietuviybę, jos kultūrą, kuri, kaip buvo tikėtasi, kada nors taps nepriklausomos Lietuvos valstybės gyvenimo turiniu; užauginti naują patriotų kartą, kuri tęs lietuviškąjį reikalą, atsižvelgdama į savo laiką, nes „*kiekviena nauja karta turi iš naujo pradėti jai duotojo laiko atnaujinimą*“⁶⁹. Bet norint suprasti savojo laiko

⁶⁶ J. Girnius. Idealas ir laikas. Raštai, t. III, p. 368-369.

⁶⁷ Ten pat, p. 371.

⁶⁸ J. Girnius. Žodis grįžtant..., p. XX-XXI.

⁶⁹ J. Girnius. Idealas ir laikas..., p. 371.

rūpesčius, reikia „būti laikui atviriems“, tačiau ir su-
pratus juos, ir juos vykdant reikia siekti aukštesnio,
niekada neblėstančio tikslo - „Visa atnaujinti Kristu-
je!“ Privalu „į visus laiko rūpesčius žvelgti Amžinosios
Tiesos šviesoje ir akivaizdoje. Drauge su visais priklaus-
some savo laikui ir dėl to drauge su visais esame už jį
atsakingi, ir - ne mažiau, o daugiau atsakingi, turė-
dami krikščioniškąją tiesą ir istorinę atsakomybę už
savo laiką, laikydami atsakomybę prieš Dievą“⁷⁰. Sa-
vo tikėjimu ir idealizmu Girnius norėjo uždegti kitus;
jis pabrėždavo, kad „tikras idealizmas visada yra praktiškas
idealizmas. Bergždžia jaustis degančiam viso pasaulio
rūpesčiais, bet neatlikti, kam įpareigoja konkreti „čia
ir dabar situacija“⁷¹.

Konkreiti „čia ir dabar“ situacija įpareigojo Girnių
įsijungti į lietuviškąją darbą ne tik redaguojant „Lie-
tuvų enciklopediją“, o vėliau (nuo 1965 m.), „dar
nebaigus enciklopedijos“, einant „Aidų“ žurnalo redak-
toriaus pareigas (ten jis dirbo, „kol infarktas 1980 m.
išleido pensijon“), bet ir savo raštais bei viešu žodžiu,
dalyvavimu visuomeniniame darbe. Tačiau vien tik
„redaktoriaus darbas užėmė tiek laiko, kad ką para-
šiau, parašiau laisvalaikiu, kurio nė pats nežinau kaip
galėjau turėti“⁷². Pasak dr. K. Girniaus, tėvas „atmes-
tinai dirbti nemokėjo, jautė didelę atsakomybę“ už
kiekvieną atliekamą darbą, „negalėdamas paviršuti-
niškai atlikti net šalutinių darbų... Taip jis dirbdavo

⁷⁰ Ten pat.

⁷¹ Ten pat, p. 369.

⁷² J. Girnius. Žodis grįžtant..., p. XXI.

apie dešimt valandų per dieną, taip pat savaitgaliais ir per šventes⁷³.

„Redakcinis darbas nulėmė, kad: 1. parašiau nedaug ir 2. negalėjau imtis specialesnių filosofinių temų. Rinkausi bendresnes, kurios buvo *aktualios* (išskirta mano - T. M.) ir galėjo rasti skaitytojų⁷⁴. Jam buvo aktualu palaikyti išeivijoje tautinę ištikimybę, įžiebtį jaunimui ateitininkijos idealų šviesą, padėti „susikurti“ pasaulėžiūrą, jam rūpėjo tautinės kultūros santykis su visuotine žmonijos kultūra, ypač - tautybės klausimas. Tiesa, tautybės problema jis susidomėjo jau seniai, kai rašė apie lietuviškojo charakterio problemą, bet ypač opi ši problema tapo būtent čia, Amerikoje. „Iškelia- vęs į Jungtines Valstybes ir susidūręs su dylančia mūsiškių mase, jis tautybės problemą pradėjo pergyventi kaip likimo klausimą. Tautybė virto Girniui ne gryno pažinimo dalyku, kaip anksčiau lietuviškasis charakteris, bet apsisprendimo ir *ištikimybės pačiam sau* (išskirta mano - T. M.) rūpesčiu.“⁷⁵ Tai, kad Girnius su jam būdingu aistringumu tuomet itin rūpinosi šiuo klausimu, nėra nieko nuostabaus. Juk jis jautė nutautinimo grėsmę, matė, kaip „tautinė ištikimybė susiduria su pagunda leistis nutautėti... Reikia *didelio idealizmo* (išskirta mano - T. M.) išsaugoti tautinei ištikimybei svetimame krašte. Visko čia reikia: ir skirti biudžetę sumas lietuviškam reikalui (neturiu mintyje tik aukų, nes taip pat turiu mintyje ir lietuviškosios spaudos

⁷³ K. Girnius. Filosofas neteko tėvynės, tėvynė neteko filosofo... // Naujasis židinys, 1995, spalio, p. 770-771.

⁷⁴ J. Girnius. Žodis grįžtant. Raštai, t. I, p. XXI.

⁷⁵ A. Maceina. Laiškas „Aidų“ redaktoriui Juozui Girniui. // Aidai, 1965, Nr. 10, p. 448.

prenumeravimą, ir lietuviškų knygų pirkimą, ir lietuviškųjų parengimų lankymą), ir skirti savo poilsinį laiką lietuviškai veiklai (turiu mintyje ne tik organizacinę veiklą, bet apskritai laiko užėmimą lietuviškaisiais reikalais - lygiai knyga ar laikraščiu, lygiai susirinkimais ar meniniais parengimais ar pagaliau skyrimu laiko savo vaikų priežiūrai). Tuo tarpu *nutautėjimo pagunda tiesiog sutampa su oportunistiniu įsikūrimo rūpesčiu* (išskirta mano - T. M.). Sėkmingam svetimame krašte įsikūrimui nėra laiko gaišti su „praeties sentimentais“. Reikia visą laiką skirti gilesniam šaknų įleidimui, svetimybės išmokymui, pažintimis svetimųjų tarpe, atitinkamų profesinių kursų lankymui ir t.t. *Visos dvasios nepardavęs, neįsikursi tvirtai svetur* (išskirta mano - T. M.)⁷⁶. Jis nepardavė nė dalelytės savo dvasios - liko ištikimas ir sau, ir savo idealams. O jeigu prisiminsime, kad *tautiškumas*, ištikimybė savo tautai yra vienas iš ateitininkų principų, tada galėsime suprasti, koks nuoseklus buvo Girnius savo tarnystėje ateitininkijos idealams, netgi, sakyčiau, *tragiškai* nuoseklus. Savo gyvenimu jis nepažeidė nė vieno iš anksčiau minėtų ateitininkijos principų. Pirmenybę teikė ateitininkijos idealui, jo puoselėjimui ir skleidimui per principus, kuriais vadovavosi visą savo gyvenimą ir kuriuos nenuilstamai vystė ir tobulino... Jo idealizmas tikrai buvo atgręžtas į tikrovę su įpareigojimu ją atnaujinti, t. y. atnaujinti gyvenimą idealo šviesa⁷⁷...

Prisimenu pokalbį su dr. K. Skrupskečiu 2002 metų vasarą (rugpjūčio 1 d.) - kalbėjomės tada apie

⁷⁶ J. Alaušius (J. Girnius). Žvilgis į save pačius po 10 metų. // Aidai, 1954, Nr. 6 (72), p. 243.

⁷⁷ Plg. St. Yla. Ateitininkų vadovas, Chicago, 1983, p. 38.

Maceinos emocingą filosofavimą, kuris, Skrupskelio nuomone, turėjo atverti dabartinio jaunimo širdis (deja, taip ir neatvėrė), o Girniui K. Skrupskelis emocingumo nepripažino, ir, manyčiau, šiek tiek klydo... Tiesa, lieka klausimas, kaip suprasti emocingumą? Jeigu pripažinsime, kad Maceina mąstė vaizdais, o ne sąvokomis kaip Girnius, tai tada iš tikrųjų Girniaus mintyje emocingumo lyg ir nėra. Tačiau jeigu išsigilinsime į Girniaus minties turinį, ten, be abejo, atrasime begalę aistros. O tai kur kas daugiau negu švelnus Maceinos emocingumas, nė kiek neužgožiantis minties. Bet ir aistra (ypač užslėpta) ne visada atveria širdis, kad ir kaip būtų norėta įtikinti, uždegti savo mintimis, savo tikėjimu į idealą. Ir kam, kaip ne dr. Skrupskeliui, žinoti, kad Girnius buvo tikrų tikriausias idealistas, gal labiausiai idealistinis iš visų tuo metu gyvenusių idealistų-kultūrininkų. O kas, jeigu ne idealistas, turi itin jautrią širdį ir itin gilius jausmus, kuriuos kartais sunku paslėpti, ir jie tada prasiveržia per aistrą...

Girniui atvykus į Ameriką, jo dėmesys „grynajai“ filosofijai gana greitai ėmė blėsti. Tiesa, kurį laiką jis „stengėsi susipažinti su Amerikos filosofija“, tačiau „Amerikoje vyraujanti filosofijos mokykla nebuvo palanki jo filosofiniams interesams. Šešto dešimtmečio pradžioje geriausiuose universitetuose išitvirtino loginis pozityvizmas karingiausiu pavidalu. (...) Šiai filosofijos mokyklai labiausiai rūpimi tėvui klausimai buvo tik pseudoproblemos, nevertos rimtos filosofinės analizės. Iš egzistencializmo ir neotomizmo buvo tyčiojamasi...“⁷⁸, o filosofijos istorijos svarba buvo

⁷⁸ K. Girnius. „Filosofas neteko tėvynės, tėvynė neteko filosofo...“, Naujasis Židinys, 1995, spalio, p. 771 (67).

atmetama. Be abejo, Girniui tai negalėjo nesukelti pasipiktinimo. Dr. K. Girnius mano, jog abejingumas „grynajai filosofijai“ galėjo atsirasti ir dėl to, kad „tėvas tiesiog neturėjo su kuo filosofuoti arba bent svarstyti filosofijos klausimų“⁷⁹. Nenorėčiau su tuo visiškai sutikti, nes išlikę Maceinos laišakai Girniui byloja ką kita - iš jų galima spręsti, kad jie vis dėlto svarstė filosofijos klausimus, pavyzdžiui, itin sudėtinga mirties problema⁸⁰... Be to, manau, jog J. Girniui tuomet rūpėjo visai kiti, praktiškesni dalykai: ką *naudingo* jis gali ir turi padaryti savo tautai. Jo apsisprendimas „dirbti Lietuvai“ buvo tvirtas ir galutinis. Viena pagrindinių jį jaudinančių problemų tapo tautybės problema. Anksčiau, kai jis svarstė lietuvių charakterio problemą, šis klausimas jį domino labiau kaip „gryno pažinimo dalykas“⁸¹, o dabar „tautybės problemą pradėjo pergyventi kaip likimo klausimą“, o pati tautos samprata tapo jam „aktualių klausimų“⁸². Tad jai ir buvo skirta studija „Tauta ir tautinę ištikimybę“, kuri buvo išleista 1961 m. Tautinės ištikimybės klausimas buvo vienas iš svarbiausių ir skaudžiausių Girniaus apmąstymų klausimų. Jis matė, kaip, „palikus kraštą, daugumos ašaros lengvai nudžiūsta“, kaip jie „džiaugiasi svetur geriau radę“⁸³, matė, kaip greitai daugumai baigiasi „tėvynės meilė“, o su ja ir tautinė ištikimybė. O blėstant tautinei ištikimybei nyksta „tautinė gyvybė“.

⁷⁹ Ten pat.

⁸⁰ M. Mažvydo bibliotekos rankraščių skyrius, A. Maceinos aчыvas - F 181-155 (.A. Maceinos laišakai J. Girniui).

⁸¹ A. Maceina. Laiškas Aidų redaktoriui..., p. 448

⁸² J. Girnius. Žodis grįžtant, Raštai, t. I, p. XXI.

⁸³ J. Girnius. Tauta ir tautinė ištikimybė, Raštai, t III, 1995, p. 70.

Jis greitai suprato nutautinimo grėsmę ir skaudžius šio reiškinių padarinius. Nors ir neturėjo iliuzijų, vis dėlto jo pasiryžimas kovoti dėl „tautinės gyvybės“ buvo nenumaldomas ir aistringas, nes jis vylėsi, kad lietuviškoji kultūra gali padėti išlaikyti „tautinę gyvybę“. Todėl ir iškėlė tris uždavinius: a) patiems gyventi savo lietuviškąją kultūrą, b) laimėti jai išliekančiųjų vertybių ir c) jos vertinguosius laimėjimus skleisti pasaulyje⁸⁴. Vienintelis išlikimo svetur kelias, jo nuomone, yra vykdyti šiuos uždavinius, nes „kultūra yra tautos „forma“, atseit tasai pradas, kuris sukuria tautą kaip tautą, nes ji materialinius tautos elementus sudėdo į vieną visumą ir tuo būdu suformuoja tautinę individualybę“⁸⁵. Tad norint išlaikyti „tautinę gyvybę“, būtina kurti „tautinę kultūrą“, nes „tauta savo egzistenciją užtikrina ir įprasmina kultūrine kūryba“. Girnius, kaip ir visi didieji lietuvių kultūrininkai, visai pagrįstai manė, kad tautinė kultūra, kultūros kūryba turi lemiamą reikšmę visoms žmogaus gyvenimo sritims. Su šia nuomone sunku nesutikti, nes be vertingų „kultūros laimėjimų“ tautinė individualybė blėsta ne tik svetur, bet, o tai skaudžiausia, ir savame krašte. Tačiau yra ir kitų ne mažiau skaudžių padarinių: blėstant tikrajai kultūrai, blėsta ir religija, kuri reiškiasi per kultūrą, nyksta tikėjimas. O juk tikėjimas yra meilė. „Tikėti - tai mylėti, ir mylėti - tai būti ištikimam“⁸⁶, nes „meilė viskam iš vidaus įpareigoja“. Tai svarbu ir ateičiai, nes ją privalome kurti jau šiandien. Tautinės ištikimybės Girnius neatsiejo nuo krikščioniškosios

⁸⁴ Ten pat, p. 125.

⁸⁵ Ten pat, p. 38-39.

⁸⁷ Ten pat, p. 160.

ištikimybės, nors šio klausimo savo veikale ir neišplėtojo. Bet būtent „krikščioniškajame žvilgyje“ jis ieškojo „atramos ir tautinei ištikimybei“. Jam visada buvo svarbus bei aktualus „anttautinę“ reikšmę turintis Dievo klausimas, nes šis klausimas yra „ne tik filosofijos galutinė problema, bet ir kiekvieno žmogaus pagrindinis rūpestis“⁸⁷. Tad keldamas šį klausimą Girnius norėjo, kad visi žmonės (ypač savi) sunerintų dėl atsakomybės prieš save pačius, nes netikėjimas veda prie „dvasinės tuštumos“, kurią, pasak prof. K. Skrupskelio, „gali užpildyti bet kas. „“⁸⁸ Todėl ir savo filosofiškiausiame veikale „Žmogus be Dievo“, kuris, kaip minėta, buvo pradėtas rašyti dar Vokietijoje, Girnius iškelė jam itin svarbų *ištikimybės* klausimą. Ką reiškė pačiam Girniui ištikimybė krikščionybei? Savaimė suprantama, tai ištikimybė Kristui, Kristui - Idealui, Kristui - Meilei. Parodęs, koks šiurpus gyvenimas be Dievo, Girnius tarsi kviečia įsiklausyti į Dievo Žodį, šiuo Žodžiu užpildyti dvasios tuštumą ir priartėti prie Tiesos, nes „tiesos meilė yra neatsiejama nuo žmogaus meilės“. „*Tikra Dievo meilė išsiskleidžia ir tikra žmogaus meile*. Ši tiesa sudaro Kristaus dieviškojo apreiškimo branduolį“⁸⁹. Būdinga tai, kad prie šios minties Girnius grįžta ir kitame savo veikale „Idealas ir laikas“ (1966), parašytame gerokai vėliau negu „Žmogus be Dievo“ (1957). Ištisi puslapiai beveik pažodžiui perkelti iš „Žmogaus be Dievo“ į „Idealą ir

⁸⁷ J. Girnius. *Žmogus be Dievo*. Raštai, t 2, 1994, p. 7.

⁸⁸ K. Skrupskelis. Juozo Girniaus idėjinės biografijos apmatai. // Naujasis židinys, 1995, spalio, p. 732 (20).

⁸⁹ J. Girnius. *Idealas ir laikas*. Raštai, t. III, p. 300; *Žmogus be Dievo*. Raštai, 1994, t. II, p. 463.

laiką". „Niekas giliau neliudija Dievo, kaip žmogus, ir niekuo žmogus giliau neliudija Dievo, kaip meile. Meilė liudija Dievą skaidriau už visus žvaigždynus...."⁹⁰. Savąją Dievo meilę žmogus privalo liudyti artimo meile, nes, pagal Girnių, tai yra esminis krikščioniškumo matas⁹¹. Per taurų žmoniškumą, kuris „objektyvuojasi *idealistiniu principingumu*"⁹², mes liudijame savo krikščioniškumą. Krikščioniškumą Girnius sieja su visuomeniškumu, kuris įpareigoja *prasmingai* veiklai. Jis yra daugiau negu tik „organizacinis veiklumas", nes jame slypi „gėrio entuziazmas" ir „tiesos troškulys". „*Įsipareigojimas krikščioniškosios tiesos liudijimui savaime implikuoja įsipareigojimą ir jos visuomeniniam skleidimui. Kiekvienos tiesos prigimtyje slypi reikalavimas, kad ne tik būtų jos ieškoma ir kad būtų ji saugoma, bet ir kad būtų skleidžiama. Kiek visi esame įsipareigoję krikščioniškosios tiesos skleidimui, tiek visi esame įsipareigoję ir visuomeniškumui (išskirta mano - T. M.)*"⁹³. Tačiau tiesą atskleidžia tik mąstymas, „mąstymu žmogus nušviečia pasaulį, atskleisdamas jo paslaptis. Mąstymu žmogus nušviečia ir save patį, suvokdamas savo padėtį ir paskirtį. Mąstymo atskleidžiama tiesa padaro žmogų šviesų. Tik mąstantis žmogus yra šviesus". O mąstymą žadina tiesos troškulys. Girnius kiek patikslino ir netgi pagilino vieną iš ateitininkų principų, kurį St. Šalkauskis vadina *inteligentiškumu*. Intelligentas, pagal Šalkauskį, tai ir aristokratas, ir aukštos

⁹⁰ Idealas ir laikas, p. 300; Žmogus be Dievo, p. 461.

⁹¹ Plg. Idealas ir laikas. Raštai, t. 3, p. 301.

⁹² J. Girnius. Lietuviškojo charakterio problema. Raštai, t. III, 1995, p. 389.

⁹³ J. Girnius. Idealas ir laikas. Raštai, t 3, p. 307.

kultūros „rinktinis protininkas“, turintis platų mokslinį išsilavinimą, tvirtą būdą, jautrią sąžinę ir kilnią širdį⁹⁴. Girniui, atrodo, priimtinesnis kitas šio principo pavadinimas - *šviesumas*. Jo teigimu, asmens šviesumą iš esmės liudija ne išsilavinimas, o „visuotinių interesų savyje išplėtojimas“. Bendroji asmens kultūra visų pirma turi būti paremta *humanistiniu* interesu, kuris sudaro žmogaus dvasinės gelmės pagrindą, nes praturtina žmogaus dvasią, tačiau tik tuo atveju, kai jį gaivina *pasaulėžiūrinis rūpestis*⁹⁵. Būtent šis rūpestis yra žmogiškojo *šviesumo versmė*. Gyvas pasaulėžiūrinis rūpestis laiduoja žmogaus dvasinį gyvumą. O kas gi, pagal Girnių, sudaro gyvosios dvasios pagrindą? Atsakymas vienareikšmiškas - idealizmas, be kurio neįmanoma krikščioniškoji ištikimybė savo tautai, kuri „įpareigoja daugiau negu tik paprastam išlikimui, bet - išlikimui prasmingam, o tai reiškia - „ne pasitenkinti tik lietuviškumu, bet jį įprasminti žmogiška gelme, kūrybiniu nusiteikimu, dvasiniu savęs realizavimu“⁹⁶. O dvasinis savęs realizavimas vyksta tik kuriant kultūrą.

Gyvendamas Amerikoje ir matydamas „dvasinį sunykimą“, mandagiai vadinamą „nuovargiu“, Girnius su užsidegimu ėmė kurti „praktinę“ filosofiją, nes tikėjosi, kad jo įžvalgos gali pakeisti *kitų* - aptingusių, nieko, išskyrus asmeninę naudą, nenorinčių ir nesiekiančių tautiečių gyvenimo būdą. Jo mėgstamiausi filosofai, pasak dr. K. Girniaus, „buvo ne vien gryni teoretikai“ (o ir pats J. Girnius toks nebuvo - T. M.),

⁹⁴ Plg. St. Šalkauskis. Ateitininkų ideologija, p. 54.

⁹⁵ Plg. Idealas ir laikas, Raštai, t. 3, p. 261-265.

⁹⁶ J. Girnius. Naujojo Federacijos vado žodis. // Ateitis, 1963, Nr. 6, p. 137.

bet ir „filosofai aktyvistai“. „Pastebėję, kas giliai ydinga jų amžiaus gyvenime ir mąstysenoje, jie vylėsi pakeisti padėtį, tad ir siekė savo mintimis pasiekti platesnius gyventojų sluoksnius.“⁹⁷ Girnius irgi vylėsi savo veikla „pakeisti padėtį“. Be abejonės, tokį Girniaus veržimąsi į viešąjį gyvenimą lėmė jo mokytojų - St. Šalkauskio ir Pr. Dovydaičio - sukurta ateitininkų ideologija, ištikimybė principams ir jų pačių asmeninis pavyzdys. Manychiau, kad Girnius buvo įsitikinęs, jog filosofo visuomeniškumas *privalus*, o ne tik, kaip mano K. Girnius, „pageidautinas“, nes „gyvenimas vis kelia naujų, skubaus atsakymo reikalaujančių problemų“. Jeigu šios problemos tikrai rimtos, jos „turi filosofinį komponentą“, todėl „filosofai turi savo įnašu prisidėti prie problemos apibrėžimo ir sprendimo“⁹⁸. Problemų iš-eivijoje tikrai netrūko. O pagrindinė, kaip minėta, buvo prasmingo išlikimo problema. „Būdami negausi tautinė mažuma milžiniškame krašte, visą laiką stovėsime prieš būties ar žūties klausimą. (...) Gyvi išliksime ne vegetuodami ir „išsilaikydami“, o savo tautinę gyvybę kūrybiškai išskleisdami“⁹⁹. Tad „kurti dvasinės erdvės Lietuvą pasaulyje ir savo kūrybiniu įnašu ją įrikiuoti į laisvojo pasaulio kūrybingiausias tautas“¹⁰⁰ - toks buvo tasai „ambicingas“ uždavinys, kurį Girnius kėlė ir sau, ir savo tautiečiams. Gyvendamas „tautinės kultūros rūpesčiuose“, jis rūpinosi „tautos

⁹⁷ K. Girnius. „Filosofas neteko tėvynės, tėvynė neteko filosofo...“. / Naujasis židinys, 1995, spalio, p. 768-769.

⁹⁸ Plg. ten pat, p. 769 (65).

⁹⁹ J. Girnius. Naujojo Federacijos vado žodis. / Ateitis, Nr. 6, p. 134-135.

¹⁰⁰ Ten pat, p. 135.

gyvybe", kurią „apreiškia tik *savita* kūryba"¹⁰¹. Tačiau kaip tik šioje vietoje iškyla kūrėjų, kurie būtų pajėgūs sukurti išliekamos vertės kūrinius ir galėtų garantuoti tautos istorinę egzistenciją, klausimas. Tai iš tikrųjų yra tautos (ypač mažos) gyvybės klausimas, kuris buvo ir bus aktualus tol, kol tauta gyvuoja. Girnius šį klausimą kėlė ypatingomis, galima sakyti, ekstremalioomis, sąlygomis. Bet jo išvalgos turi reikšmės ir mūsų „čia ir dabar" situacijoje, nes „išikurti" ir mums pasidarė svarbiau negu kurti. O ir sąlygos kurti yra nepalankios. „Skurdo marios mūsų kūrėjams neišbrendamos", - teigė Girnius, tarsį kalbėdamas apie dabartinę lietuvių kūrėjų situaciją. Todėl visiškai pagrįstas Girniaus įsitikinimas, kad lietuviškajai kultūrai ir vėliau teks remtis tik savo kūrėjų *asmeniniu* (išskirta mano - T. M.) idealizmu¹⁰², skamba gana pesimistiškai, nes šis asmeninis idealizmas, regis, gerokai išblėso ne tik jau tada užjūryje, bet ir dabar Lietuvoje. O ir negalėjo neišblėsti, nes dauguma stokoja „pasaulėžiūrinės gelmės", vadinasi, „ir žmogiškosios gelmės"¹⁰³... Tačiau pats Girnius niekada to nestokojo, nes nestokojo idealizmo. .. Tai ir paskatino jį 1963 metais tapti Ateitininkų federacijos vadu. „Aktyvus ateitininkas nuo jaunystės, jis neturėjo jokių abejonių dėl šios organizacijos reikšmės, auklėjant jaunimą patriotine ir katalikiška dvasia. Ėmėsis vadovauti federacijai, jis vykdė pareigas su jam įprastu sąžiningumu ir atsidėjimu. Jis ne tik aplankė visas didžiąsias išėivijos kolonijas, skaitė

¹⁰¹ J. Girnius. Tauta ir tautinė ištikimybė. Raštai, t. III, p. 127.

¹⁰² Ten pat, p. 133.

¹⁰³ Plg. J. Girnius. Idealas ir laikas. Raštai, t. III, p. 284.

paskaitas studentų ir moksleivių stovyklose, bet ir parašė knygą „Idealas ir laikas“, kurioje mėgino ateitininkijos principus ir idealus interpretuoti naujų aplinkybių šviesoje¹⁰⁴. Šios knygos pavadinimas - „Idealas ir laikas. Žvilgis į dabarties ateitininkiją ir lietuviškąją išsiviją“ - aiškiai atskleidžia Girniaus norą atgaivinti ateitininkijos principus, suteikti jiems naujumo, kuris patrauktų bei uždegtų išsivijos jaunimą. Beje, šią knygą, kurią jis baigė rašyti 1965 m., Girnius paskyrė savo sūnams, kuriuos auklėjo ateitininkijos dvasia. „Visi trys įsigijo *Ph. D.* (daktaro laipsnį): Ramūnas (g. 1945) - fizikos, Kęstutis (g. 1946) - filosofijos, Saulius (g. 1949) - rusų istorijos, o prieš tai - matematikos magistrą. Jaučiausias sūnus lieka nevedęs, vyresnieji turi po tris vaikus. Visi vaikaičiai taip auklėjami, kaip buvo auklėjami jų tėvai. Jaučiasi lietuviais, o ne „lietuvių kilmės“ amerikiečiais. Dėl to skūstis negaliu.“¹⁰⁵ Tad, atrodo, Girnius, auklėdamas vaikaičius, kaip ir savo vaikus, norėjo įgyvendinti ir *šeimyniškumo* principą...

Ateitininkų vado pareigas Girnius ėjo penkerius metus (1963-1967). Negalima be susijaudinimo skaityti jo kalbos, pasakytos nepaprastosios konferencijos metu Niujorke, kai jis priėmė šias pareigas. „*Ateinu ateitininkų idealo tarnu* (išskirta mano - T. M.), su brolišku jausmu visiems - kiekvienam moksleiviui, kiekvienam studentui ir kiekvienam sendraugui.“¹⁰⁶ Jam

¹⁰⁴ K. Girnius. Filosofas neteko tėvynės, tėvynė neteko filosofo..., p. 769 (65).

¹⁰⁵ J. Girnius. *Autobio...skveveldros.* // Naujasis židinys, 1995 spalio, p. 713 (9).

¹⁰⁶ J. Girnius. Naujojo Federacijos vado žodis. // *Ateitis*, 1963, Nr. 6, p. 133.

tuomet buvo 48 metai. Nepaisydamas visų negandų ir sunkumų, kuriuos jam teko išgyventi, vis dėlto lieka idealistas kilniausia šio žodžio prasme. Jis aistringai ragina savo tautiečius gyventi idealų šviesoje, nes „*vilties versmė yra idealai*". Šioje kalboje Girnius primena konferencijos dalyviams visus ateitininkijos principus - *katalikiškumą*, kaip patį pirmąjį principą, nes išpažindami šį principą „tuo pačiu išsipareigojame siekti aukščiausios žmogiškosios tobulybės - gyventi Kristaus idealu ir skleisti jo tiesą“; *tautiškumą*, kuris „yra antrasis mūsų idėjinis pagrindas“, „tautiškumo principas yra apeliavimas ne pasitenkinti tik lietuviškumu, bet jį įprasminginti žmogiškąja gelme, kūrybiniu nusiteikimu, dvasiniu savęs realizavimu“; *inteligentiškumą*, kuris „reikalauja intelektualinės kokybės“ - tiesos alkio, probleminio troškulio, idėjinio nerimo... „Tikėdami Kristų, neieškome kitų dievų, bet ieškome ir turime ieškoti, kaip krikščioniškosios tiesos šviesoje rasti kelį istorijos vingiuose“; *visuomeniškumą*, reikalaujantį organizacinės ir bendruomeninės kokybės - visuomeninės pareigos bei atsakomybės, „bičiuliško jausmo savo tarpe ir *su visais kitais* (išskirta mano - T. M.)“¹⁰⁷, t. y. kitų įsitikinimų žmonėmis. Įdomu tai, kad Girnius, plačiai aptardamas visus pagrindinius ateitininkijos principus bei idealus, ne tik mėgino juos „interpretuoti naujų aplinkybių šviesoje“, bet ir išplėtė bei suteikė jiems visuotinumą pobūdį. Kristus ir Jo tiesa aiškiai tampa jungamuoju šių principų centru. O mums gali būti svarbu bei aktualu tai, kad kalbėdamas apie tiesos ieškojimą, jis aiškiai duoda suprasti, jog ideo-

¹⁰⁷ Ten pat, p. 136-137.

logija, pasaulėžiūra nėra kliūtys „laisvei išsaugoti“, ir vadina „tuščiomis šnekomis“ kalbas, kad „laisvei išsaugoti nereikia susipančioti ideologija, pasaulėžiūra“, nes „iš šių šnekų greičiau byloja tiesos baimė, o ne tiesos ilgesys...“¹⁰⁸ Ragindamas ieškoti Tiesos per principų įgyvendinimą, Girnius taip pat ragina „*būti be iliuzijų, bet nebūti be idealų*“, matyti tikrovę, būti jai atviriems. Tačiau „atvirumą tikrovei gali įprasminti tik atvirumas *idealams* (išskirta mano - T. M.)“. Bet „niekada negalima tikrove pasitenkinti. Visada yra prieš ką joje sukilti, veržiantis į tai, kas aukščiau ir vertingiau. Tikrovė tik kelia klausimus, bet neteikia atsakymų. Atsakymų tenka ieškoti nebe tikrovėje, o idealuose, nebe statistikoje, o principuose. *Tikrovė yra rūpesčių versmė, vilties versmė yra idealai.*“¹⁰⁹ Manychiau, jog pagrindinė šios programinės Girniaus kalbos mintis - reikia „gyventi Kristaus idealu ir skleisti jo tiesą“. Šioje kalboje Girnius pabrėžia Dievo problemą, kurios išsamaus nagrinėjimo taip laukė iš Girniaus jo „itin artimas bičiulis“ A. Maceina, bet taip ir nesulaukė...

Nors ir būdamas apsikrovęs nesibaigiančiais darbais (jis vis dar dirbo „Lietuvių enciklopedijoje“), Girnius nuo 1965 metų pradeda dirbti „Aidų“ redaktoriumi, dažnai važinėja su paskaitomis, dalyvauja įvairiose konferencijose, ateitininkų kongresuose, dirba Lietuvių fronto taryboje... ir visą laiką rašo - rašo „proginis“ straipsnius apie lietuvių (Pr. Kuraitį, A. Maceiną,) ir Vakarų mąstytojus (Jean Paul Sartre, Bertrand Russell, Jacques Maritain...), apie žymius

¹⁰⁸ Ten pat, p. 137.

¹⁰⁹ Ten pat, p. 135.

visuomenininkus kultūrininkus (kun. S. Yla, A. Damušis, J. Eretą...), rašo straipsnius aktualiais laisvės ir taikos, tautiškumo, antikomunizmo klausimais, rašo studijas, jam rūpimomis temomis... Iš reikšmingiausių paminėtina studija „Istorinė krikščionių atsakomybė“ (1964), straipsniai - „Tauta kaip žmogiškoji tikrovė“ (1974) , „Juozas Brazaitis - literatūros mokslininkas“ (1984). Šie darbai pasirodė LKM akademijos suvažiavimo darbų tomuose. 1964 metais už nuopelnus mokslui J. Girniui buvo suteiktas LKMA akademiko vardas. Sunku, o gal ir nebūtina išvardyti visus Girniaus darbus - daugiausia tai buvo straipsniai ir jų išties nemažai. O problemų, jaudinančių Girnių, ratas gana aiškus. Ieškodamas sprendimo, jis nuolat vis grįžta prie jų tikėdamasis, kad jam pavyks jas išspręsti, kad pagaliau žmonės jį išgirs ir pradės prasmingai veikti; tačiau dauguma žmonių kuo toliau, tuo giliau ir giliau klimpo „tikrovės drumzlėse“ ir jo tiesiog nebegirdėjo... Tad, regis, „vadovauti laikui“ jam ne visada sekėsi, nors ir buvo, pasak J. Brazaičio, „nusileidęs į savo amžiaus gyvenimo srovę ir savo veikimu kartais desperatiškai, dažniau herojiškai mėgina srovei vadovauti, įspėdamas nuo povandeninių uolų, rodydamas švyturius“¹¹⁰.

Knygų Girnius parašė nedaug. Vienas paskutinių veikalų, beje, pats didžiausias, kurį rašė penkerius metus, - monografija apie profesorių Praną Dovydaitį (1975) , žymų lietuvių švietėją ir ne mažiau žymų ateitininką, kuris visam laikui liko Girniui siektinu ištikimybės savo jaunystės idėjoms bei idealams pavyzdžiu. Kaip

¹¹⁰ J. Brazaitis. Žmogus, supratęs laiko tėkmę. Raštai, t. IV. p. 413.

ir Dovydaitis, jis liko jiems ištikimas „ne iš paprasto sustabarėjimo, bet dėl to, kad jautė savo papročių, savo įsitikinimų vertę“¹¹¹. Jie buvo panašūs dar ir tuo, kad Girniui, kaip ir jo mokytojui, buvo būdingas tas „gaivalingas šviesos troškulys“, kurio taip trūksta daugeliui žmonių, nepaisant tautybės ir amžiaus skirtumų. Rodos, paskutinė jo knyga buvo „9-ąjį dešimtmetį parašyta ir dar niekur neskelbta studija „Juozas Keliuotis ir Naujoji romuva“¹¹², kurią buvo planuota paskelbti jo raštų leidiniuose. Liko ir neužbaigtų darbų, ir užmojų; svarbiausi iš jų - monografija apie Juozą Ambrazevičių-Brazaitį bei lietuvių filosofijos istorija: „Jis ne kartą minėjo, kad tai kol kas nepadaryta, ir manė, kad Lietuvos filosofai negalėtų parašyti tinkamos istorijos dėl politinės cenzūros ir nesugebėjimo įsijausti į filosofijos mokyklas, turėjusias didelę įtaką Nepriklausomybės metais“¹¹³. Nepasitikėjimas „sovietiniais“ specialistais, anot K. Girniaus, skatino jį rašyti ir apie Dovydaitį, ir apie Keliuotį, ir apie Kuraitį bei Brazaitį... O originalių, „grynai“ filosofinių veikalų, tokių kaip „Žmogus be Dievo“, jis daugiau neparašė. Tai ištis „buvo paskutinė grynai filosofinė visuotinės tematikos knyga“¹¹⁴, labai gerai įvertinta ir Maceinos, ir kitų žymių lietuvių kultūrininkų, ir dabartinių lietuvių filosofijos atstovų. Pirmame savo straipsnyje apie Girnių, skirtame jo penkiasdešimtmečiui, Maceina rašė:

¹¹¹ K. Skrupskelis. Juozo Girniaus idėjinės biografijos apmatai. / / Naujasis židinys, 1995, spalio, p. 732 (28).

¹¹² G. Bautrėnienė (Kadžiulytė). Paaiškinimai. J. Girnius. Raštai, t. I, p. 596.

¹¹³ K. Girnius. Filosofas neteko tėvynės, tėvynė neteko filosofo..., p. 773 (69).

¹¹⁴ Ten pat, p. 772 (68).

„Girniaus knyga („Žmogus be Dievo" - T. M.) iš tikro yra lietuviškasis įnašas į šios *anttautinės* problemos sprendimą; įnašas savo apimtimi, gilumu ir originalumu atsistojęs visų kitų man žinomų šios rūšies veikalų priekyje. (...) Taigi galime tik didžiulis, sulaukę tokio rango knygos. Garbė ir „Į Laisvę Fondui", kad jis savo uždavinį suprato ne siaurai tautiškai, o kaip pastangą dalyvauti anttautinių problemų sprendime ir todėl išvedė šią anttautinės reikšmės knygą į visuomenę"¹¹⁵. Daugiau tokių „anttautinės reikšmės" knygų Girnius, deja, neparašė. Nusprendęs susitelkti prie lietuviškų klausimų, „Vakarų augintinis" užsiskleidė šiame gana siaurame klausimų rate.

Tad galima padaryti išvadą, jog Girnių kaip filosofą pražudė, kad ir kaip tai būtų skaudu, jo ištikimybė vaikystės idėjoms ir idealams. Taigi ir idealai kartais gali pražudyti... O Girnius, kaip minėta, buvo tikrų tikriausias idealistas. Iškėlęs idealizmą kaip „gyvosios dvasios pagrindą" (tai teisinga - T. M.), Girnius buvo tikras, kad „*idealas yra galimas realizuoti*" (tai abejotina - T. M.), nes „ko neįmanoma realizuoti, tas ir nesudaro jokio idealo, o tėra paprasta utopija"¹¹⁶. Tiesa, čia pat Girnius priduria, kad „niekada negalima idealo įkūnyti „galutinai", tačiau „tikras idealizmas visada yra praktiškas idealizmas"¹¹⁷, todėl „idealistas angažuojasi tikrovės keitimui geresniu pasauliu"¹¹⁸. Idealas neslepia savyje tikrovės priešybės, tarp jų yra

¹¹⁵ A. Maceina. Laiškas „Aidų" redaktoriui Juozui Girniui. // *Aidai*, 1965, Nr. 10, p. 449.

¹¹⁶ J. Girnius. *Idealas ir laikas*, Raštai, t. 3, p. 354.

¹¹⁷ Ten pat, p. 369.

¹¹⁸ Ten pat, p. 356.

tik tam tikras „tarpas“, kuris „žmogui yra priminimas jį nugalėti“¹¹⁹. Tačiau, manyčiau, Girnius nepakankamai įvertino tikrovės negailestingumą idealui ir tos bedugnės, o ne „tarp“ ir netgi ne „tarpų“, kuri skiria tikrovę ir idealą. Būdamas tikras idealistas, Girnius drąsiai ėjo į pasaulį, visas jėgas skirdamas jam pakeisti. Jis buvo įsitikinęs, kad „*kiekvienas žmogus ne tik gali, bet ir privalo (išskirta mano - T. M.) būti idealistas*“¹²⁰, todėl ir kitus stengėsi uždegti savo aistra keisti pasaulį. Bet ir čia, mano nuomone, jis pernelyg daug pasitikėjo galimybe bendromis pastangomis pakeisti tikrovę, einant vienu, tiksliai nubrėžtu keliu. Keisti pasaulį gana sunkus ir nedėkingas darbas - galima šiam reikalui paaukoti visą savo gyvenimą, o apčiuopiamų rezultatų taip ir nepamatyti... Taip, manau, atsitiko ir su Girniumi: didesnę savo gyvenimo dalį paaukojęs „žmogiškai vertingam tikslui“¹²¹, norimų rezultatų jis taip ir nesulaukė. Tad galima teigti, kad kažkuria prasme jis tapo savo idealizmo auka. Todėl visai suprantami Maceinos apgailestavimai, kad „pats filosofiškiausias protas iš visų nepriklausomoje Lietuvoje brendusių filosofų“¹²² taip ir neišsiskleidė, kaip jis būtų galėjęs išsiskleisti, jeigu nebūtų pasukęs kitu keliu... Beje, atrodo, kad ir pats Girnius gyvenimo pabaigoje tai suprato. Prof. V. Natkevičius prisimena Girniaus žodžius, pasakytus, kai jie susitiko Bostone: - „Tremtis mane sulikvidavo“¹²³. Tai labai kartūs žodžiai,

¹¹⁹ Ten pat, p. 354.

¹²⁰ Ten pat, p. 368.

¹²¹ Ten pat, p. 353.

¹²² A. Maceina. Laiškas „Aidų“ redaktoriui Juozui Girniui..., p. 445.

¹²³ V. Natkevičius. Juozui Girniui 70 metų (žvilgsnis į jo asmenį ir filosofiją). // Aidai, 1985, Nr. 6, p. 358.

jie skamba tarsi „skundas“, tarsi apgailestavimas, kad jis pernelyg daug laiko paaukojo „lietuviškam darbui“, kuris „tiek jį nualino, jog neliko laiko parašyti tai, ką norėjo ir turėjo parašyti“¹²⁴; jis teisingai manė, kad galėjo „daug daugiau duoti mūsų filosofijai“¹²⁵. Tačiau save kaip filosofą jis *paaukojo* lietuviškam reikalui. Ir paaukojo *sąmoningai* - „sąmoningai apsisprendžiau ... dirbti Lietuvai“. Tai buvo jo laisvas apsisprendimas ir jis didžiai gerbtinas, nes toli gražu ne kiekvienas žmogus, puikiai suvokdamas savo paties galimybes bei sugebėjimus, gali apsispręsti dirbti sunkų ir nedėkingą darbą, nesiekdamas sau jokios naudos ir netgi nelaukdamas jokios padėkos. Tačiau visos jo pastangos nedavė norimų ir siekiamų rezultatų, ir „neišsipildžiusių svajonių našta“ apsunkino jo gyvenimą ypač tada, kai jo gyvenimas pamažu ėjo prie pabaigos. Jis „guodėsi tuo, kad filosofija nėra siaura specialybė ir kad įvairius klausimus galima nagrinėti filosofiskai, naudotis filosofijos išvalgomis ir mąstymo drausme rašant žurnalo vedamuosius ir nagrinėjant dienos klausimus. Bet nuoskaudos jausmas liko...“¹²⁶ Matyt, paguoda buvo per menka, nes jis ir pats puikiai žinojo, kad filosofija tai yra esminis atsidėjimas, neturintis laisvalaikio¹²⁷, „o ne tik nuvogtų valandų užsiėmimas“¹²⁸...

Girniaus tragiką slypėjo, kad ir kaip tai atrodytų paradoksalu, jo neišsenkančiame idealizme. Kaip pra-

¹²⁴ K. Girnius. Filosofas neteko..., p. 773 (69).

¹²⁵ V. Natkevičius. Juozui Girniui 70 metų, p. 359.

¹²⁶ K. Girnius. Filosofas neteko..., p. 773 (69).

¹²⁷ Plg. A. Maceina. Filosofijos kilmė ir prasmė. Roma, 1978, p. 154.

¹²⁸ K. Girnius. Filosofas neteko ..., p. 773.

džioje minėjome, Girniaus asmenyje tarsi atsispindėjo trijų idealistų - Maceinos, Brazaičio bei Ivinskio - tragiką, tačiau tik tiek, kiek kiekvienas jų buvo idealistas. Mažiausias idealistas (jeigu išvis galima būti didesniam ar mažesniai idealistui), be abejo, buvo Maceina, kuris laiku susigriebęs sugebėjo sukurti užbaigtą (jeigu ji apskritai gali būti užbaigta) savitą filosofiją. Šia prasme jis visiškai pagrįstai yra vadinamas filosofu. Su Brazaičiu Girnių sieja atsidavimas lietuviškajam reikalui, tačiau, ne taip kaip Girnius, Brazaitis gana blaiviai vertino tikrovę ir dirbdamas nesitikėjo apčiuopiamų rezultatų. Brazaitis tiesiog vykdė tai, ką pasirinko ir manė esant reikalinga. Su Ivinskiu Girnių sieja (su tam tikromis išlygomis) visuomeniškumas, nors Ivinskis visuomeniškumą suprato ne taip nuodugnai ir ne taip plačiai, kaip Girnius. Tačiau kaip tik visuomeniškumas ir Ivinskiui, ir Girniui iš dalies sutrukdė užbaigti planuotus darbus... O su Maceina Girnių sieja tai, kad jie abu *gimė* filosofai...

Girnių kartais vadina „ateities filosofu“. Galbūt dėl to, kad, būdamas tikrų tikriausias ateitininkas, jis savo gyvenimu bei veikimu įprasmino ne tik ateitinių ideologijų kaip pasaulėžiūros pagrindą, bet ir jų idealus, o savo išminties šviesa nušvietė žmogui jo gyvenimo kelią¹²⁹. Tačiau jeigu Girnių su tam tikromis išlygomis ir galima pavadinti "ateities filosofu", tai tik tos ateities, kuri yra už „istorijos horizonto“ - amžinybėje. Bet tai nėra kiek nesumenkina jo svarbos

¹²⁹ Plg. J. Girnius. Laisvė ir būtis. Raštai, t. I, p. 11.

Lietuvos filosofijos bei kultūros istorijai, jo reikšmės lietuvių kultūriniam gyvenimui, jo nuopelnų, kaip tikro Lietuvos patrioto ir nenuilstamo tautinės kultūros bei lietuviybės puoselėtojo... Pačia savo asmenybe Girnius skleidė šviesą, ir, reikia tikėtis, jos visiškai pakaks, kad atsiskleistų naujos kūrybinės jėgos, kurios sugebės pratęsti jo filosofines idėjas ir jų pagrindu sukurti naują filosofiją, kuri tikrai „atsistos laisvės sargyboje“ ...

BIOGRAFINĖ RODYKLĖ

GIRNIUS JUOZAS - gimė 1915 m. gegužės 25 d. Sudeikiuose, Utenos apskr., mirė 1994 m. rugsėjo 13 d. Bostone, MA, JAV; palaidotas Utenoje.

1922 - 1926 m. mokėsi Sudeikių pradžios mokykloje.

1926 -1928 m. mokėsi namuose iš vadovėlių.

1928 - 1932 m. lankė ir baigė Utenos gimnaziją.

Nuo 1928 m. ateitininkas.

1932 -1936 m. mokėsi Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultete ir jį baigė.

1935 m. suorganizavo Ateitininkų religinį susidraugavimą.

1935- 1936 m. buvo VDU Ateitininkų studentų sąjungos sekretorius.

1937 m. įgijo filosofijos licenciatų laipsnį.

1936- 1938 m. studijas gilino užsienyje: 1936 m. pabaigoje - 1937 m. pavasarį studijavo Louvaine (Belgija), 1937 m. rudens semestrą - Freiburge pas Martiną Heideggerį, 1938 m. pavasario semestrą - Sorbonoje ir College de France.

1939 m. gegužės 1 d. - 1940 m. rugpjūčio 1 d. atliko karinę prievolę; sovietmečiu trumpai dirbo VDU Technikos fakultete bibliotekininku, vėliau mokytojavo Aklujų institute.

Nuo 1941 m. iki 1943 m. kovo 17 d.(iki Lietuvos aukštųjų mokyklų uždarymo) dėstė VDU Filosofijos fakultete filosofijos istoriją, psichologiją, bendrąją mokslinio darbo metodiką.

1943 m. spalio 13 d. vedė mokytoją Oną Penkauskaitę.

1944 m. spalį pasitraukė į Vokietiją.

1946 -1949 m. mokytojavo Niurtingeno ir Schwäbisch Gmünd lietuvių gimnazijose.

Nuo 1947 m. *Aidų* redakcijos kolektyvo narys.

1947-1951 m. Ateitininkų federacijos vyriausiosios tarybos narys.

1949 m. gegužės mėn. persikėlė į JAV, iš pradžių gyveno pas pranciškonus Kennebunkporto svečių namuose, vėliau - Geenno (Maine) vienuolyne.

1950 m. gruodžio pabaigoje persikėlė į Bostoną. Iš pradžių dirbo siuvimo fabrike, paskui - liejimo gamykloje.

1951 m. įsigijo filosofijos daktaro laipsnį Monrealio (Kana-da) universitete.

1952 m. *Literatūros lankų* redakcijos kolektyvo narys.

1953-1969 m. redagavo Lietuvių enciklopediją.

1955-1958 m. JAV Lietuvių bendruomenės tarybos narys.

1957-1963 m. Ateitininkų tarybos narys.

1959-1964 m. Lietuvių fronto bičiulių (LFB) tarybos narys. Buvo vienas iš LFB ideologų.

1963-1967 m. Ateitininkų federacijos vadas.

1965-1980 m. *Aidų* redaktorius.

1964 m. už nuopelnus mokslui J. Girniui suteiktas LKMA akademiko vardas.

Svarbesnės dr. J. Girniaus mokslinės studijos

1936 - Heideggerio egzistencialinės filosofijos pagrindai (J. Girniaus diplominis darbas: I dalis - *Įvadas į Heideggerio egzistencialinės filosofijos pagrindų svarstymą* (Logos, Nr 1, p. 81-100); II - *Heideggerio egzistencialinės filosofijos pagrindų kritiškas svarstymas* (Logos, Nr 2, p.155-180); J. Girnius. *Raštai, t.I*, Vilnius, 1991.

1937 - Pastaba apie egzistencializmą. *LKMA suvažiavimo darbai*, t. 2, p. 156-158; J. Girnius. *Raštai, t.I*, Vilnius, 1991.

1939 - Egzistencialinė filosofija ir ateities filosofavimo rūpesčiai - *Židinys*, Nr. 5-6, p. 645-670; *LKMA suvažiavimo darbai*, 1940, t. 3, p. 142-166; J. Girnius. *Raštai, t.I*, Vilnius, 1991.

1940 - Žmogiškoji kančios prasmė. *Židinys*, Nr. 2, p. 160-173; J. Girnius. *Raštai, t.I*, Vilnius, 1991.

1940 - Krikščionybė ir pasaulis. *Židinys*, Nr. 5-6, p. 531-545; J. Girnius. *Raštai, t.I*, Vilnius, 1991.

1946 - Filosofijos pagrindai. *Tremtinių mokykla*, Nr. 1, p. 58-73; Nr. 2, p. 45-67; Nr 3-4, p. 83-104; J. Girnius. *Raštai, t. I*, Vilnius, 1991.

1946 - Šiandieninio netikėjimo psichologija. *Naujasis gyvenimas*¹³⁰ (rugp. 10 ir rugp. 31); J. Girnius. *Raštai, t. II*, Vilnius, 1994.

1947 - Filosofija ir politika. *Aidai*, Nr. 2 (gegužės mėn.), p. 49-54; J. Girnius. *Raštai, t.I*, Vilnius, 1991.

1947 - Lietuviškojo charakterio problema. Augsburg; J. Girnius. *Raštai, t. III*, Vilnius, 1995.

1947 - Tautiniai mūsų uždaviniai tremtyje. *Tėviškės garsas*, VIII. 1 - VIII.7 - VIII. 21 - VIII. 28 - IX. 4.

1948 - Gamtos paradimas. *Aidai*, Nr 16-17 (liepa – rugpjūtis), p. 295-300; J. Girnius, *Raštai, t.I*, Vilnius, 1991.

1949 - Amžinybės perspektyva ir laiko horizontas. *Aidai*, Nr 22 (balandis), p. 6-14; J. Girnius. *Raštai, t.I*, Vilnius, 1991.

1949 - Laisvė ir likimas. *Aidai*, Nr. 24 (rugsėjis), p. 97-102; J. Girnius. *Raštai, t.I*, Vilnius, 1991.

1949 - Ateistinio humanizmo akivaizdoje. *Aidai*, Nr. 26 (lapkritis), p. 209-216; J. Girnius. *Raštai 1.1*, Vilnius, 1991.

1951 - Žmogaus prasmės žemėje poezija (atėjus mūsų poezijos trečiajai kartai), jaunųjų poezijos antologijoje *Žemė* (red. K. Bradūnas).

1953 - Laisvė ir Būtis. Kari Jasperso egzistencinė metafizika. Chicago, „Aidų“ leidinys; J. Girnius. *Raštai, t.I*, Vilnius, 1991.

1961 - Tauta ir tautinė ištikimybė. Chicago (Į laisvę fondo lietuviškai kultūrai ugdyti leidinys Nr. 2); J. Girnius. *Raštai, t. III*, Vilnius, 1995.

1964 - Žmogus be Dievo. Chicago (Į laisvę fondo lietuviškai kultūrai ugdyti leidinys Nr. 4); J. Girnius. *Raštai, t. II*, Vilnius, 1994.

¹³⁰ Religinės kultūros laikraštis, kurį Munchene 1945 12 01 - 1948 06 15 leido Lietuvių katalikų kunigų sąjunga (red. kun. V. Bagdonavičius).

1964 - Istorinė krikščionių atsakomybė. *LKMA suvažiavimo darbai*, t. 5, p. 29-73; J. Girnius. *Raštai*, t. II, Vilnius, 1994.

1966 - Idealas ir laikas. Žvilgis į dabarties ateitininkiją ir lietuviškąją išeiviją. Chicago: Ateitis; J. Girnius. *Raštai*, t. III, Vilnius, 1995.

1968 - Visumos žvilgis į mūsų egzodo literatūrą (leidinyje *Lietuvių literatūra svetur*).

1975 - Pranas Dovydaitis, Chicago; J. Girnius. *Raštai*, t. IV, Vilnius, 2002.

1978 - Antanui Maceinai 70 metų, *Aidai*, Nr 2, p. 49-57.

1984 - Juozas Brazaitis - literatūros mokslininkas, *LKMA suvažiavimo darbai*, t. X.

1986 - Stasys Šalkauskis (knygoje *Stasys Šalkauskis. Rinktiniai raštai. I. Filosofijos studijos*, Roma).

1990 - Pranas Kuraitis (knygoje *Kuraitis P. Filosofijos raštų rinktinė*. Chicago).

¹³¹ Rodyklė parengta pagal: Lietuvių enciklopedija, Boston, t. 7, 1956, p. 283; t. 36, 1969, p. 223-224; JAV lietuviai (Biografijų žinynas), t. I, V., 1998, p. 315-316; J. Girnius. Autobiografija (knygoje J. Girnius. *Raštai*, t. I, V., 1991, p. 585-594), taip pat pasinaudojant J. Girniaus Raštų rengėjos bei redaktorės G. Bautrėnienės (Kadžiulytės) išsamiais paaiškinimais; P. Kimbrys. *Kelionė ten ir atgal*. Naujasis židinys, 1995, spalio mėn.

Pabaigos žodis

VAKARŲ SAULĖLYDIS - LIETUVOS SAULĖLYDIS?

Dr. J. Girnius yra sakęs: „Viskas telkiasi dabartyje - ir šiandienos rūpesčiai, ir ateities viltys. *Gyventi ateičiai - tai grumtis ne dėl to, kas kada buvo (...), o su tais dabarties uždaviniais, kurie lems ateitį*“¹. Tačiau dabartinių laikų uždaviniai, kurie galėtų nulemti Lietuvos ateitį, atrodo nė kiek nepasikeitę nuo tų laikų, kai atsirado *Ateities* organizacija, kuri ryžosi atnaujinti gyvenimą „dieviškame turinyje“, „spiritis *nutautinimui, nukrikščioninimui ir suburžuazėjimui* (išskirta mano - T. M.)“. Būtent su *Ateitimi* St. Šalkauskis siejo dvasinį tautos atgimimą. Ir jis tuomet neapsiriko - ši organizacija išugdė daug žymių kūrėjų - filosofų, istorikų, žurnalistų, poetų, rašytojų, kultūrininkų, politikų, pagaliau - tikrų savos šalies patriotų. Ir kas žino, gal tie žmonės, išėję iš *Ateities* lopšio, tikrai būtų galėję pasiekti norimą tikslą ir atnaujinti gyvenimą „dieviškame turinyje“. Tačiau, Lietuvai praradus nepriklausomybę, jų svajonėms nebuvo lemta tapti tikrove...

Palyginti neseniai Lietuva vėl atgavo nepriklausomybę. Nors laikai pasikeitė, bet problemos, kad ir kaip

¹ J. Girnius. Idealas ir laikas. Raštai, t. III, 1995, p. 177.

būtų keista, vis tos pačios - Lietuvai ir vėl gresia *nutautinimas, nukrikščioninimas, suburžuazėjimas*. Tad, atrodo, jau metas sunerimti, susimąstyti, bent pagalvoti apie dvasinį lietuvių tautos atgimimą. Bet apie tai, regis, galima tik pasvajoti, nes šiandien nėra jokių ženklų, kad šis dvasinis atgimimas išvis kada nors gali įvykti: mes pernelyg toli nuėjome kitų seniai jau pramintu ir demokratijos vardu pavadintu keliu. Ir kas čia blogo?..

Išties tenka pripažinti, kad pasaulyje nėra geresnės visuomeninės santvarkos formos kaip demokratija, garantuojanti nemažai teisių bei laisvių, skatinanti iniciatyvą, atverianti savirealizacijos galimybes, lyg ir užtikrinanti lygiateisiškumą, o svarbiausia - teisę kiekvienam piliečiui tapti laimingam ir laisvam pagal Kuzmos Prutkovo principą „jei nori būti laimingas, tai būk“ ir analogiškai - „jei nori būti laisvas, tai būk“. Klestinti Vakarų gerovė pakerėjo Lietuvą. Mes taip aistringai veržiamės į Vakarus, į Europą, siedami su ja visus savo lūkesčius ir viltis, kad beveik jau pasiekėme trokštamą tikslą. Mums atrodo, kad būtent ten, Vakaruose, jau įgyvendinta ar beveik įgyvendinta ilgai puoselėta žmonių svajonė būti laimingiems ir laisviems. Ir jei „laimė yra pagrindinis žmogiškosios būties apsisprendimas“², kaip rašė A. Maceina, tai iš tikrųjų klestinti Vakarų gerovė - pakankamai įtikinantis ir užkrečiantis pavyzdys, nes laimės trokšta visi, o gerovę supranta kaip priartėjimą prie svajonės.

² A. Maceina. Didysis inkvizitorius. Raštai, t. III, 1990, p. 111.

Bet ar tik nesuklydom, bandydami akiai sekti Vakarais? Ar neprarandame kažko svarbaus, esmingo, taip aistringai siekdami vien materialios civilizacijos gerovės (kitokių siekių nematyti), jau patenkinę laisvės troškimą, pasiekę išorinę nepriklausomybę? Retkarčiais pasigirstančius balsus apie dvasinę Vakarų krizę užgožia bendras triukšmingas veržimasis būtent ten - į Vakarus. Tačiau anie pavieniai nedrąsūs balsai, regis, turi rimtą pagrindą. Aukštas Vakarų materialinės kultūros lygis toli gražu negelbsti nuo dvasinio skurdo. Juk vertybių hierarchijoje Vakaruose aukščiausią vietą užima materialinės gėrybės, arba, pasak Šv. Augustino, „pinigas“...

Tiesmukiškas ėjimas į vadinamąją žmonių laimę vadovaujantis principu „kiekvienas savo laimės kalvis“, įvairiausių laisvių, padedančių įgyvendinti teisę į laimę, suteikimas pažadino visuomenėje daug neigiamų tendencijų bei reiškinių; matyt, dėl tokių neigiamybių kitados Platonas ir pavadino demokratiją „anarchijos ir išūlumo stichija“. Nors laimę kiekvienas supranta savaip, vis dėlto daugumą sieja nenumaldomas siekis įgyti kuo daugiau materialinių gėrybių, tačiau įgyti ne kam nors kitam, bet viską tik sau - mylimam. Tai ypač akivaizdu dabartinėje Lietuvoje. Tačiau ar galima dėl to kaltinti žmones, išsargintus nuolatinių sovietmečio nepriteklių, kad jie, naudodamiesi demokratinėmis pertvarkymų suteikta teise būti laimingiems, griebėsi laisvių (menkai apibrėžtų įstatymais) ir metėsi prie vadinamosios laimės, t. y. turėjimo visko „iš sykiu ir visiškai“ (A. Maceina). Tiesa, šiomis galimybėmis pasinaudojo ne visi, vien tik jaunesni ir miklesni, o senstančioji visuomenės dalis, dėl įvairių priežasčių

nesugebėjusi persiorientuoti naujomis sąlygomis, taip ir liko skursti. Tačiau tai jau nebe stabilus sovietmečio skurdas, vis dėlto kiekvienam garantuodavęs duonos kąsnį ir tikrumą rytdiena, o vis didėjantis skurdas, atsiradęs ne tik dėl tuometinės vyriausybės nemokšiškos vidaus politikos, bet ir dėl nenumaldomų vilkiškų laisvosios rinkos taisyklių... Tad, manau, šiai nuskurdusiai visuomenės daliai laimė - tai prarastas stabilus netolimos praeities nepriteklius. Pasirodo, „kalvio“ principas tinka toli gražu ne visiems, jis tinka jauniems ir graibštiesiems, kurie nepaiso jokių moralės taisyklių... Atgimusioje Lietuvoje jau yra nemažai žmonių, kurie sparčiai realizuoja savo teisę į laimę - „kala“ sau pinigus, juo labiau kad įstatymai jiems palankūs. Pinigai - jų egzistencijos pagrindas, vienintelė jų religija ir gyvenimo švyturys. Tačiau... taip jau įvyko, kad nepriklausomoje Lietuvoje nuo pinigų tapo priklausomi absoliučiai visi - ir mūsų laikų didvyriai (dabartiniai „nuvorišai“), ir tie, kurie jais dėl įvairių priežasčių netapo, o ir negalėjo tapti, ir tie, kurie pinigų niekada ypač nevertino - kultūros skleidėjai, inteligentai, kurių darbai ir kūryba dabar nuvertinti. Pinigai visu balsu prabilo apie savo pirmumą, tapo pagrindine valstybės ir žmonių nuostata, netgi - idėja. Įvyko pasibaisėtinas vertybių perkainojimas.

Beje, kelio į nepriklausomybę pradžioje Lietuva turėjo kitą orientyrą. Materialiniai dalykai nebuvo pirminiai, buvo siekiama laisvės, nors ir suprantamos vien kaip nepriklausomybė. Tuo metu buvo kalbėta ir apie savąjį savarankišką kelią, apie savosios valstybės kūrimą, buvo aistringai svarstomi mūsų žymiųjų žmonių - A. Maceinos, J. Girniaus, J. Ambrazevičiaus-

Brazaičio, A. Damušio valstybinės programos metmenys „Į pilnutinę demokratiją“. Savos valstybės kūrimas tada atrodė svarbiausias uždavinys, o apie materialius dalykus niekas negalvojo gal ir todėl, kad materialinė gerovė buvo suprantama kaip savaiminis pasiektos nepriklausomybės rezultatas. Tačiau ilgainiui viskas pasikeitė - laisvės troškulių numalšino pasiekta išorinė nepriklausomybė, o geidžiamos gerovės kažkodėl vis dar nebuvo. Žmonės pasijuto apgauti, ir laimės troškulis tapo nesuvaldomas. Dvasinis pradas atsitraukė ir užleido vietą šiurkščiai, primityviai materijai.

Lietuvoje atgimė „buržuazinė dvasia“³, kuriai rūpi tik savo gerovė. Visuotinis posūkis į materialias gėrybes, pastangos jų įgyti įvairiais leidžiamais ir uždraustais būdais liudija dvasinį nuosmukį, to dieviškojo prado praradimą, kuris ir yra vienintelė žmogaus vertybė, kuris kviečia mus į aukštesnę realybę, į nuolatinę kūrybą, meilę artimui, į nuolatinį širdies bei proto darbą ir, anot N. Berdiajevo, neleidžia mums visiškai įsigyventi žemesnėje srityje. Įsigyventi žemesnėje srityje „reiškia, kad žmogus, vietoje kėlęs akis į kalnus, nuo kurių ateina išganymas, kaip sakoma psalmėje, jas nukreipia slėnin, čia ieško savo tėvynės ir čia pastoviai įsigyvena“⁴. O „įsigyvena“ todėl, kad „čia mums gera būti“ (Mt 17,4). „Čia mums gera būti“ yra giliausia buržuazinės dvasios nusiteikimo išraiška, kuri pažymi visą buržuazinio gyvenimo stilių, visą jo kryptį, jo aspiracijas ir polinkius⁵. Mes pamiršome, kad žemė

³ Žr. A. Maceina. Buržuazijos žlugimas, 1940.

⁴ A. Maceina. Buržuazijos žlugimas, p. 43.

⁵ Ten pat, p. 45.

yra mūsų laikinoji tėvynė ir „įsigyventi“ joje amžinai tiesiog nėra jokios prasmės. Bet "buržuazinė dvasia“, kuri atgimė, matyt, ilgam, nuolat „įsigyvena šioje tikrovėje, todėl ir nepakenčia nieko, kas ją bandytų nuo šios žemės atitraukti“⁶.

Tačiau niekas ir nežada mūsų atitraukti nuo šios žemės. Mus, vaizdžiai kalbant, kaip tik į tą žemę „įvairo“ ir tiesiogine, ir perkeltine prasme. Mes jau baigiame pamiršti, kad vis dėlto yra toji aukštesnė realybė, kurioje slypi „ir laisvė, ir kūryba, ir asmeninis pradai, ir etinis pradai. Ant šių pamatų galima pastatyti visą žmogaus gyvenimą - dorovinį gyvenimą, socialinį gyvenimą, kūrybinę kultūrinę veiklą, darbus...“⁷ Bet šiandien žmonės užmiršo Dievą ir daugelis gyvena taip, anot F. Dostojevskio, tarsi Dievo visai nebūtų. Užmiršę Dievą kaip savo Mokytoją ir Vadovą, žmonės eina per gyvenimą lyg be piemens paklydusi avių banda, besivadovaujanti tik savo instinktais ir norais. Ir iš niekur jiems nėra nei pagalbos, nei paguodos. Nepadedą jiems tie, kurie lyg ir privalo padėti ir apginti - nepadedą jų išrinktieji valdžion tam, kad vadovautų, valdytų, organizuotų ir kontroliuotų. Nepadedą išrinktieji ir negali padėti, nes jie, kaip atrodo, neturi IDĖJŲ, kurios galėtų uždegti ir vesti, o jų deklaruojamas „skanios duonos kąsnis“ negali būti idėja. „Idėja gali būti demoniška, bet ji niekad nėra skanios duonos kąsnis“⁸. Lietuvoje, kaip rodo dabartinė valdžios politika ir - kaip šios politikos padarinys - žmonių gyvenimas, idėjos iškeistos į „skanios

⁶ Ten pat.

⁷ Plg. A. Мень. Лекции (тетрадь 3), Вильнюс, 1994, с. 84.

⁸ A. Maceina. Buržuazijos žlugimas, p. 106.

duonos kąsnį", kuris, beje, mūsų laikais ne visiems prieinamas, todėl ir įgyja „idėjos" pavidalą.

Bet kokia pertvarka prasideda nuo idėjos. Idėja yra valstybės ir žmogaus veiklos stimulus, varomoji jėga: „Žmogaus vidų sudrumsti gali tik idėja. Idėja turi savyje tokių elementų, kurie yra vadinami *fascinosum*, vadinasi, tai, kas žmogų traukia, kas jį sužavi savo didybe ir būties gelmių atsivėrimu... Ir juo idėja yra giliau suvokiama, tuo labiau ji žmogų patraukia"⁹. Paskutinio Atgimimo pradžioje Lietuvoje vyravo patraukli, įkvepianti idėja, kuri taip „sudrumstė" žmogaus vidų, kad svetima valdžia buvo nuversta ir pasiekta nepriklausomybė, nors tik išorinė. Gyveno idėja - gyveno ir Dvasia. Tačiau ilgainiui idėja nublanko, neteko įkvepiančios galios, o naujų, patrauklių idėjų, kuriomis visi „degtų", neiškilo. Tad ir nesusiklostė idėjų sistema, kuri galėjo būti visuomenės ir valstybės raidos pagrindas, kuri palaikytų žmonių dvasią, neleistų jai užgesti.

Dabar mums nereikalinga ideologija, kuri padėtų žmonėms sukurti savo pasaulėžiūrą (kaip kadaise darė ateitininkai), nereikalinga Lietuvai požiūrių ir idėjų sistema, kuri būtų kryptingos valstybės ir visuomenės orientyras. Tai, matyt, dėsninga, nes Lietuva atsisakė eiti savu keliu, ji pasisavino kitų, kur kas galingesnių, valstybių „medžiagos idėją" ir kelią. Savoms idėjoms vietos kaip ir nebeliko. Todėl ir atsitiko, kad mes pradėjome gyventi, pasak Maceinos, „šalia idėjų pasaulio". Tačiau gyvenimas „šalia idėjų" nereiškia, kad savų idėjų visai nėra, tai reiškia, kad mums jų nebe-

⁹ Ten pat, p. 51.

reikia. O jei nereikia, tai ir žmogaus dvasia tarsi apmiršta, o žvilgsnis savaime „atsiremia į daiktą“...

Šiandien Lietuva drąsiai vadina save demokrati-
ne valstybe. „Tuo tarpu visa demokratinės valsty-
bės filosofija yra išaugusi iš utilitaristinio buržujaus.
Kapitalizmas ir demokratija eina ranka rankon. Kapi-
talizmas yra utilitaristinio nusiteikimo susikristaliza-
vimas ūkio srityje, o demokratija to paties nusiteikimo
susikristalizavimas visuomenės srityje. Valstybė čia
paverčiama individualių interesų saugotoja, o šie in-
teresai tikrumoje yra ekonominiai-utilitariniai intere-
sai. Po jų priedanga vyksta valstybės gyvenimas, jos
politika, jos tvarkymas ir net jos ateitis.“¹⁰ Bet tai mūsų
visai nebaugina. Mes jau pasirinkome savo-nesavo
kelią. Ir į šį kelią mus pastūmė ne kas kita, o laimės
troškimas. „Laimė stumia žmogų eiti tam tikru keliu,
o labai dažnai pasirodo, kad šitas kelias yra vergo
kelias, vadinasi, kelias į nelaisvę.“¹¹ Dabar mes spar-
čiai integruojamės į Europą, lietuviškai - jungiamės,
vienijamės. Šie, mano nuomone, pražūtingi integraci-
jos procesai mummyse taip išsiplieskė, kad žmogus pra-
deda pamiršti, jog jis vis dar gyvena *Lietuvoje*... In-
tegracija skambus žodis. Aš bijau pernelyg skambių,
ypač nelietuviškų, žodžių: integracija, interpeliacija,
modernizacija, civilizacija... Erzinantis jų skambesys,
daug kam užgožiantis turinį, tarsi slepia savyje kaž-
kokį pavojų...

Tai kas gi yra toji integracija? Ką reiškia šis loty-
niškas žodis, taip plačiai pas mus šiandien vartojamas?

¹⁰ Ten pat, p. 100.

¹¹ A. Maceina. Didysis inkvizitorius. Raštai, t. 3, 1990, p. 111.

Tarptautinių žodžių žodynas aiškina, kad „integracija“ - kokių nors dalių, elementų sujungimas į visumą. Politinis žodynas praplečia šio žodžio turinį nurodymas, kad integracija yra procesas, kuris laipsniškai priartina ir sulygina ekonominio išsivystymo lygius, formuoja gilius ir stabilius ryšius ekonomikos, mokslo bei technikos srityse, praplečia ir sustiprina ekonominę tarptautinę rinką, padeda sutvirtinti gynybinį šalių pajėgumą ir kt. Enciklopedinis filosofinis žodynas dar daugiau papildoma ir išplečia šios sąvokos reikšmę, jame pažymima, kad integracija yra vystymosi proceso dalis, kuri sujungia *anksčiau buvusias skirtingas dalis* ir elementus į vieningą visumą... Čia pat pabrėžta, kad atskiros integracinės visumos dalys *gali turėti įvairius autonomijos mastus - mažesnius ar didesnius...* Ir dar - visuomenės arba atskiros valstybės integracija gali būti prievartinė arba vykti savanoriškai, siekiant tarpusavio *naudos*. Pridurčiau, kad ji gali būti ir savanoriškai prievartinė, be to, akla ir besaikė (mūsų atveju). Nuo integracijos pobūdžio priklauso integruojančiosios pusės autonomijos laipsnis. Kaip tik į šį aspektą - beatodorišką *savanoriškumą* (tam tikra prasme susietą su būtinybe) norisi atkreipti dėmesį. Stebint aktyvią mūsų veiklą šioje integracinėje srityje, atrodo, kad integracija lietuviškai reiškia visišką susiliejimą, net ištirpimą toje visumoje, kuri dar palyginti neseniai mums buvo visiškai neprieinama. Dabar, kai susiliejimo klausimas išspręstas, mes, dėkodami už šį, kaip mums atrodo, išskirtinį palankumą mūsų šaliai, pasiryžę šiai visumai atiduoti viską, ką tik turime, kad kuo greičiau taptume *įteisinta* ir *neatskiriama* jos dalimi. Bet už tai mes turime besąlygiškai vykdyti visus

šios visumos reikalavimus, t. y. būti paklusnūs... Samplaikoje „neatskiriama dalis“ ypač baugina žodis „neatskiriama“, nes būtent jame ir slypi pavojus, kuris gali kilti susilieję su visuma - tai *nutautinimo* bei *kosmopolitizmo* grėsmė, vadinasi, ir grėsmė pačios Lietuvos kaip tikrai nepriklausomos valstybės „išlikimui“. Tad kaina, kurią turime sumokėti už įėjimo į Europą bilietą, pernelyg aukšta, nes reikia *paaukoti savo tautos ateitį*. Mes turėsime priimti viską, kas tik mums bus liepta, ir atsisakyti to, ko mums lieps atsisakyti. Reikia manyti, kad geriausiu atveju turėsime šokią tokią kultūrinę autonomiją, kurią dabar mūsų šalyje turi kitos tautos - lenkų, rusų, ukrainiečių ir kt. O savo *individualaus* kelio jau niekada neturėsime - juk sprendimas jau priimtas (patvirtintas visomis priemonėmis išplėstu tautos pritarimu) ir neatšaukiamas. Mes, galima pasakyti, jau įėjome į tą visumą, kurios kelias jau seniai nubrėžtas, ir mums niekados nevalia bus nuo jo nukrypti, net jeigu kada nors ir panorėsime... Mes jau beveik tapome Europos dalimi ir Europos piliečiais. Iš tikrųjų tai reiškia, kad atsikratę vienos priklausomybės mes, dabar jau negrįžtamai, labai greitai pateksime į kitą. Tad tik ir lieka, pasak prof. J. Brazaičio, „filosofiškai nusiteikti“ - „pagal Stalino pasakymą - o gyventi daros lengviau ir linksmiau. Tai yra: vakar buvo linksmiau negu šiandien, šiandien linksmiau negu rytoj...“¹²

Bet vis dėlto savaime iškyla gyvybinis klausimas - kaip neišnykti Europos platybėse - tame tautų

¹² J. Brazaičio laiškas (1971.1.27) A. Maceinai, S. Maceinos šeimos archyvas.

„margumyne“? Šį klausimą kėlė prof. Z. Ivinskis ir, ieškodamas į jį atsakymo, sielojosi dr. J. Girnius. Jie labai norėjo tikėti, kad „didus uždavinys - nesunykti trąša svetimuosiuose, o išsiskleisti pasaulyje Lietuvos žiedu - kurti dvasinės erdvės Lietuvą pasaulyje, išlaikant ištikimybę tai tautai, iš kurios kilome“¹³, yra įmanomas. Ar tikrai įmanomas?..

Drįščiau suabejoti, nes pasaulyje vykstantys procesai - *nukriukšcioninimas, suburžuazėjimas, nutautinimas* - dabar įgijo tokį pagreitį, kuris kelia didžiulį nerimą. Juo labiau kad „ateitis, - kaip yra pasakęs J. Girnius, - visada jau slypi dabartyje“¹⁴. O dabartis kartais atrodo tokia nyki, kad nepalieka jokios vilties, nes kai gęsta dvasia, gęsta ir viltys... Tad kas mūsų laukia? Klausimas pagrįstas, nors minėti procesai, atrodo, daugelio žmonių visai nebaugina: juk Dievas seniai mirė, pinigai tapo naujos religijos centru, dieviškąją savo kilmę žmonės pamiršo, tautinė irgi darosi nebesvarbi, kaip ir tikroji kūryba, kuri visais laikais buvo tikrosios kultūros pagrindas bei valstybės vystymosi orientyru. Mes nenorime ir, atrodo, jau nepajėgiame suprasti, kad prieš mus „yra atsivėrusi **kultūrinė tuštuma**, kad žengiame į **lietuviškosios tamsos** ... tarpsnį. (...) Priežastis greičiausiai bus ta, kad pataikėme į tokį Vakarų istorijos metą, kuriame medžiaginės vertybės užgniaužė dvasines..“¹⁵

¹³ J. Girnius. Ne tikrovės drumzlėse, o idealo šviesoj. // *Ateitis*, 1965, Nr. 6, p. 150.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ A. Maceinos laiškas (Muensteris, 1978 m. gruodžio 19 d.) kun. V. Rimšeliui. Kn.: Kun. Viktoras Rimšelis. Nuo Murmų iki Čikagos, Kaunas, 2002, p. 225-226.

Tad tikriausiai reikia sutikti su Goethe, kuris sakė: „Aš įžvelgiu laiką, kai žmonija daugiau nebedžiugins Dievo, ir Jis bus priverstas vėl viską sugriauti, kad galėtų atnaujinti kūrimą“.

Bet gyventi vis dėlto reikia, rūpintis savo šalies ir savos tautos išlikimu irgi reikia. Ir nors, anot J. Girniaus, „nematome laimėjimo“, reikia, matyt, juo tikėti, kaip tikėjo žymūs Lietuvos ateitininkai - tikrieji ateities žmonės, kurių viltį gaivino Kristaus ir Lietuvos meilė. „O meilė nenuviliama. Ji ir juodos nevilties apsiausty leidžia himne giedoti:

*Ateitį regim tėvynės laimingą.*¹⁶

¹⁶ J. Girnius. Ne tikrovės drumzlėse, o idealo šviesoje, p. 150.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Alaušis J. (Girnius Juozas) 188, 200.
- Alekna, Antanas 111,119
- Algirdas 106
- Ambrazevičius (vėliau Brazaitis), Juozas 14, 25, 29, 30-61, 64-100, 104, 105, 107, 109,110,116-118,126,130, 132,136,138-140,145,146, 152-154,156,163,167,168, 177,180,185,189,194,212, 213, 217, 222, 232.
- Ambrazaitis, Kazys 190
- Augustinas, šv. 16,19,225
- Bagdanavičius, Vytautas 221
- Balčiūnas (adv.) 65
- Baltutis 128,129
- Baranauskas, Antanas 48
- Barret, William 17
- Barzdukas, Stasys 86
- Bauba, Kazys 49
- Bautrėnienė (Kadžiuilytė), Giedrė 168,213,222
- Berdiajev, Nikolai 227
- Biliūnas, Jonas 48
- Biržiška, Mykolas 44
- Bistras, Leonas 180
- Bizauskas, Kazimieras 125
- Brackman, Albert 112
- Bradūnas, Kazys 184, 221
- Brazaitienė (Proscvečiūtė-Matulaitienė) Vlada 70-72
- Brizgys, Vincentas, vysk. 65
- Būčys, Pr. 52
- Bučys, Pranciškus Petras, vysk. 63
- Bumblauskas, Alfredas 123
- Būtėnas, Julijonas 87
- Ciplijauskaitė, Birutė 34,35,37, 45,48
- Dambrauskas Aleksandras (Jakštas, Adomas) 14,173
- Dambra, Vytautas Antanas 31, 55,76,81,83,90,91
- Damušis, Adolfas 25, 49, 95, 104,126,132,189,194,212, 227
- Daukantas, Simanas 48,161
- Dielininkaitis, Pranas 14, 49, 50-52,60,61,180.

- Dlugošas, Jonas (Dlugosz Jan) 112
- Donelaitis, Kristijonas 101
- Dostojevskij, Fiodor 184, 228
- Dovydaitis, Pranas 14, 173, 180,182,186,207,212,213
- Doveikė, Jonė 152
- Endziulaitis, Vytautas 14,173
- Eretas, Juozas 14,93, 101, 180, 212
- Faulkner, William 184
- Gediminas 164
- Gidžiūnas, Viktoras 114,120.
- Giedraitis, Merkelis, vysk. 146, 157,164
- Gyls, Antanas 180
- Girnius, Juozas, 9, 11, 14, 17, 19,22,25,30,39-42,44,47, 48, 69, 70, 95, 98,101,104, 107,117,118,130,167-223, 226, 233,234
- Girnius, Kęstutis 184,191-194, 196,198,199,201,202,206, 207,209,213,216.
- Girnius, Ramūnas 194, 209
- Girnius, Saulius 194,209
- Girniuvienė (Penkauskaitė, Ona) 185,219
- Goethe, Johann Wolfgang 75, 233
- Grinius, Jonas 14,42,49,51,57, 60,61,63,66,70,71,77,79-81,83,95,100,104,105,107, 117,118,130,132-134,138, 139,148,153,154,156,180, 186,189.
- Grušas, Juozas 62
- Gudavičius, Edvardas 112,158, 161
- Fleidegger, Martin 176, 178, 181,182,186,219,220
- Herbačiauskas (Gerbačiauskis), Juozapas Albinas 21
- Hoetzsche, Otto 112
- Ibsen, Henrik 184
- Ivinskienė (Bražinskaitė), Aurelija 105
- Ivinskienė (Griniūtė), Cecilija 120,121,150
- Ivinskienė (Talanskaitė), Paulina 150
- Ivinskis, Juozapas 105
- Ivinskis, Zenonas 14,25,34,37, 49,51, 61,70,72,80, 83,93, 95,103-165, 167, 186, 189, 217,232
- Yla, Stasys 14, 15, 26, 51, 59, 60,63,67-71,98,200, 212
- Jablonskis, Konstantinas 164
- Jakštas, Juozas 125
- Jasmantas A. (Maceina, Antanas) 118
- Jaspers, Karl 177-179,182,185, 195,221
- Jatulis, Paulius 157
- Jogaila 113,114,163
- Jokantas, Kazimieras 36
- Jonas Krikštytojas, šv. 40, 61
- Jučas, Mečislovas 106,159
- Juras, Pranciškus, prel. 21, 22, 49,50,63,104,130,131,145, 147
- Kapočius, Juozas 197
- Karvelis, Petras 62

- Katilius, Juozas 49
 Kazimieras, šv. 146,149,164
 Kėkštas, Juozas 184
 Keliuotis, Juozas 14,49,51,124,
 150,190, 213
 Kęstutis 114,163
 Kierkegaard, Soren, 183
 Kimbrys, Petras 195, 222
 Kipp, Johann 63
 Kojelis, Juozas 58,75,76,80,94
 Krasauskas, Rapolas 106,111,
 115,121,124,128,146,151
 Krupavičius, Mykolas 75
 Kuraitis, Pranas 14, 62, 173,
 177,179,181,182,185,211,
 213, 222
 Labanauskaitė, Ona 65
 Lazdynų Pelėda (Pšibiliaus-
 kienė, Sofija) 101
 Leimonas, Juozas 49
 Liuima, Antanas 145
 Locke, John 52
 Lukša-Daumantas, Juozas 101
 Maceina, Antanas 8, 12-14,
 16-18,20-22,25,29,30,34,
 35,37-41,45,46,49-52,55,
 58-71,73-77,79,80,82,83,
 86, 87,89, 91-97,104,105,
 107-110,113,115,117,118,
 121, 124-128, 130-136,
 138-140,142-148,150-157,
 160,167,168,176-182,189,
 191,192,194,199,201,202,
 211,213-217,222,224-230,
 232, 233.
 Maceinienė, Tatjana 21,126,127
 Mačernis, Vytautas 184
 Maironis (Mačiulis Jonas) 40,
 48.100
 Mantvydas, Pranas 49
 Maritain, Jacques 211
 Marytė (Brazaitytė) 71
 Maslow, Abraham Harold 9
 Matulaitienė (Prosciūnaitė),
 vėliau Brazaitienė, Vlada
 70,71
 Matulionis, Jonas 65
 Men, Aleksandr 228
 Meškauskas, Juozas 49
 Mindaugas 122,151,165
 Mykolaitis-Putinas, Vincas 14,
 36,44, 47
 Nagys, Henrikas 184
 Natkevičius (Natkus), Vincas
 184, 215,216
 Nietzsche, Friedrich 8,184
 Nyka-Niliūnas, Alfonsas 184
 Padalskis (Padalis), Pranas 49,
 93.101
 Padolskis, Vincentas, vysk. 145
 Pakštas, Kazys 14,51, 52,186
 Paltarokas, Kazimieras, vysk.
 62
 Pankauskas, Jonas 49,51,180
 Paškus, Antanas 17
 Petkevičaitė (Petkevičiūtė)
 Bitė, Gabrielė 48
 Pietaris, Vincas 101
 Pijus XI 52
 Platonas 104,225
 Povilas, apašt. 12
 Prapuolenis, Leonas (Levas) 76
 Prunskis, Juozas 61,62,93,117
 Prutkov, Kuzma 224

Račkauskas, Merkelis 180
 Raštutis 64
 Reinys, Mečislovas, arkivysk.
 14, 62,180
 Rimšelis, Viktoras 233
 Russell, Bertrand 211
 Salys, Antanas 180
 Sartre, Jean-Paul 19, 211
 Seivus (Brazaičio slapyvardis) 56
 Skrupskelienė (Petrauskaitė),
 Alina 42,100
 Skrupskelis, Ignas 49,51,60-62
 Skrupskelis, Kęstutis 192,200,
 204, 213
 Skvireckas, Juozapas, arki-
 vysk. 64
 Sokratas 9
 Sūduvis (Brazaičio slapyvar-
 dis) 56, 88
 Sužiedėlis, Simas 14,111-114,
 119,122,161
 Sverdiolas, Arūnas 171
 Šalkauskis, Stasys, 11-18, 24,
 36, 46, 47, 52, 68, 71, 104,
 132,167,172-174,179-182,
 185,205,206,207,222,223.
 Šapoka, Adolfas 164
 Škirpa, Kazys 73
 Totoraitis, Jonas 136,144
 Trumpa, Vincas 112,115,122,
 128,141,157
 Tulaba, Ladas 65
 Tverskaitė, Antanina 128,129
 Urbšys, Juozas 119-121, 128,
 136
 Vaičiulaitis, Antanas 14, 42,
 49, 100
 Vaitiekūnas, Vytautas 194
 Vaižgantas (Tumas), Juozas 40,
 44,45,58,100
 Valančius, Motiejus, vysk. 48
 Vasiliauskienė, Aldona 137
 Viliamas, Vladas 65
 Vydūnas 152
 Vytautas Didysis 106,112-114,
 158,163-165.
 Wilson, Thomas Woodrow 120
 Walzell, Otto 99

Maceinienė, Tatjana

Ma32 Ne tikrovės drumzlėse, o idealo šviesoj / Tatjana Maceinienė. - Vilnius: Katalikų pasaulis, 2004. - 240 p.: iliustr.

Bibliogr. sk. gale. - Asmenvardžių r-klė: p. 235-238

ISBN 9986-04-220-8

Knygoje „Ne tikrovės drumzlėse, o idealo šviesoj“ pateikti žymiausių bei iškiliausių Lietuvos kultūrininkų - prof. Juozo Ambrazevičiaus-Brazaičio, prof. Zenono Ivinskio, dr. Juozo Girniaus portretai. Kodėl būtent jie tapo šios knygos, skirtos ateitininkams, herojais? Tikriausiai todėl, kad kilnioje jų veikloje, vardan Dievo ir Tėvynės, kaip atrodo, labiausiai atsispindėjo ateitininkų ideologija, kuria jie pagrindė visą savo kūrybinę, visuomeninę bei politinę veiklą. Netenka abejoti, kad bet kokia veikla, jei tik ji skirta savo tautos bei Tėvynės labui, turi būti pagrįsta tam tikra ideologija. Ateitininkų ideologija, kurios vienas pagrindinių kūrėjų buvo prof. Stasys Šalkauskis, tarnauja tik kilniems tikslams, nes jos idealas ir principai yra Gėrio, Grožio, Meilės ir Tiesos - viso to, ko stokoja mūsų šiandieninis gyvenimas ir ko mums labiausiai trūksta - išraiška. Tad būtent todėl ši ideologija neturėtų prarasti savo reikšmės laiko tėkmėje.

UDK 008(474.5)+947.45.07/.08

Tatjana Maceinienė

„Ne tikrovės drumzlėse, o idealo šviesoj“

Redaktorė

Vincenta Velžytė

Viršelio dailininkas

Arūnas Prelgauskas

2004 04 21. Tiražas 2000 egz. Užsakymas 320

Leidykla „Katalikų pasaulis“, Pylimo g. 27/14, LT-01141 Vilnius

Spausdino UAB „Adomo Jakšto spaustuvė“, Girelės g. 22,

LT-56160 Kaišiadorys

Viršelyje: A. Maceina - pirmoje eilėje pirmas iš dešinės, šalia jo - tautinis delegatas kan. F. Kapočius ir amerikiečių karo kapelionas kun. K. Jenkus (Jankus). Antroje eilėje iš dešinės: V. Vaitiekūnas, V. Natkevičius, V. Vardys, J. Ginius, A. Damušis, Z. Ivinskis ir S. Barzdukas. Trečioje eilėje: J. Pažemėnas ir Julijonas Būtėnas (1947 m.)

Nuotr. V. Maželio

ISBN 9986-04-220-8

9789986 042204

„Atrodo, ateitininkų idealai bei principai ir dabar turėtų būti mums svarbūs, nes „pritaikyti“ prie bet kurio gyvenimo meto reikalavimų jie visada tarnauja vien žmonių gerovei, nes jie pagrįsti Meile. Atskleidus jų turinį nesunku nustatyti bet kurios veiklos gaires, o vadovautis jais reiškia tikrai tobulinti mūsų gyvenimą - daryti jį šviesesnį, gražesnį, geresnį ir visomis prasmėmis turtingesnį... Tačiau, neturėdamas aiškių, aukštų „idėjų-vertybių“, t. y. idealų, dėl kurių būtų verta pakovoti galvojant apie ateitį, dabartinis žmogus, susirūpinęs duonos kąšniu, dažniausiai sukyla tik prieš skurdą, nes savo ateitį sieja vien tik su materialinėmis gėrybėmis, kurios tampa jam vertybėmis.“

Tatjana Maceinienė

